

HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMINEN LIKUNTATUNNILLA
– liikunnanopettajan valmiudet ja toiminta

Annika Hämäläinen & Mira Sarkkila

Liikuntapedagogiikan

Pro gradu -tutkielma

Liikuntakasvatuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2003

TIIVISTELMÄ

Annika Hämäläinen & Mira Sarkkila. Häiriökäyttäytyminen liikuntatunnilla – liikunnanopettajan valmiudet ja toiminta. Jyväskylän yliopisto. Liikuntapedagogiikan pro gradu -tutkielma, 2003, 81 s.

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää liikunnanopettajien toimintamalleja erilaisissa häiriökäyttäytymistilanteissa. Pyrimme tutkimaan eroaako liikunnanopettajan toiminta oppilailta ilmenevissä sisäänpäin ja ulospäin suuntautuneissa ongelmatilanteissa. Tavoitteenamme oli myös saada selville haastateltujen liikunnanopettajien kasvatuksellisia näkökulmia heidän ratkaistessaan oppilaiden ei-toivottua käyttäytymistä. Kartoitimme lisäksi liikunnanopettajien koulutuksestaan sekä työelämästään saamia valmiuksia ja ennaltaehkäisykeinoja häiriökäyttäytymistilanteiden varalle. Tutkimuksessamme pyrimme myös selvittämään haastateltujen liikunnanopettajien ehdotuksia nykyisen koulutuksen kehittämiseksi liittyen häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen ja ennaltaehkäisyyn.

Tutkimus oli menetelmältään laadullinen, joka toteutettiin haastatteleamalla neljää liikunnanopettajaa. Haastattelu oli luonteeltaan puolistrukturoitu teemahaastattelu. Tutkimukseen osallistui kaksi vastavalmistunutta mies- ja naisopettajaa sekä kaksi kokenutta mies- ja naisopettajaa. Lisäksi liikunnanopettajat kirjoittivat haastattelun jälkeen aineen aiheesta ”Vaikein / mieleenpainuvuin häiriökäyttäytymistilanne, jonka olen liikunnanopettajana kohdannut. Miten toimin ja selvisin.”

Tutkimus osoitti, että häiriökäyttäytymistilanteista selviytymiseen sekä kokeneet että vastavalmistuneet liikunnanopettajat käyttävät vuorovaikutuksellisia keinoja. Tutkimuksessa haastateltujen liikunnanopettajien toimintamallit sisäänpäin ja ulospäin suuntautuneissa ongelmatilanteissa olivat samansuuntaisia. Tutkimuksesta kävi ilmi, että haastatelluilla liikunnanopettajilla on käytössään ei-toivottua käyttäytymistä ennaltaehkäiseviä keinoja. Liikunnanopettajat eivät ole omasta mielestään saaneet koulutuksestaan riittäviä valmiuksia toimia häiriökäyttäytymistilanteissa. Tutkimus osoitti, että liikuntapedagogiikan koulutukseen tulisi lisätä opintoja, jotka antaisivat opettajille enemmän valmiuksia häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen ja sen ennaltaehkäisyyn.

Avainsanat: häiriökäyttäytyminen, liikuntatunti, ekologinen sosiaalistumisteoria, luokan ekosysteemi, toimintamallit, ennaltaehkäisykeinot ja liikunnanopettajan koulutus.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUSONGELMAT	7
3 METODOLOGISET VALINNAT	8
3.1 Tutkimuksen luonne	8
3.2 Kohderyhmä	9
3.3 Aineiston hankinta	10
3.4 Aineiston käsittely	12
3.5 Luotettavuus	13
4 HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMINEN	18
4.1 Käyttäytymishäiriöt	19
4.2 Sisäänpäin suuntautunut häiriökäyttäytyminen liikuntatunnilla.....	21
4.3 Ulospäin suuntautunut häiriökäyttäytyminen liikuntatunnilla.....	23
5 EKOLOGINEN SOSIAALISTUMISTEORIA	26
6 OPETTAJAN TOIMINTA HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMISTILANTEISSA	29
7 LIIKUNNANOPETTAJAN TOIMINTAMALLEJA SISÄÄNPÄIN SUUNTAUTUNEISSA HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMISTILANTEISSA	40
8 LIIKUNNANOPETTAJAN TOIMINTAMALLEJA ULOSPÄIN SUUNTAUTUNEISSA HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMISTILANTEISSA	46
9 LIIKUNNANOPETTAJAN ENNALTAEHKÄISYKEINOT	59
10 LIIKUNNANOPETTAJIEN VALMIUDET	64
11 TUTKIMUKSEN KASVATUKSELLINEN NÄKÖKULMA	67

12 POHDINTA71

LÄHTEET.....77

LIITTEET

1 JOHDANTO

”Opettajan suurin vastuu liittyy siihen, että hänellä on valtaa. Vuorovaikutuksessa jokaisella opettajalla on valtaa, käyttääpä hän sitä tietoisesti tai ei. Opettaja kertoo käyttäytymisellään, arvostaako hän oppilaitaan ryhmänä ja yksilöinä. Opettaja voi suhtautumisellaan kannustaa tai lannistaa, tukea itsetuntoa tai murentaa sitä, antaa elämyksiä onnistumisesta tai sitten ei.”

Kaarina Suonio (Luukkainen (toim.)1994, 145.)

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää haastateltujen liikunnanopettajien käyttämiä toimintamalleja ja ennaltaehkäisykeinoja erilaisissa häiriökäyttäytymistilanteissa. Haastatteleamalla liikunnanopettajia pyrittiin saamaan selville, onko liikunnanopettajien toimintamalleissa sisäänpäin ja ulospäin suuntautuneissa ongelmatilanteissa eroja. Lisäksi selvitettiin liikunnanopettajien kasvatuksellisia näkökulmia liittyen oppilaiden ei-toivottuun käyttäytymiseen. Tarkoituksena oli myös kartoittaa liikuntatieteiden koulutuksen, täydennyskoulutuksen sekä työelämän antamia valmiuksia ongelmatilanteissa toimimiseen ja ennaltaehkäisyyn. Tavoitteena oli lisäksi saada selville haastateltujen liikunnanopettajien ehdotuksia nykyisen koulutuksen parantamiseksi liittyen häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen ja ennaltaehkäisyyn.

Valitsimme tutkimuksemme aiheeksi liikuntatunneilla esiintyvän häiriökäyttäytymisen, koska koemme kyseisen aihealueen tärkeäksi oppilaiden ja opettajien koulussa viihtymisen kannalta. Nykypäivän koulussa opettajan täytyy olla ihmissuhdeammattilainen toimiessaan oppilaiden kanssa, koska tämän päivän nuoret ovat avoimempia näyttämään tunteitaan sekä rohkeampia ilmaisemaan mielipiteitään. Muuttuneet kasvatustavat sekä koulussa että kotona eivät enää kunnioita samalla tavalla kasvattajan auktoriteettia kuin aikaisemmin. Halusimme tutkimuksemme kautta saada tulevaan liikunnanopettajan ammattiimme toimintamalleja, miten selvitä häiriökäyttäytymistilanteista niin oppilaan kuin opettajan kannalta parhaalla mahdollisella tavalla.

Kiinnostus tutkimusaihettamme kohtaan heräsi muistikuvista omilta kouluajoiltamme. Häiriökäyttäytymistilanteissa opettaja ei kyennyt ratkaisemaan ongelmia eikä hänellä ollut minkäänlaisia toimintamalleja käytettävissään. Häiriökäyttäytymistilan-

teet jäivät ratkaisematta ja ei-toivottu käyttäytyminen oppilaiden keskuudessa lisääntyi. Myös omat opettajakokemuksemme kouluissa ovat aiheuttaneet epävarmuuden tunteita siitä, miten selvitä tulevaisuudessa liikunnanopettajan ammatissa nuorten kanssa.

Tutkimuksemme on laadullinen eli kvalitatiivinen haastattelututkimus. Haastatteleamalla liikunnanopettajia selvitimme opettajien ja oppilaiden välisiä vuorovaikutussuhteita häiriökäyttäytymistilanteissa käyttäen kouluetnografista tutkimusta. Kouluetnografinen tutkimus on osa etnografista tutkimusta, joka selvittää koulun arkielämää. Etnografisen tutkimuksen tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään tapahtumien merkityksiä tutkittavien omasta näkökulmasta. Etnografiassa rakennetaan tulkintaa, jossa tutkija yhdistää teoreettisen tietämyksensä sekä oman että tutkittavien näkökulmat. Etnografisen tutkimuksen tarkoituksena ei näin ollen ole ”lopullisten totuuksien” esille tuominen. Tutkimuksemme kouluetnografisesta luonteesta johtuen myös meillä tutkijoilla on aktiivinen rooli pyrkiessämme analysoimaan haastateltujen liikunnanopettajien kokemuksia häiriökäyttäytymistilanteissa toimimisesta. (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1995, 68; Hirsjärvi & Hurme 2000, 160-161.)

Tutkimuksemme taustalla on ekologinen sosiaalistumisteoria, jonka lähtökohtana on nuoren ja ympäristön vuorovaikutusprosessi. Tarkastelemme tutkimustamme tämän teorian kautta, koska käsittelemme aiheitamme vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta. Ekologinen sosiaalistumisteoria painottaa yksilön aktiivista roolia ympäristössään sekä yksilön kehityksen kokonaisvaltaisuutta. Nuoren käyttäytymishäiriötä ei voida pitää irrallisena ilmiönä muusta ympäristöstä, vaan ongelmat ovat yhteydessä moniin eri tekijöihin, kuten esimerkiksi luokan ekosysteemissä tapahtuviin opettajan ja oppilaan välisiin vuorovaikutussuhteisiin. (Bronfenbrenner 1981, 191-193; Koro 1991, 461-462; Ahvenainen 1994, 102-103; Keltikangas-Järvinen 1994, 115-116.)

2 TUTKIMUSONGELMAT

Haastattelujen ja ainekirjoitusten avulla pyrimme selvittämään liikunnanopettajan toimintamalleja ja ennaltaehkäisykeinoja erilaisissa häiriökäyttäytymistilanteissa. Tutkimuksessamme halusimme myös selvittää liikunnanopettajan kasvatuksellisia ajatuksia hänen toimiessaan ongelmatilanteissa. Lisäksi tarkoituksenamme oli saada selville, onko vastavalmistuneen ja kokeneen liikunnanopettajan toiminnassa eroja. Kartoitimme myös haastattelujen ja ainekirjoitusten avulla, millaiset valmiudet liikuntatieteiden koulutus sekä työelämä ovat antaneet toimia ja ennaltaehkäistä häiriökäyttäytymistä.

Ongelmat

1. Millaisia toimintamalleja liikunnanopettaja käyttää liikuntatunneilla esiintyvissä häiriökäyttäytymistilanteissa?
2. Millaisia ennaltaehkäisykeinoja liikunnanopettajalla on häiriökäyttäytymistilanteiden varalle?
3. Miten kasvatuksellinen näkökulma näkyy liikunnanopettajan toiminnassa?

3 METODOLOGISET VALINNAT

Tarkastelemme tässä kappaleessa laadullisen tutkimuksen luonnetta sekä yleisesti että meidän tutkimuksemme näkökulmasta. Kerromme tutkimuksemme kohderyhmästä, aineistomme hankintamenetelmästä sekä aineiston käsittelystä ja tulkinnasta. Lisäksi pohdimme tutkimuksemme luotettavuutta.

3.1 Tutkimuksen luonne

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen. Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on tutkia kohdetta sekä tarkastella aineistoa mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kontekstuaalisuuteen, tulkintaan ja toimijoiden näkökulman ymmärtämiseen. Ontologisen oletuksen mukaan todellisuus on laadullisessa tutkimuksessa subjektiivinen ja moninainen niin kuin tutkittavat sen kokevat eli todellisuutta on olemassa niin monta kuin on henkilöitäkin. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija ja se, mitä tiedetään, ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa toisiinsa, jolloin tutkijan omat arvot vaikuttavat aina tutkittavaan ilmiöön. Yleisenä käsityksenä on, että laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on löytää tai paljastaa tosiasioita jo olemassa olevien totuusväittämien todentamisen sijaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 161; Hirsjärvi ym. 2000, 22.)

Tutkimuksessamme näkyy kouluetnografisen tutkimuksen piirteitä, mutta tutkimuksemme ei suoranaisesti ole etnografista. Kouluetnografia edellyttää yleensä vähintään yhden lukuvuoden pituista tutkimusjaksoa (Syrjälä ym. 1995, 81). Meillä tutkimusjaksot sisälsivät vain yhden haastattelukerran kullekin opettajalle. Etnografisessa tutkimuksessa keskeisinä tutkimuksen kohteina ovat tutkittavien elämä ja heidän kokemuksensa. Usein etnografisen tutkimuksen tarkoituksena on kuvata yhteisön toimintaa ja haastattelua käytetään yhtenä päämenetelmänä tietojen keräämisessä. Tutkimusongelmaa voidaan kaventaa kohdentamalla tutkimus johonkin tiettyyn ryhmään yhteisössä. Etnografista tutkimusta ohjaa yleensä seuraava ongelmanasettelu: Mitkä kulttuuriset merkitykset ohjaavat ihmisten toimintaa sekä heidän kokemusten tulkintaa? Etnografisen tutkimuksen tekijän tulisi löytää haastatteluaineiston analyysis-

sa tutkittavien tietoisuuden ulkopuolelle jäänyt tieto, joka sisältää kulttuurin osia ja niiden suhteiden etsintää sekä esille tuomista. Nykyisin Suomessa on alettu puhua kouluetnografiasta, koska kyseistä tutkimusta on tehty erityisesti kouluissa. Kouluetnografinen tutkimus lähtee siitä, että tutkija kiinnostuu jostain kouluelämän piirteestä. Kouluetnografialla tarkoitetaan tietojen keräämistä koulun arkielämästä, esimerkiksi oppilaiden ja opettajien roolikäyttäytymisestä. Etnografisessa tutkimuksessa tutkijalta vaaditaan tarkkaa työtä tutkimuksen joka vaiheessa. Tutkijan tulisi pyrkiä raportoimaan ja tulkitsemaan tuloksia mahdollisimman neutraalisti sekä rehellisesti. (Syrjälä ym. 1995, 79; Hirsjärvi ym. 2000, 160 -161.)

Mielestämme kouluetnografinen tutkimus oli hyvä keino lähestyä liikunnanopettajia sekä saada näin tietoa opettajien ja oppilaiden välisistä suhteista häiriökäyttäytymislanteissa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda haastateltujen liikunnanopettajien mielipiteet ja ajatukset esille rehellisinä ja totuudenmukaisina oppilaiden ongelmakäyttäytymisestä sekä opettajien toiminnasta pulmatilanteissa. Myös myöhemmin esittelemämme ekologinen sosiaalistumisteoria tukee tutkimuksessa käyttämäämme etnografista aineiston analyysitapaa.

3.2 Kohderyhmä

Tutkimuksen kohderyhmää valitessamme kävimme kouluilla kertomassa pro gradu - tutkielmamme aiheesta ja tiedustelemassa liikunnanopettajien halukkuutta osallistua siihen liittyvään haastatteluun ja ainekirjoitukseen. Yhdelle naisliikunnanopettajalle kerroimme tutkimuksestamme puhelimitse. Kaikki kysymämme liikunnanopettajat eivät suostuneet haastatteluun ja ainekirjoitukseen. Muutamien haastattelusta kieltäytyneiden liikunnanopettajien jälkeen saimme kuitenkin tarvittavan määrän tutkimukseen osallistuvia.

Haastattelut suoritimme neljälle liikunnanopettajalle. Laadulliselle tutkimukselle onkin tyyppillistä suhteellisen pieni tapausmäärä. Merkitystä ei ole niinkään aineiston koolla, vaan kysymys on aina tapauksesta. (Eskola & Suoranta 1998, 60-62.) Haastatteluun osallistuneista liikunnanopettajista kaksi oli naisia ja kaksi miehiä. Lisäksi haastateltavat kirjoittivat aineen. Kokeneita liikunnanopettajia oli kaksi, mies ja nainen sekä nuoria, vastavalmistuneita liikunnanopettajia kaksi. Haastateltavat työsken-

telivät Jyväskylän kaupungin ja lähikuntien kouluissa. Kolmella haastatelluista liikunnanopettajista on virka työskentelemässään koulussa ja yksi, vastavalmistunut nainen, tekee liikunnanopettajan sijaisuutta. Haastatteluun osallistuneet kokeneet liikunnanopettajat olivat haastatteliijoille ennakkoon tuntemattomia. Vastavalmistuneet, nuoret liikunnanopettajat olivat tuttuja, koska he ovat opiskelleet samaan aikaan samassa oppilaitoksessa kuin haastattelijat.

3.3 Aineiston hankinta

Haastattelu on hyvin joustava menetelmä, joten se sopii monenlaisiin tutkimustarkoituksiin. Haastattelutilanteessa pystytään suuntaamaan tiedonhankintaa, koska haastattelu on suora kielellinen vuorovaikutustilanne tutkittavan henkilön kanssa. (Hirsjärvi ym. 2000, 34.)

Haastattelun etuna pidetään sitä, että siinä aineistonkeruuta voidaan säädellä joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja vastaajia myötäillen. Haastattelusta saatuja vastauksia on mahdollisuus tulkita enemmän kuin esimerkiksi postikyselyssä. Haastattelututkimuksessa ihminen on merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli, jolloin tutkittavalle on annettava mahdollisuus tuoda esille itseään koskevia asioita vapaasti. Haastattelumenetelmä kannattaa valita, jos etukäteen tiedetään, että tutkimusaiheesta saadaan monitahoisia vastauksia. Haastattelun avulla on myös mahdollisuus selvittää ja syventää tutkittavilta saatuja vastauksia. Haastattelututkimuksen eduiksi on mainittu myös, että vastaajiksi suunnitellut henkilöt osallistuvat yleensä tutkimukseen ja heidät on mahdollista tavoittaa myöhemminkin, jos halutaan esimerkiksi täydentää aineistoa. (Hirsjärvi ym. 1997, 201-202; Hirsjärvi ym. 2000, 35.)

Valitessamme aineistonkeruumenetelmää ajattelimme ensin tehdä kyselytutkimuksen suurelle joukolle liikunnanopettajia. Loppujen lopuksi päädyimme kuitenkin tekemään haastattelut vain neljälle liikunnanopettajalle, koska ajattelimme saavamme tällä tavoin liikunnanopettajien todellisia ajatuksia häiriökäyttäytymisestä sekä heidän toimintamallejaan ongelmatilanteissa. Haastattelujen avulla pääsimme syvemmälle tutkimusaiheeseen ja saimme kattavia vastauksia tutkimusongelmiimme.

Puolistrukturoitu haastattelu. Puolistrukturoidusta haastattelumuodosta ei ole yhtä määritelmää. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) teoksessa todetaan puolistrukturoidun haastattelun kysymysten muodon olevan kaikille haastateltaville sama, mutta haastattelijalla on mahdollisuus vaihdella kysymysten järjestystä. Eskola ja Suoranta (1998, 87) toteavat, että puolistrukturoitujen haastattelujen kysymykset ovat kaikille samat, mutta haastateltavat saavat vastata kysymyksiin omin sanoin, joten vastauksille ei ole tiettyjä vastausvaihtoehtoja. Robson (1995) on puolestaan sitä mieltä, että kysymykset ovat ennalta määrättyjä, mutta haastattelija voi muuttaa niiden sanamuotoa. Puolistrukturoiduissa haastattelumenetelmissä jokin haastattelun näkökohta on sovittu, mutta kaikkea ei ole tarvinnut määrätä ennalta. (Eskola & Suoranta 1998, 87; Hirsjärvi & Hurme 2000, 47.)

Puolistrukturoitua haastattelumenetelmää kutsutaan myös teemahaastatteluksi. Merton, Fiske ja Kendall (1956) ovat julkaisseet kirjan *The Focused Interview*, jossa kerrotaan teemahaastattelun menetelmästä. Kirjoittajien mukaan kohdennetussa haastattelussa (the focused interview) tiedetään, että haastateltavilla on kokemusta tietyistä tilanteista. Kohdennetun haastattelun ominaispiirteisiin kuuluu myös, että yhteiskuntatieteilijä on alustavasti selvittänyt tutkittavaan ilmiöön oletettavasti kuuluvia tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta. Yhteiskuntatieteilijä on tehnyt sisältö- tai tilanneanalyysin, jonka perusteella hän on päättänyt tiettyihin oletuksiin tilanteen määräävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille. Kolmannessa vaiheessa tutkija kehittää analyysin avulla haastattelurunon. Viimeiseksi tutkija suuntaa haastattelun tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, jotka hän on etukäteen analysoinut. (Merton, Fiske & Kendall 1956, 3-4.)

Aineisto kerättiin meidän tutkijoiden valmistamaa haastattelurunkoa käyttäen (liite 1). Haastattelun alussa kysyimme haastateltavien taustatietoja, jotka jäivät kuitenkin vain meidän tietoomme. Taustatiedoilla halusimme selvittää haastateltavan sukupuolen, syntymävuoden sekä valmistumisvuoden (liite 1), joiden perusteella pystyimme jakamaan haastatellut liikunnanopettajat sukupuolen ja työkokemuksen mukaan. Haastattelussa käytiin läpi liikunnanopettajan kokemuksia häiriökäyttäytymistilanteista liikuntatunnilla. Haastateltavan piti kertoa oma toimintamallinsa esitettyihin häiriökäyttäytymistilanteisiin. Tarvittaessa esitimme lisäkysymyksiä välttäen kuitenkin johdattelua. Haastateltavia ei tarvinnut erityisemmin motivoida, sillä aihe tuntui

herättävän kiinnostusta liikunnanopettajissa. He puhuivat ja pohtivat asiaa innokkaasti. Ainekirjoitukseen annettiin ohjeet paperilla, jossa oli aineen otsikko, ohjeellinen pituus ja palautusohjeet (liite 2).

Haastattelujen ja ainekirjoitusten toteuttaminen. Sovimme haastattelut liikunnanopettajille sopivaan ajankohtaan ja paikkaan, jossa ei ollut ylimääräisiä henkilöitä paikalla. Ennen varsinaisia haastatteluja suoritimme esihaastattelun 21.1.2002, jonka perusteella tarkensimme haastattelurunkoa. Varsinaiset haastattelut suoritimme vuoden 2002 tammi-helmikuun aikana. Yksi haastatteluista tehtiin haastateltavan kotona, yksi tutkijan kotona sekä kaksi haastateltavien kouluilla. Haastattelut kestivät keskimäärin 25-60 minuuttia ja jokainen haastattelu nauhoitettiin, jolloin kaikki tiedot haastatteluista jäivät muistiin. Haastattelujen jälkeen annoimme paperilla aineen aiheen, jonka liikunnanopettaja sai kirjoittaa omalla ajallaan. Tällä tavoin ajattelimme saavamme syvällisempää pohdintaa sekä esille sellaisia haastattelussa heränneitä ajatuksia tilanteista, jotka ovat olleet liikunnanopettajalle vaikeimpia ja arimpia. Aineiden kirjoittamiseen annettiin aikaa noin viikko, mutta emme saaneet kaikkia aineita määräaikaan mennessä. Kokoneiden liikunnanopettajien aineita odotimme kolme viikkoa, jonka jälkeen soitimme heille muistuttaaksemme heitä aineen palautuksesta. Tutkimukseen osallistuneet liikunnanopettajat postittivat aineensa meille kotiin ja viimeisen aineen saimme 15.3.2002.

3.4 Aineiston käsittely

Kaikki nauhoitetut haastattelut purettiin kirjoitettuun muotoon. Purku tapahtui mahdollisimman sanatarkasti. Kirjoitimme myös sisällön kannalta merkityksettömät välisanat (esimerkiksi niinku, no, et, sitte, ynnä muut) muistiin. Kaikkia mahdollisia ajatustaukoja emme kuitenkaan kirjoittaneet muistiin. Luokittelimme haastatellut liikunnanopettajat syntymävuoden sekä valmistumisvuoden mukaan.

Haastattelujen kirjoitetusta muodosta pyrimme löytämään ja erottelemaan tutkimusongelmiemme kannalta olennaiset aiheet (Eskola & Suoranta 1998, 176). Aineiston analyysimenetelmänä käytimme Eskolan ja Suorannan (1998, 175-182) teoksessa esitettyä teemoittelua. Teemoittelussa aineistosta etsitään pienempiä, tutkimusongelmia kuvaavia teema-alueita. Ainekirjoituksiin liikunnanopettajat olivat merkin-

neet sukupuolensa ja syntymävuotensa. Haastattelujen pienen lukumäärän vuoksi käytimme koko haastatteluaineistoa tarkasti hyödyksi tutkimuksessamme. Aineiden tarkoituksena oli tukea haastatteluaineistoa, mutta emme lähteneet analysoimaan niitä sen tarkemmin, koska niissä tuli esille samat asiat kuin haastatteluissa.

Tutkimusongelmiin pyrimme löytämään vastauksia haastatteluissa esitetyillä suorilla kysymyksillä sekä liikunnanopettajien toimintaa koskevilla häiriökäyttäytymistilanneväittämillä (liite 1).

3.5 Luotettavuus

Luotettavuuden tarkastelu kvalitatiivisessa tutkimuksessa käsittelee koko tutkimusprosessia. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Tutkijaa itseään voidaan pitää pääasiallisena luotettavuuden kriteerinä. Tutkijan omat vaikutukset ja väärät johtopäätökset heikentävät tutkimuksen sisäistä validiteettia. Laadullisen tutkimuksen ulkoista validiteettia parannetaan raportoimalla tutkimuksen eri vaiheet, käsitteet, tekniikat ja teorialat mahdollisimman tarkasti. Koulunetnografisessa tutkimuksessa luotettavuus voidaan saada varsin hyväksi keräämällä ja tallentamalla tutkimuksen aineistoa monella eri tapaa. Kuitenkin lopullinen luotettavuuden arviointi jää tutkimuksen lukijalle, joten raportoinnin osuus on tutkimuksessa merkittävä. (Syrjälä ym. 1995, 101; Eskola & Suoranta 1998, 211-212.)

Aineiston laatua on mahdollista parantaa laatimalla etukäteen hyvä haastattelurunko. Valittuihin teemoihin liittyvät syventävät kysymykset ennen haastattelua ovat hyödyllisiä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 184.) Pohdimme yhdessä haastatteluihin keskeisiä ja tärkeitä teemoja, jotka nousivat tutkimusongelmien ja aiempien teorialatien pohjalta. Tutkimuksemme luotettavuutta olisimme voineet lisätä miettimällä etukäteen vielä enemmän teemoihin liittyviä syventäviä kysymyksiä, joita haastattelurungossamme oli nyt vain muutamia. Teemahaastattelun toteuttaminen edellyttää etukäteissuunnittelua ja perehtyneisyyttä tutkimuksen taustaan, jonka pohjalta on mahdollista tehdä tutkittavaa ilmiötä koskevia päätelmiä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 65-66). Ennen haastatteluja olimme jo kirjoittaneet aiheeseen liittyvää teoriaosuutta proseminaaritöiden muodossa. Toteutimme näin ollen tutkimuksemme teorialähtöisestä lä-

kökulmasta eli perehdyimme meitä erityisesti kiinnostaviin aiheisiin sekä niiden teoriataustaan ja vasta sen jälkeen keräsimme tutkimuksemme aineiston.

Haastattelun ajankohdaksi valittiin kullekin liikunnanopettajalle sopivin aika ja paikka, jotta vältettäisiin turhaa kiireen tuntua sekä jännittyneisyyttä. Näin odotimme saavamme haastateltavilta heidän todellisia ja aitoja ajatuksia sekä kokemuksia. Mielestämme haastateltavat vastasivat esittämiimme kysymyksiin ja väittämiin totuudenmukaisesti sekä pohtivat avoimesti omaa toimintaansa häiriökäyttäytymistilanteissa. Suoritimme kaikki haastattelut yhdessä, joten kaikki haastatteluun liittyvät toiminnot tapahtuivat saman kaavan mukaisesti. Haastateltavilla ei ollut vaikeuksia vastata esittämiimme kysymyksiin ja väittämiin. Vastaukset olivat selkeitä ja kattavia. Saimme käyttämillämme haastatteluteemoilla vastaukset tutkimusongelmiin. Kuitenkaan emme voi olla täysin varmoja vastasivatko liikunnanopettajat rehellisesti esittämiimme kysymyksiin ja väittämiin.

Liikunnanopettajien ainekirjoitukset eivät antaneet lisätietoa opettajien toiminnasta häiriökäyttäytymistilanteissa, vaan aineissa oli mainittuina samat toimintatavat, mitkä olivat tulleet jo haastatteluissa esille. Tässä vaiheessa huomasimme aineiston kylläntymisen. Laadullisessa tutkimuksessa kylläntyminen tarkoittaa rajaa, jolloin uusista tapauksista ei enää saada aineistoon lisää uusia piirteitä (Mäkelä 1990, 52; Eskola 1991, 15). Aineiston kylläntymisen vuoksi emme lähteneet analysoimaan kirjoitettuja aineita tarkemmin.

Tutkimuksemme luotettavuutta pyrimme parantamaan litteroimalla haastatteluaineiston heti haastattelujen jälkeen tai viimeistään haastattelujen jälkeisenä päivänä. Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 184) mukaan litteroinnin laatua voidaan parantaa käyttämällä kahta eri litteroitsijaa, joiden tulkintoja vertaillaan. Tältä osin olisimme voineet parantaa tutkimuksemme luotettavuutta, sillä jaoinme aineistomme kahteen osaan ja litteroimme molemmat oman osamme.

Tutkija ja erityisesti hänen toimintansa ovat laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta tärkeimpiä arvioitavia tekijöitä. Tutkimuksen tärkein tutkimusväline on tutkija itse kaikessa subjektiivisuudessaan. (Eskola & Suoranta 1998, 211-212.) Tutkijalla ja tutkittavalla on läheinen vuorovaikutus keskenään. Tutkijan on syytä tiedos-

taa oma läheinen asemansa ja sen mahdollinen vaikutus tutkimuksen erilaisiin tilanteisiin. Objektiiivisuus syntyy tutkijan oman subjektiivisuuden tunnistamisesta. (Eskola & Suoranta 1998, 17).

Tutkimuksemme luotettavuuteen vaikuttivat aikaisemmat tietomme aiheesta sekä näiden kautta muodostuneet tulkintamme, jotka perustuvat omiin aikaisempiin kokemuksiimme omista liikunnanopettajista sekä heidän toiminnastaan häiriökäyttäytymistilanteissa ¹⁾ ja ²⁾. Myös omat ohjaus- ja opetuskokemuksemme ovat tulkintojemme perustana ³⁾ ja ⁴⁾. Nämä taustatekijät vaikuttivat subjektiivisuuteemme tutkimustamme kohtaan. Pyrimme kuitenkin tutkimusta tehdessämme olemaan mahdollisimman objektiiivisiä ja käsittelemään aineistoamme avoimesti. Mielestämme subjektiivisuutemme on rikastuttanut tutkimuksen tekemistä ja sen pohjalta syntynyttä tekstiä. Kuitenkin aikaisemmat teoretiset tietomme ja henkilökohtaiset taustamme saattavat silti vaikuttaa valintoihimme tiedostamattomasti heikentäen tutkimuksemme objektiiivisuutta. Jokaisella lukijalla on itsellä mahdollisuus tulkita, onko subjektiivisuutemme tuottanut riittävästi objektiiivisuutta. Hirsjärven, Remeksen & Sajavaaran (2000, 215) teoksessa mainitaan, että käyttämällä tekstissä suoria haastatteluotteita autetaan lukijaa ymmärtämään tutkijan tulkintoja. Valitsimme tekstiin haastatteluaineistostamme suoria lainauksia selventämään tulkintojemme perusteita sekä elävöittämään tekstiä.

Tähän tutkimukseen on vaikuttanut useampi tutkija, joten analysoinnissa ja tulkinnassa on käytetty tutkijatriangulaatiota. Tutkijatriangulaatioissa tutkijat neuvottelevat havainnoistaan ja näkemyksistään suhteellisen paljon. Tutkijoiden tulee päästä yksimielisyyteen erilaisista tutkimuksen ratkaisuksista, kuten aineiston hankinnasta, sen luokittelusta ja tulkinnasta sekä raportin kirjoittamisesta. Nämä kysymykset voivat olla hyvinkin ongelmallisia tutkijaryhmässä. Toisaalta tutkijatriangulaatio monipuolistaa tutkimusta ja tarjoaa laajempia, olennaisia näkökulmia. (Eskola & Suoranta 1998, 70.)

Pro gradu -työmme tutkijatriangulaatioon vaikuttivat meidän näkemystemme ohella tutkimuksemme ohjaajat Laakso ja Rovio. Yhteisten keskustelujemme kautta havaintomme ja tulkintamme ovat sekä vahvistuneet että muotoutuneet osaksi

uudelleen. Työmme ohjaajat ovat lukeneet ja kommentoineet tekstiämme, joka on auttanut meitä lopputuloksen työstämisessä.

-
- 1) Annikan kokemukset: Ala-asteen liikunnanopettajani oli mukava ja kannustava. Muistikuvieni mukaan häiriökäyttäytyminen tunneilla oli hyvin harvinaista, mutta muistan muutamia ongelmatilanteita. Luokkakavereilleni tuli liikuntatunnin aikana sanaharkkaa ja pientä nahistelua. Muistan, kuinka opettajamme selvitti tämän tilanteen keskustelemalla heidän kanssaan. Mielikuvani mukaan häiriökäyttäytyminen lisääntyi yläasteelle siirryttäessä. Liikunnanopettajamme käytti ongelmatilanteiden ratkaisuna häiriköijän poistamista tunnilta esimerkiksi pukuhuoneeseen. Tietääkseni näitä ongelmatilanteita ei kuitenkaan selvitetty millään tavoin jälkeenpäin ja häiriökäyttäytymiseen johtaneet syyt jäivät epäselviksi. Lukioajoilta en muista varsinaisia häiriökäyttäytymistilanteita. Joskus joku saattoi olla passiivinen tai vetäytyä syrjään. Tällaisissa tapauksissa liikunnanopettajamme selvitti näitä tilanteita ja sen taustatekijöitä käymällä kahden keskiä keskustelua joko tunnin aikana tai sen jälkeen.

 - 2) Miran kokemukset: Ala-asteelta minulle on jäänyt hyvät muistot liikuntatunneista. Häiriökäyttäytymistä ei ilmennyt tunneilla paljonkaan ja muistini mukaan liikunnanopettajamme osasi ratkaista tilanteet hyvin. Opettaja käytti tilanteiden ratkaisussa keskustelua ja tunteisiin vetoamista. Muistan luokaltani yhden tytön, jota kiusattiin liikuntatunneilla sanallisesti. Opettajamme saadessa kiusaamisen selville, hän otti asianomaiset henkilökohtaiseen keskusteluun. Lisäksi hän kävi yhteisen keskustelun koko luokan kesken. Tällä tavoin hän pyrki vetoamaan meidän jokaisen tunteisiin. Yläasteella muistan liikunnanopettajamme käyneen henkilökohtaisia keskustelua erityisesti passiivisten oppilaiden kanssa. Muistan, että hän otti ihanteellisesti huomioon jokaisen taustat eikä vaatinut näiltä oppilailta liikoja. Hän kävi keskustelua myös oppilaiden vanhempien kanssa. Kävin aikoinani urheilulukion, johon kuului opiskelun lisäksi oman lajin harjoittelua. Muistan, että liikunnanopettajamme käytti ”kiristystä” tietyissä ongelmatilanteissa. Joillakin oppilailla meinasi koulunkäynti jäädä toiselle sijalle harjoittelun rinnalla ja tästä syystä liikunnanopettajamme sanoi tällaisissa tapauksissa: ”Jos koulunkäynti ei maistu, tulee tauko treeneihin”.

 - 3) Annikan ohjaus- ja opetuskokemukset: Liikuntatieteiden opintojeni lisäksi minulla on ohjaus- ja opetuskokemuksia lasten ja nuorten tanssi- ja voimisteluryhmien ohjauksesta kahdeksan vuoden ajalta. Lisäksi minulla on kokemusta liikunnohjauksesta ja liikunnan samanaikaisopettajana toimimisesta (LETE-projekti) sekä muutamista lyhyistä liikunnanopettajan sijaisuuksista perus- ja ammattikoulussa. En ole kohdannut kovinkaan paljon häiriökäyttäytymistilanteita, mutta yhden ongelmatapauksen muistan. Murrosikäisten tyttöjen tanssiryhmässä eräs tyttö alkoi häiritsemään tuntia sanallisesti eikä lopettanut sopimatonta ”huuteluaan” kehotuksistani huolimatta. Loppujen lopuksi jouduin poistamaan hänet salista pukuhuoneeseen miettimään häiriköintiä. Tunnin jälkeen keskustelin kahden kesken tytön kanssa ja selvitimme ongelmatilanteen. Jatkossa tytön kanssa ei

ilmennyt mitään ongelmia. Joskus opettamani ryhmät ovat olleet hyvin levottomia. Olemme silloin yhdessä koko ryhmän kanssa keskustelleet ja pohtineet, mistä häiriköinti johtuu sekä mitä sille voidaan tehdä. Olen myös kertonut omat tuntemukseni, miten se häiritsee työtäni.

- 4) Miran ohjaus- ja opetuskokemukset: Minulla on liikuntatieteiden opintojen lisäksi monipuolisesti ohjauskokemuksia erilaisista ryhmistä. Olen toiminut sekä aikuisten että lasten parissa. Näissä ryhmissä kaikki on mennyt hyvin ilman ongelmatapauksia. Liikunnanopetuskokemusta olen saanut useista sijaisuuksista, joita olen tehnyt niin perus- kuin ammattikoulussa. Ammattikoulussa vedin kokonaisen kurssin yhdelle ryhmälle ja silloin pyrin välttämään ongelmatilanteita kertomalla oppilaille minun odotuksista sekä säännöistä, joita tunneilla tulee noudattaa. Muutamia hankalia tilanteita tuli kuitenkin eteen, mutta niistä päästiin yli minä-viestien ja keskustelujen avulla. Ollessani eräällä yläasteella sijaisena törmäsin todella hankalaan tapaukseen. Tunnilleni tuli tyttö, jolla ei ollut liikuntavaatteita ja hän oli muutenkin passiivinen. Pyysin häntä osallistumaan tunnille, johon sain vastaukseksi huorittelua ja laukun iskun. Menin tilanteesta ihan lukkoon enkä osannut tehdä asialle mitään. Myöhemmin keskusteltuani tytön liikunnanopettajan kanssa, sain kuulla, että tällä kyseisellä tytöllä oli muutenkin pahoja ongelmia koulunkäynnin kanssa.

4 HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMINEN

”Jos siellä on joku yksinäinen ja kukaan ei sitä huoli.. just tää meidän venäläispoika on tämmönen, että se on vähä sivussa, se ei oo saanu kavereita sieltä.” (Nuori mies-opettaja)

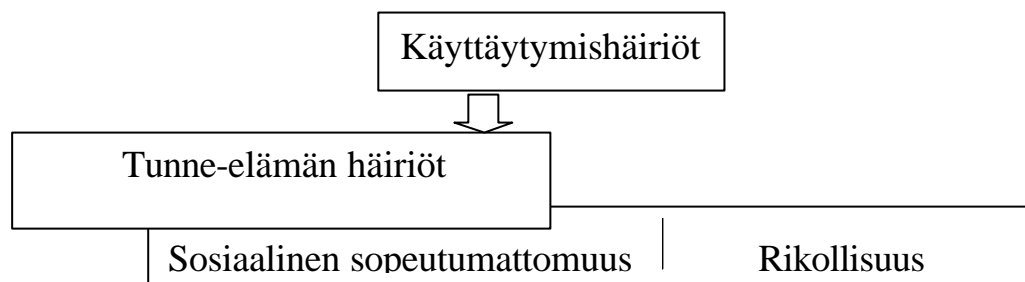
Laakson (1992) teoksessa Woody ja Morse ovat määritelleet häiriökäyttäytymisen kasvatukselliselta pohjalta. Koulussa ilmenevistä käyttäytymisongelmista on kyse silloin, kun oppilas ei osaa tai ei halua sopeutua sosiaalisesti hyväksytyihin normeihin. Lisäksi käyttäytymisongelmiksi luetaan Woodyn ja Morsen mukaan myös ne häiriöt, jotka näyttävät haittaavan oppilaan omaa edistymistä koulussa, luokkatovereiden opiskelua tai sosiaalisia suhteita. Morsen mielestä kasvatuksellisesti häiriintyneellä oppilaalla ei ole valmiuksia sopeutua kouluympäristöön, vaikka hänelle asetetut odotukset ovat hänen ikänsä ja kykyjensä mukaisia. (Laakso 1992, 15.)

Ero häiriintyneiden ja normaalien oppilaiden välille voidaan vetää siinä, kuinka usein, kuinka voimakkaasti, kuinka pitkään ja missä tilanteessa häiriökäyttäytymistä esiintyy. Normaaleilla oppilaillakin esiintyy silloin tällöin ongelmallista käyttäytymistä, kuten aggressiivisuutta, ahdistuneisuutta, vetäytyvyyttä tai pelokkuutta. (Laakso 1992, 15.)

Laakson (1992) kirjassa Stainbackit mainitsevat, että erilaiset sosiaali- ja kulttuuri-ryhmät vaikuttavat siihen, mikä nähdään normaaliksi käyttäytymiseksi. Myös ei-toivotun käyttäytymisen intensiteetti, kesto ja frekvenssi kertovat, onko käyttäytyminen sopimatonta. Tilannetekijöillä, joissa käyttäytyminen tapahtuu, nähdään olevan merkitystä. Esimerkiksi äänekäs puhelu tunnilla on eri asia kuin välitunnilla. Koulussa olevilta oppilailta odotetaan, että käyttäytyminen on sosiaalisesti hyväksyttävää. (Laakso 1992, 15.)

4.1 Käyttäytymishäiriöt

Ahvenaisen ym. (1994, 106) mukaan käyttäytymishäiriöt -otsikon alle voidaan sijoittaa sosioemotionaalisen kehityksen häiriöt. Käyttäytymishäiriöt (behaviour disorders) jaetaan vielä tunne-elämän häiriöihin (emotional disturbance) sekä sosiaaliseen sopeutumattomuuteen (social maladjustment) (Kuvio 1.). Lasten ja nuorten sosioemotionaaliset häiriöt ovat nykypäivänä kasvussa, mikä aiheuttaa kasvatus- ja koulujärjestelmällemme uusia haasteita erityiskasvatuksen piirissä (Ahvenainen, Ikonen & Koro 1994, 96).

Kuva 1. Käyttäytymishäiriöiden jako tunne-elämän häiriöihin ja sosiaaliseen sopeutumattomuuteen (Koro 1991, 456; Ahvenainen ym. 1994, 106.)

Oppilaan häiriökäyttäytymisen taustalla voi esiintyä sosiaalisen ja tunne-elämän kypsymättömyys. Terve tunne-elämä on normaalin sosiaalisen kypsymisen pohja. Rakastetuksi ja huomioduksi tuleminen sekä omien tunnekokemusten esiintuonti ovat edellytyksinä kyvyllä arvostaa muita. Lisäksi ne auttavat ymmärtämään toisten tunteita ja helpottavat toisten huomioonottamista omassa toiminnassa. Tältä pohjalta voidaan sanoa, että ihmisympäristö on tiiviissä yhteistyössä sosiaalisen kehityksen kanssa. (Arajärvi, 1992 72.)

Tunne-elämältään häiriintyneet. Tunne-elämältään häiriintyneisiin lapsiin luetaan arat, masentuneet, syrjäänvetäytyvät, kontaktivaikeuksiset sekä torjutut ja kiusatut. Nämä lapset ovat kasvatuksen ja opetuksen kannalta mutkikkaampia kuin sosiaalisesti sopeutumattomat. Heillä on ongelmia oman itsensä kanssa, jolloin he eivät tuo avuntarvettaan julki. He saattavat jäädä ilman yksilöllistä ohjausta, jota he tarvitsisivat kasvaakseen tunne-elämältään tasapainoisiksi aikuisiksi. Vanhempien ja opettaji-

en on vaikeampaa olla selvillä tunne-elämältään häiriintyneiden lasten ongelmista kuin ympäristönsä kanssa ristiriidassa olevien lasten ongelmista. (Koro 1991, 453; Ahvenainen ym. 1994, 197.)

Koulunkäynti vaatii sekä älyllistä että fyysistä kypsyyttä, tunnepitoista tasapainoisuutta ja kykyä sopeutua sosiaalisesti koulun asettamiin vaatimuksiin. Oppilaan varttuessa vaatimukset kasvavat suorituskyvyn myötä. Yleensä terve lapsi on motivoitunut koulunkäyntiin, vaikka joskus koulu saattaakin tuntua ikävältä, rasittavalta ja masentavalta. Syitä koulunkäynnin epäsäännöllisyyteen on monia. Jos oppilas on sisäisesti ahdistunut, hänen tuskansa heijastuu koulupelkona ja tämä puolestaan voi ilmetä esimerkiksi koulupinnauksena. Oppilaan kielteiset tunteet koulua kohtaan voivat näkyä häiriökäyttäytymisenä tunneilla. (Arajärvi 1992, 81-82.)

Sosiaalisesti sopeutumattomat ja rikollisuus. Sosiaalisesti sopeutumattomat on toinen käyttäytymishäiriöiden pääryhmä. Nämä lapset aiheuttavat käyttäytymisellään toistuvasti erilaisia häiriöitä, jotka estävät koulutyön ja perheen normaalin toiminnan. Heille tyypillistä käyttäytymistä on sovittujen käyttäytymistapojen rikkominen, keskittymishäiriöt, sopimaton kielenkäyttö sekä väkivaltainen käytös, joka herättää ympäristössä huomiota. Usein lapsia yhdistää myös kiinnostamattomuus vanhempien ja opettajien ohjausta kohtaan. He eivät koe olevansa mukana perheen ja koulun toiminnassa. Sosiaalisesti sopeutumattomat lapset rikkovat usein yhteiskunnan asettamia normeja (Ahvenainen ym. 1994, 196). Ongelmia aiheuttavat erilaiset näpistykset ja rikokset, yhteisen omaisuuden rikkominen sekä toisiin ihmisiin kohdistuva aggressiivinen käyttäytyminen. Tällaiset lapset vievät paljon aikaa ja energiaa vanhemmilta sekä koululta. Lasten toiminta ei näyttäisi edistävän lainkaan heidän tunne-elämäänsä ja sosiaalisia taitojaan. Sosiaalisesti sopeutumattomille lapsille yhteistä on ristiriita heidän käyttäytymisensä ja ympäristön asettamien odotusten välillä. Arkikielessä voidaan puhua kurittomista, häiriköistä, sopeutumattomista, tarkkiksista tai pahantapaisista. (Koro 1991, 453.)

Sosiaalisesti sopeutumattoman nuoren leimaaminen rikolliseksi on erittäin ongelmallista ja eettisesti hankalaa. Leimaaminen saattaa aiheuttaa nuorelle itsetunto-ongelmia. Koron (1991) mukaan nuori on tällöin olosuhteidensa uhri. Tällaisesta tilanteesta pitäisi pyrkiä eroon. (Koro 1991, 457; Ahvenainen ym. 1994, 107.)

4.2 Sisäänpäin suuntautunut häiriökäyttäytyminen liikuntatunnilla

Haastateltujen liikunnanopettajien mukaan sisäänpäin suuntautuneita eli henkisiä häiriökäyttäytymistilanteita kuten ahdistuneisuutta, jännittyneisyyttä ja sopeutumattomuutta ei ilmennyt liikuntatunneilla yhtä paljon kuin ulospäin suuntautuneita eli fyysisiä häiriökäyttäytymistilanteita kuten levottomuutta ja aggressiivisuutta. Liikunnanopettajat huomaavat helpommin tunneilla ilmenevän ulospäin suuntautuvan häiriökäyttäytymisen eivätkä välttämättä edes pidä sisäänpäin suuntautunutta häiriökäyttäytymistä oppilaiden ongelmakäyttäytymisenä.

”Sitä sisäänpäin suuntautunutta pitäis pystyä niinku enemmänki sitten sieltä huomiomaan.” (Nuori miesopettaja)

”Tossa oli ihan mielenkiintoinen toi se passiivisuus, että sitä ei ehkä ihan ensimmäisenä miettiny et se ois niinku häiritsemistä.” (Nuori miesopettaja)

Liikunnanopettajat eivät välttämättä osaa tai halua puuttua oppilaiden sisäänpäin suuntautuneeseen häiriökäyttäytymiseen. Tähän voi olla syynä, että opettajilla ei ole keinoja tai resursseja lähestyä esimerkiksi ahdistunutta oppilasta. Opettajat eivät välttämättä koe tarpeelliseksi rankaista oppilasta, jolla ilmenee henkistä ongelmakäyttäytymistä, koska oppilaan häiritsevä käyttäytyminen voi johtua muista syistä kuten murrosiästä tai perheen ongelmista. Kuitenkin opettajien puheista käy ilmi, että heillä on halu välittää ja olla tietoisia oppilaiden mahdollisista ongelmista.

Liikuntatunneilla voi olla ahdistuneita ja passiivisia oppilaita, jos he eivät ole kiinnostuneita liikunnasta tai kokevat liikuntatunnit omille taidoilleen ylivoimaisiksi. Oppilas saattaa pelätä liikuntatunteja ja epäonnistumista tai kaivata osakseen opettajan huomiota, jolloin hän vetäytyy omiin oloihinsa.

”Siellä voi olla niitä muutamia tapauksia, jotka on silleen ahistuneen näkösiä, että niitä ei niinku huvita se homma että suupielet on alaspäin ja seisotaan tumput suorina siellä.” (Nuori miesopettaja)

”On oppilaita, jotka on erittäin vähän muuten liikkuvia ja sit eivät niinku pidä liikunnasta, että huomaa että he tosiaan sitten ahdistuu jossakin tilanteessa liikuntatunneilla, jotka kokee sitte itselleen vaikeiks ja ilmeisesti samalla kokevat sitten sen,

että siinä hankalassa tilanteessa sitte epäonnistuminen niinku on noloa.” (Nuori miesopettaja)

”Että jos se on semmonen huomionkipee tyyppi, että se aina niinku oottaa, että nyt opettaja tulis häntä silittäään.” (Nuori miesopettaja)

Kirjallisuudessa häiriökäyttäytymistä on selitetty myös oppilaan oppimisvaikeuksilla. Tällaisia ongelmia ovat esimerkiksi liikuntatunneilla esiintyvät motoriset heikkoudet kuten kömpelyys, hitaus, vilkkaus ja keskittymättömyys. (Arajärvi 1992, 94.) Opettajan tulisikin osata suhteuttaa antamansa tehtävät ja tavoitteet kulloisenkin oppilasjoukon tason mukaan. Mikäli opettaja ei pysty sopeuttamaan vaatimustasoaan kunkin oppilaan edellytyksiin, oppilas turhautuu ja ahdistuu. Ahdistus alentaa suorituskykyä ennestään ja ongelmat lisääntyvät. (Koppinen & Ojanen 1980, 66; Graham 1992, 41; Grineski & Bynum 1996.) Oppilaan kokiessa tehtävät liian vaikeiksi itselleen, se vaikuttaa negatiivisesti itsetuntoon. Huono itsetunto heijastetaan muihin ja se voi ilmetä esimerkiksi aggressiivisena käyttäytymisenä opettajaa tai muita oppilaita kohtaan. (Lavay, French & Henderson 1997, 9; Salmivalli 1998, 121.)

Haastatellut miesliikunnanopettajat kokivat, että heidän on vaikea puuttua passiivisten oppilaiden käyttäytymiseen. Ryhmäkoot ovat niin suuria, ettei opettajilla ole voimavaroja käsitellä kaikkia ongelmatilanteita. Opettajat antavat oppilaan seurata tuntia sivusta, jos he tietävät oppilaan todelliset syyt tunnille osallistumattomuuteen. Opettajien rajallisista voimavaroista kertoo myös se, että joskus heidän on vain hyväksyttävä oppilaiden haluttomuus liikkua. Opettajat eivät halua kantaa koko vastuuta oppilaidensa kasvatuksesta, sillä he kokevat, etteivät pysty parantamaan maailmaa pelkällä liikunnanopetuksella.

”No joskus joku tommonen passiivisuus, niin ei se nyt aina haittaa. Jos tietää sen oppilaan, että se on semmonen, joka on siellä liikuntatunnilla sen takia vaan, ku siellä pitää olla. Että se on ite sanonu, että tää ei nyt häntä huvita tää liikunta, että hän nyt on täällä vaan, tekee sen minkä pystyy.” (Nuori miesopettaja)

”Ne oppilaan syyt on ollu semmosia että ihan mielellään antaa hänen jäädä sivuun tai sitte ei oo vaihtoehtoo, että täytyy antaa jäädä sivuun.” (Kokenut miesopettaja)

”Joskus tuntuu, että siihe on aika vaikee niinku tavallaan vaikee puuttua ja sit on vaikee löytää voimavarojakaan.” (Nuori miesopettaja)

*”Joku raja siinäki, että ei tässä nyt kuitenkaan ihan maailmaa pysty parantamaan.”
(Nuori miesopettaja)*

Haastattelun perusteella kokenut naisliikunnanopettaja puuttui enemmän passiivisen oppilaan toimintaan.

”Sillon mie meen istumaan sinne vierelle ja tavallisesti jatkan seuraavalla välkällä tai sitte sovin toista aikaa, jollon voidaan rauhassa puhua sitä.” (Kokenut naisopettaja)

Kysyttäessä kokeneilta liikunnanopettajilta, onko häiriökäyttäytyminen liikuntatunneilla muuttunut vuosien varrella, kokeneen miesopettajan mukaan tunneilla on enemmän liikunnallisesti passiivisia oppilaita. He eivät pidä liikunnasta ja pelkäävät epäonnistuvansa itselleen vaikeissa tehtävissä. Kokeneen naisliikunnanopettajan mukaan erityistukea vaativia oppilaita on tällä hetkellä enemmän kuin ennen. Oppilaiden häiriökäyttäytymisessä hän ei ole havainnut muutoksia, sen sijaan hänen oma toimintansa on muuttunut vuosien varrella. Työn tuoman kokemuksen kautta hän pystyy paremmin toimimaan ongelmatilanteissa ja tunnistamaan häiriökäyttäytyjät.

4.3 Ulospäin suuntautunut häiriökäyttäytyminen liikuntatunnilla

Liikunnanopettajat ovat kohdanneet oppilaiden keskuudessa fyysisistä häiriökäyttäytymistä kuten esimerkiksi aggressiivisuutta, uhkailua, kiroilua, tönimistä sekä vahingoittamista. Kiukkuilu ja malttinsa menettäminen ovat osa normaalia nuoren murrosikää.

”Voi vittu, että kyllä minä uskallan tulla, mun tekis mieli vääntää nuo sun rillit paskaks nytten.” (Nuori miesopettaja)

”Sai sen pallon siltä pojalta pois, niinku ihan ehkä pikkusen tuli jotain tuuppaamista, niin täähän kaveri tuli ja tuuppas samantien sen selkään nuritte sinne.” (Nuori miesopettaja)

”Joskus on se että jossain sählymatsissa, ku ei onnistu, niin sitte heitetään maila tai lyödään sillä johonki kehikkoon.” (Nuori miesopettaja)

Opettajien on vaikea vetää rajaa siihen käyttäytymiseen, mikä kuuluu oppilaan normaaliin murrosiän tunnekuohuihin ja mikä puolestaan on tahallista aggressiivisuutta. Opettajat saattavat olla vaikeissa tilanteissa voimattomia, koska heillä ei ole oikeutta koskea oppilaaseen fyysisesti, vaikka tilanne sitä vaatisikin.

Aggressiivisuus. Aggressiivisuus on vakavin sosiaalisen kehityksen häiriö. Paitsi että sillä on huonot seuraukset, voi se olla myös osoitus taustalla olevasta laajemmasta psyykkisestä kehityshäiriöstä. Aggressiivisuutta ilmenee, kun ei osata toimia ihmisten vuorovaikutukselle asetettujen ihanteiden ja tavoitteiden mukaan. Aggressiivinen käyttäytyminen on monien tekijöiden yhteisvaikutuksen tulos. Lapsella voi olla puutteita sosiaalisessa oppimisessa, jolloin lapsi ei tiedä, mikä on oikein ja mikä väärin. Aggressiivisuus voi kertoa myös häiriintyneestä psyykkisestä kehityksestä. Aggressiivisuuden vähentäminen onnistuu vain poistamalla sen syyt. On todettu, että aggressiiviset lapset ja nuoret sietävät hyvin vähän henkisiä koetuksia, käskyjä ja vaatimuksia. Väkivaltainen käyttäytyminen voi kohdistua ihmisiin ja esineisiin tai se voi ilmetä fyysisenä toimintana kuten potkimisena, tönimisenä sekä huutamisena. (Kloehn 1979, 24; Keltikangas-Järvinen 1994, 13-15.)

Opettajan työnkuvaan kuuluu kasvatuksellisessa mielessä oppilaiden käskeminen ja vaatiminen. Koulussa oppilaat joutuvat toimimaan sääntöjen ja rajoitusten mukaisesti. Sosiaalisen kehityksen häiriöstä kärsivällä oppilaalla aggressiivisuutta voi ilmetä jo pelkästään opettajan antamien käskyjen ja vaatimusten seurauksena. Opettajalla ei välttämättä ole tarpeeksi koulutusta ja mahdollisuuksia toimia aggressiivisen oppilaan tarpeiden vaatimalla tavalla. Aggressiivisen oppilaan kannalta paras vaihtoehto olisi päästä erityisopetukseen, jossa hänen tarpeensa pystyttäisiin paremmin huomioimaan.

Sääntöjen noudattamattomuus. Kun opettajilta kysyttiin, millaisia häiriökäyttäytymistilanteita heidän kohdalleen on osunut, yleisimmiksi vastauksiksi nousivat ohjeiden ja sääntöjen noudattamattomuus sekä yleinen levottomuus oppilaiden keskuudessa.

”Että tuo on mejän koulussa ainaki jonkun sortin ongelma, että ne ei tajua käydä siellä suihkussa omin päin.” (Nuori miesopettaja)

”Ei kuuntele ja sitten se että kun muut kuuntelee ni tekee jotain ihan muuta ja yrittää kiinnittää muitten huomion itseensä ja sit myös liikuntatunnilla pomputtelee palloa ku pallojen pitäisi olla kädessä tai sitte tekee jotain ihan muuta omiansa tai huutelee siellä mikkiin tanssitunnilla tai jotain muuta vastaavaa.” (Nuori naisopettaja)

Oppilaiden ohjeiden ja sääntöjen noudattamattomuus sekä yleinen levottomuus nousi opettajien vastauksista eniten esille, koska liikuntatunti on jo tilansa puolesta erilainen oppimisympäristö verrattuna luokkahuoneopetukseen. Oppilaat saattavat käyttäytyä levottomasti myös sen takia, että he ovat istuneet ennen liikuntatuntia kauan aikaa paikoillaan. Liikuntatunnilla oppilaat purkavat fyysistä energiaansa, mikä saattaa opettajasta tuntua liialliselta riehumiselta. Liikuntatuntien pitäisikin sisältää monipuolisia harjoitteita ja paljon toimintaa, jolloin oppilaiden turha seisoskelu ja odottelu jäisivät mahdollisimman vähäisiksi. Opettajan liian löysä tai välinpitämätön ote opetukseen saattaa aiheuttaa oppilaissa levottomuutta ja sääntöjen noudattamattomuutta.

Sanallinen häiriköinti. Haastateltujen liikunnanopettajien mukaan liikuntatunneilla ilmenee verbaalista eli sanallista häiriköintiä. Ongelmatilanteita ovat aiheuttaneet taitojen aliarvioiminen oppilaiden kesken sekä konfliktit opettajan kanssa.

”Höhöhöö, surkeita syöttöjä!” (Nuori miesopettaja)

”Ne kuvittelevat, että saavat tehdä iha mitä haluavat.” (Nuori miesopettaja)

Sanallisella häiriköinnillä oppilaat yrittävät herättää huomiota tai peittää omaa osaamattomuuttaan. Opetettava aihe voi olla tutumpi oppilaalle kuin opettajalle, jolloin turhautuminen ilmenee näsäviisaina kommentteina.

”Jos ne vaikka pelaa jotain joukkuepeliä, salibandya ja sitte ne rupee, että hei, miks tää näin tehään.” (Nuori miesopettaja)

5 EKOLOGINEN SOSIAALISTUMISTEORIA

Ekologisessa sosiaalistumisteoriassa korostuu lapsen ja ympäristön vuorovaikutusprosessi. Bronfenbrennerin (1981) mukaan ekologisessa sosiaalistumisteoriassa pidetään tärkeänä lapsen kehityksen kokonaisvaltaisuutta. Tässä teoriassa yksilö nähdään osana useita sosiaalisia järjestelmiä, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Ekologisen tulkinnan mukaan muutos missä tahansa yksilön sosiaalisessa ympäristössä ilmenee muutoksena yksilössä. Yksilö nähdään teorian näkökulmasta aktiivisena toimijana ympäristössään samalla muokaten sitä. Tämä unohdetaan kuitenkin toistuvasti käytännön kasvatuksessa. Lasta pidetään koti- ja koulukasvatuksessa usein passiivisena ja ulkoa ohjattavana persoonana, joka ei näin saa mahdollisuutta sosiaalistumiseen luonnollisen vuorovaikutuksen kautta. Täten samalla vahvistetaan hänessä opittua avuttomuutta. (Koro 1991, 461-462; Ahvenainen ym. 1994, 102-103; Keltikangas-Järvinen 1994, 115-116.)

Ekologisen tulkinnan kokonaisvaltaisuus ilmenee myös Kloehn (1979, 72) kirjoituksessa: *”Lapsen käyttäytymishäiriö ei ole koskaan erillinen ilmiö, jolla ei ole mitään yhteyttä muiden perheenjäsenten käyttäytymiseen. Käyttäytymishäiriöt johtuvat aina häiriintyneistä suhteista, jotka koskevat kaikkia perheenjäseniä. Vain poikkeuksellisen harvassa tapauksessa lapsen käyttäytymishäiriö on seurausta yhdestä ainoasta rasisustekijästä. Se syntyy useimmiten monien eri syiden yhteisvaikutuksesta, ja nämä puolestaan vaikuttavat ja kietoutuvat toisiinsa niin, että on pikemminkin puhuttava syiden verkosta.”* (Koro 1991, 462-463.)

Perheen vaikutus nuoren käyttäytymiseen. Nuoren sekä sosiaalisen että muun kehityksen perusta on luotu perheessä. Perhe vaikuttaa myös silloin, kun nuori liittyy vertaisryhmien jäseneksi. Perheen vanhemmat ovat tarjonneet omalla käyttäytymisellään malleja siitä, miten toimitaan vuorovaikutuksessa. Nuori oppii vanhempien kautta esimerkiksi, minkälainen käyttäytyminen on kannattavaa ja mikä johtaa haluttuun lopputulokseen. Nuorelle muodostuu varhaisten kokemusten perusteella joko luottavainen tai epäluuloinen suhde muihin ihmisiin. Turvallinen ja hyväksyvä suhde vanhempiin ilmenee nuorilla avoimuutena sekä vastaanottavaisuutena. Tällöin heidän käyttäytymisestään voidaan huomata, että

heillä on kehittynyt perusturvallisuuden tunne. Perheen arvomaailma heijastuu nuoren toiminnassa, epätsekäs toisista välittäminen arvona näkyy myös oppilaan toiminnassa muiden kanssa. (Salmivalli 1998, 143-146, 158.)

Kodin ja koulun päämäärien ollessa vastakkaisia, saattaa oppilaan sopeutuminen kouluun tai koulun mukautuminen oppilaan tarpeitten ja edellytysten huomioimiseen vaikeutua. Toisin sanoen ristiriita kodin ja koulun välillä näkyy usein välittömästi oppilaan käyttäytymisessä ja oppimisympäristössä. (Brunell & Kupari 1993, 2.) Nuori saa vääränlaisia toimintamalleja, jos perheen elämäntavat ovat poikkeavia eli perheessä esiintyy esimerkiksi runsasta alkoholinkäyttöä tai väkivaltaista toimintaa. Vääränlaisien toimintamallien seurauksena nuorella voi ilmetä häiriökäyttäytymistä, joka voi esiintyä fyysisenä, psyykkisenä tai sosiaalisena häiriönä. (Taipale 1992, 216, 231-232.)

Murrosikä. Murrosikä muuttaa nuoren käyttäytymistä. Murrosiän myrskyisyys tai kriisi ei ilmene kuitenkaan kaikilla lapsilla yhtä voimakkaasti eikä ole kaikilla samalla tavalla ulospäin suuntautunut. Murrosiän kriisi on kasvatus- ja kulttuurisidonnainen ilmiö. Murrosikäinen elää ristiriitaisessa tilanteessa. Paine itsenäistymiseen oman kypsymisen kautta on suuri. Nuoren toiminnan motiivina on koko ajan tavattoman voimakas pyrkimys osoittaa pätevyytensä aikuisten maailmassa. Hän ei kuitenkaan halua osoittaa omaa pätevyyttään aikuisten määräämillä ehdoilla, vaan omilla ehdoillaan ja resursseillaan. (Suomen Kaupunkiliitto 1980, 99-101.)

Luokan ekosysteemi. Ihmisten on vaikea muuttaa käyttäytymistään ongelmatilanteissa. Syynä tähän on, että vaikka ihmisten toiminta ja havainnot olisivat ristiriidassa keskenään, ovat ne kuitenkin vakiintuneen ja usein itseään vahvistavan sosiaalisen vuorovaikutuskuvion osia. Luokan ekosysteemi koostuu opettajan ja oppilaan välisestä käyttäytymisen vuorovaikutuksesta. Tämä on vain pieni osa monimutkaisesta suhdetilanteesta. Luokan ekosysteemi on kiinnostava ongelmallisuutensa vuoksi. Pienikin muutos opettajan ja oppilaan vuorovaikutuksessa vaikuttaa koko luokkaan. Tässä on kysymys siitä, miten toimittaisiin rakentavaa muutosta edistävästi. (Cooper & Upton 1990; Molnar & Lindquist 1994, 56.) Opettajan on osattava suunnitella ja mitoittaa toimenpiteitä

kunkin häiritsevästi käyttäytyvän oppilaan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Tätä varten opettajat tarvitsevat käytännön tietoa häiriökäyttäytymisestä. (Ladonlahti, Naukkarinen & Vehmas 1998, 126.)

6 OPETTAJAN TOIMINTA HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMISTILANTEISSA

Kysyttäessä haastatelluilta liikunnanopettajilta heidän toiminnastaan häiriökäyttäytymistilanteissa kävi ilmi, ettei heillä ole mitään tiettyä toimintamallia. Haastatteluis- sa opettajat eivät maininneet mitään erityistä omaa opetusfilosofiaa ongelmatilanteis- sa toimimiseen, vaan he toimivat aina tilanteen vaatimalla tavalla. Haastateltujen vastauksissa näkyi kuitenkin opetusfilosofisia ajatuksia. Opettajien on vaikea etukä- teen tietää, millaisia ongelmatilanteita tunneilla tulee vastaan, joten toiminta tapahtuu sen hetkisen tunteen mukaan. Kokeneen naisliikunnanopettajan mielestä on kuitenkin syytä muistaa, että opettaja on koulussa oppilaita varten. Opettajan ja oppilaiden on pyrittävä yhdessä miettimään, miten vaikeista tilanteista päästään eteenpäin. Koke- neen naisopettajan mukaan on kuitenkin joissakin hankalissa ongelmatapauksissa oppilaan edun mukaista pyytää apua erityisopettajalta, jolla on ammattitaitoa käsitel- lä oppilaan vakaviakin ongelmia. Kokenut naisopettaja ei koe epäonnistuneensa, vaikka turvautuukin ulkopuoliseen apuun.

”Kyllä se menee ihan tilanteen mukaan, että mikä se sillä hetkellä on se fiilis, miten siinä toimitaan.” (Nuori miesopettaja)

”Se on niin paljon kiinni siitä omasta tunteesta, että siinä mennään sen tunteen mu- kaan.” (Kokenut miesopettaja)

”Et aika paljon riippuu omastakin mielentilasta.” (Nuori naisopettaja)

Nuori miesliikunnanopettaja kokee häiriökäyttäytymistilanteet haasteellisina, mutta hän kokee kuitenkin pärjäävänsä niissä. Nuori miesopettaja toimii ongelmatilanteissa aina tilanteen vaatimalla tavalla ja luottaa siihen, että hänen toimintansa on paras mahdollinen sillä hetkellä. Tilanteiden selvittämiseen nuori miesopettaja ei käyttäisi oppilasta vahingoittavaa fyysistä kiinnikäymistä. Opettajan mielestä oppilaiden häiriökäyttäytymistilanteet tuovat vaihtelua liikuntatunneille.

”Kyllähän ne tottakai häiritsee sitä tunnin toimintaa, mutta jos mitään häiriökäyttäy- tymistä ei olis, että kaikki menis just niinku on miettiny, oppilaat toimii koko ajan, siellä ei tuu mitään soraääniä. Niin aika tylsää työtä olis. Rupeis varmaan kyllästy- tämään se homma, mutta ku siellä on joku sähläri aina välissä, niin siinä tulee sem-

mosta vaihtelua sitte. Että musta ihan mukavaa, ku häiriköitä on aina välillä.” (Nuori miesopettaja)

Kokeneen miesliikunnanopettajan mukaan on harvoin sellaisia tapauksia, joissa oppilas on kuormaksi opettajalle, ja joissa normaalit keinot eivät toimi. Häiriökäyttäytymistilanteissa toimiessaan kokenut miesopettajakaan ei käytä oppilaaseen fyysistä kontaktia. Hän ei myöskään puhu oppilaan henkilökohtaisista asioista koko ryhmän edessä pyrkien näin välttämään oppilaan loukkaamisen. Kokeneen miesopettajan kokemuksen mukaan opettajat selviävät häiriökäyttäytymistilanteista kohtuudella.

Kasvattajat joutuvat kohtaamaan arjessaan erilaisia ongelmia ja vaikeita tilanteita, mikä ei välttämättä ole huono asia. Kasvatusalan ammattilaiset saavat sisäisen tyydytyksen tunteen ratkaistessaan ongelmatilanteita työssään. Joskus opettajat törmäävät tilanteisiin, joissa pelkkä maalaisjärjen käyttö ei johda haluttuun lopputulokseen. Tässä kappaleessa esittelemme Molnar & Lindquistin ekosysteemiseen lähestymistapaan liittyviä ongelmanratkaisumenetelmiä. (Molnar & Lindquist 1994, 8, 16.) Löysimme haastateltujen liikunnanopettajien toiminnasta jonkin verran näiden menetelmien käyttöä. Nämä tilanteet tulevat esille myös tekstissä.

Epäsuora ongelmanratkaisu. Liikunnanopettajien toiminta häiriökäyttäytymistilanteissa on tilannekohtaista, mutta jokaisella opettajalla on oma tapansa puuttua ongelmaan. Kokeneen miesliikunnanopettajan mukaan paras tapa häiriökäyttäytymistilanteissa on ystävällinen ja rauhallinen suhtautuminen, vaikka joskus voimakas reaktiokin voi olla tarpeen. Kokenut miesopettaja on vaikuttanut pulmatilanteisiin epäsuorasti luomalla kontakteja häiriökäyttäytyjään liikuntatuntien ulkopuolellakin. Opettajan toimiessa tällä tavoin oppilas tuntee olevansa tärkeä muuallakin kuin liikuntatunnilla.

”Kun oppilasta näkee muualla koulussa nii pystyy luomaan semmosia tietynlaisia välejä siihen oppilaaseen, semmosia epävirallisia välejä, niistä on monesti hyötyä ja on tavallaan muukin kontakti siihen oppilaaseen ku se liikuntatunti.” (Kokenut miesopettaja)

Tätä menetelmää kutsutaan Molnarin ja Lindquistin (1994) mukaan epäsuoraksi ongelmanratkaisuksi ja se on yksi ekosysteemisistä lähestymistavoista. Epäsuoran ongelman ratkaisun tavoitteena on vaikuttaa pulmatilanteisiin epäsuorasti. Tämän systeemin lähtökohtana on, että ongelmattomat osat voivat vaikuttaa myös ongelma-alueisiin. Kun asioihin yritetään vaikuttaa epäsuorasti, pyritään tekemään jotakin eri tavalla vuorovaikutussuhteen ongelmattomassa kohdassa. Perusajatuksena on siis käyttäytyä erilaisella tai uudella tavalla tilanteissa, jotka eivät ole pulmallisia. (Molnar & Lindquist 1994, 116.)

Yksi epäsuoran ongelman ratkaisun menetelmä on ”takaoven” käyttö. ”Takaoven” käyttö työvälineenä on koettu olevan helpompi menetelmä kuin suoraan ongelmaan keskittyvät menetelmät. Tässä menetelmässä ollaan kiinnostuneita toimivuudesta ja ongelmattomuudesta. Kun tapahtuu jotain positiivista, on helppoa sanoa jotain myönteistä. Se sijaan ongelmasta on paljon vaikeampaa löytää mitään myönteistä ajateltavaa tai sanottavaa. Opettaja voi esimerkiksi ryhtyä kanssakäymisiin oppilaan kanssa muissa kuin häiriökäyttäytymistilanteissa. Vaikeina hetkinä voidaan ottaa esille asioita, jotka eivät kiinteästi liity ongelmiin. ”Takaoven” käytön perusajatuksena on, että muutos ekosysteemin jossain osassa vaikuttaa kaikkiin muihin osiin. Käytettäessä tätä tekniikkaa, on tultava tietoisesti häiritsevästi käyttäytyvän henkilön myönteisistä ominaisuuksista ja toiminnoista. (Molnar & Lindquist 1994, 117, 124.)

Kokenut miesliikunnanopettaja on käyttänyt ”takaovea” keskustelemalla häiritsevän oppilaan kanssa muissa tilanteissa kuin liikuntatunnilla ja pyrkinyt selvittämään oppilaan erityisosaamista tai -taitoja.

”Oppilas vaikka pelaa jossaki koulun joukkueessa tai muussa, niin niitä tilanteita pystyy hyödyntämään.” (Kokenut miesopettaja)

Poikkeuksien etsintä. Haastattelussa nuori miesopettaja kertoi, että häiriötilanne on tärkeä pitää hallinnassa menettämättä itse malttiaan. Nuori naisliikunnanopettaja seuraa ongelmatilannetta hetken aikaa sivusta ja puuttuu häiriköintiin puhumalla sekä keskustelemalla oppilaiden kanssa. Ongelmatilanteen tullessa kohdalle kokenut naisliikunnanopettaja pyrkii keskeyttämään häiriköinnin ja käy kuuntelemaan

oppilasta. Hän näkee jokaisen oppilaan yksilönä ja yrittää muistaa, että jokaisessa on jotain hyvää.

”Hyvä on muistaa, että jokaisessa meissä on aina jotakin hyvää. Kun toinen on oikeen hermostuksissaan, että tulee ihan raivokohtauksia, niin sitte siinä tyynnyttää.” (Kokenut naisopettaja)

Kokenut naisopettaja käyttää häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen ekosysteemisistä lähestymistavoista poikkeuksien etsintää. Hän yrittää löytää vaikeissakin tilanteissa oppilaasta positiivisia asioita. Molnarin ja Lindquistin (1994) mukaan poikkeuksien etsintä menetelmässä pyritään keskittymään siihen, mikä ei ole ongelmallista. Lisäksi se auttaa oivaltamaan, että suhde on toimiva opettajan ja oppilaan välillä silloin, kun häiriökäyttäytymistä ei esiinny. Yleensä vaikea tilanne hämärtää sen hyvän ja myönteisen, minkä ihmiset näkevät. Opettajalla on tapana etsiä vain heikkouksia ja puutteita oppilaan käyttäytymisestä ja toiminnasta. Havaitsemalla poikkeuksia pyritään löytämään voimavaroja asioista, jotka oppilas tekee oikein ja miettimään, miten niitä voitaisiin ennestään parantaa. (Molnar & Lindquist 1994, 125.)

Poikkeuksien etsinnällä pyritään saamaan ongelmaton toiminta näkyville ja tehdä hankalaan tilanteeseen tällä tavoin näkökulman muutos. Poikkeuksien etsintä ratkaisumenetelmänä on looginen jatko ”takaoven” käytölle, sillä myös tässä tekniikassa kiinnitetään huomiota siihen, mikä ei ole häiritsevää. Tätä tekniikkaa ovat esitelleet muun muassa de Shazer ja Molnar. Poikkeuksien etsintä menetelmässä paneudutaan huolella ongelmatilanteeseen sekä pyritään rohkaisemaan toimivaa käyttäytymistä vaikeuksista huolimatta. Tekniikka kohdistuu koko ekosysteemiin eli mukana on myös ongelmatilanne. Tavoitteena on siirtää ei –hyväksyttävä käyttäytyminen sellaisiin ongelmattomiin asioihin, joissa oppilas on mukana. Opettajan täytyy selvittää nykytilanteesta itselleen sellaiset seikat, joita ei halua muuttaa. Tämä auttaa opettajaa löytämään oppilaan positiiviset puolet. Ajattelemalla asioita, joita ei haluta muuttaa, voidaan alkaa nähdä eroja ongelmallisten ja toimivien tilanteiden välillä. Näiden tilanteiden tunnistaminen on usein ensimmäinen askel kohti myönteistä muutosta. (Molnar & Lindquist 1994, 125-126.)

Opettajilla on käytössään häiriökäyttäytymistilanteissa epäsuoran ongelman ratkaisuja ja poikkeuksien etsintä menetelmien lisäksi myös muita ekosysteemisen lähestymistavan tekniikoita. Näitä menetelmiä opettaja voi kokeilla erilaisissa vuorovaikutustilanteissa oppilaiden kanssa.

Uudelleenmäärittäminen muutostekniikkana. Perheterapeuttien mukaan tehokas tapa edistää muutosta ongelmallisissa käyttäytymistilanteissa, on myönteisen ja vaihtoehdoisen tulkinnan tekeminen häiritsevistä käyttäytymisistä sekä toimimisen mukaisesti. Tämä tekniikka on nimeltään uudelleenmäärittäminen. Opettajan on löydettävä ongelmakäyttäytymiselle uusi, myönteinen havaintotapa. Sen täytyy sopia tosiasioihin ja asianosaisten täytyy voida pitää sitä mahdollisena. Uudelleenmäärittästekniikka antaa vihjeitä siitä, miten toimia uudella tavalla pulmatilanteissa. Oppilaiden häiritsevä toiminta täytyy nähdä osana ekosysteemistä kuviota, joka ylläpitää itse itseään. Tällöin erilainen havaintotapa muuttaa ongelman sosiaalista kontekstia ja vaikuttaa kyseiseen käyttäytymiseen. Uudelleenmäärittästekniikkaa käyttäneen henkilön näkemys- ja käyttäytymistavat näkyvät koulun sosiaalisissa suhteissa. Tässä tekniikassa opettaja joutuu muuttamaan omaa käyttäytymistään uutta tulkintaa vastaavaksi. (Molnar & Lindquist 1994, 56-57.)

Uudelleenmäärittästekniikassa opettajan täytyy ensin kyetä tunnistamaan omat kielteiset tulkintansa, joilla hän on selittänyt häiriökäyttäytymistä. Sen jälkeen hänen on pohdittava läpikotaisin ja kehitettävä myönteinen sekä uskottavantuntuinen vaihtoehtotulkinta, johon myös oppilaat pystyvät suhtautumaan vakavasti. Joskus opettajan on välttämätön toistaa uudelleenmäärittelyä. Ongelmatilannetta käsittelevä opettaja joutuu tilanteen uudelleenmäärittelyn jälkeen toimimaan eri lailla kuin ennen ja sanomaan asioita oppilaille uudella tavalla. Uudelleenmäärittäyksissä sekä opettajalla että oppilalla tapahtuu tunne- ja käyttäytymismuutoksia. Ajattelemalla eri tavalla kyetään sanomaan ja tekemään asioita uusien ottein. (Molnar & Lindquist 1994, 69.)

Haastatellut liikunnanopettajat eivät käyttäneet ongelmatilanteissa toimimisessa uudelleenmäärittästekniikkaa tai ainakaan opettajien vastauksista se ei käynyt ilmi. Syynä uudelleenmäärittästekniikan käyttämättömyyteen voi olla, etteivät haastatellut

opettajat ole tietoisia kyseisestä ongelmanratkaisukeinosta tai he ovat pärjänneet vaikeissa tilanteissa muilla keinoilla.

Myönteisen motiivin konnotointi. Usein oppilaan ongelmakäyttäytymiseen haetaan kielteisiä motiiveja. Mikäli opettaja kokee oppilaan taistelevan kanssaan vallasta, on epätodennäköistä, että opettaja näkisi tilanteessa kovin paljon positiivista. Ongelmatilanteessa myönteisyyden etsiminen voi auttaa löytämään uusia, tehokkaampia reagoititapoja. Se, mitä kuvitellaan toisen ihmisen käyttäytymisen motiiviksi, luo hypoteettisen eli olettamuksellisen selityksen kyseisen henkilön käyttäytymisestä. Se on aina hypoteettinen muiden samanarvoisten selitysten rinnalla, vaikka sitä pidettäisiin totena. (Molnar & Lindquist 1994, 71.)

Myönteisen motiivin löytämistä ongelmakäyttäytymisestä pidetään positiivisen konnotoinnin ytimenä. Käyttäytymisen selittäminen myönteisesti on yhtä hypoteettista kuin sen selittäminen kielteisestikin. Tekniikasta tuleva hyöty määräytyy sen perusteella, pystyykö se muuttamaan ongelmatilannetta. Lopullista totuutta ihmisen motiiveista ei voida kuitenkaan tietää. Käyttämällä myönteisen motiivin konnotointia, opettaja on itse halukas suhtautumaan epäillen kielteiseen motiiviin ja etsimään asioille positiivista lähtökohtaa. (Molnar & Lindquist 1994, 77-72, 84.)

Myönteisen motiivin konnotointi on tekniikkana erittäin vaativa. Opettajan on vaikea muuttaa suhtautumistaan myönteiseksi hankalassa konfliktitilanteessa oppilaan kanssa. Tätäkään menetelmää tutkimukseen osallistuneet liikunnanopettajat eivät näyttäneet käyttävän.

Keskittyminen ongelmakäyttäytymisen myönteisiin vaikutuksiin. Usein mietitään oman ja toisten käyttäytymisen motiiveja sekä merkitystä. Myös opettajat keskustelevat siitä, mikä motivoi oppilaiden toimintaa ja mitä kulloinenkin käyttäytyminen tarkoittaa. Motiiveista ja merkityksistä saadaan mielekkäitä selityksiä. Tärkeätä on myös huomioida käyttäytymisen vaikutukset. Yleensä ongelmatilanteissa havaitaan vain toiminnan kielteiset vaikutukset, koska ongelmakäyttäytymisen myönteisiä vaikutuksia on hankala tunnistaa. Tässä tekniikassa ajatuksena on, että löydettäisiin kielteisten seuraamusten sijaan

myönteisiä vaikutuksia ja pyrittäisiin reagoimaan niiden mukaisesti. (Molnar & Lindquist 1994, 86-87.)

Etsittäessä ongelmakäyttäytymiselle myönteisiä seuraamuksia on hyödyllistä muistaa, että vaikutuksella tarkoitetaan käyttäytymisen ja ekosysteemin muiden osien vuorovaikutusta; mikä on eri asia kuin toiminnan suunniteltu lopputulos. Ongelmakäyttäytymisen vaikutukset saattavat olla hyvinkin erilaisia kuin millaisiksi ihminen on ne itse tarkoittanut. Vaikutuksen myönteisessä konnotoinnissa tarkoituksena on löytää mahdollisimman monta positiivista seuraamusta. Sen jälkeen niistä valitaan se, joka on kaikkein uskottavin ja jonka voi viestittää toiselle rehellisesti. Opettajan tarkkaillessa ongelmakäyttäytymisen myönteisiä vaikutuksia syntyy uusi havaintotapa, joka auttaa häntä löytämään uuden tavan toimia tilanteessa. Jotta tämä tekniikka toimisi, on opettajan ensin löydettävä myönteisiä vaikutuksia käyttäytymisestä, jota hän on ennen pitänyt kielteisenä. Tämän jälkeen on ainakin yhtä myönteistä vaikutusta pidettävä uskottavana ja toimittava sen mukaisesti. (Molnar & Lindquist 1994, 87-88, 98-99.)

Ongelmatilanne näkyy yleensä ulospäin kielteisenä ja häiritsevänä toimintana, jolloin opettajan on vaikea havaita tilanteen positiivisia seurauksia. Haastatellut liikunnanopettajat eivät keskittyneet oppilaiden häiriökäyttäytymisen myönteisiin vaikutuksiin, vaan heidän toimintansa ja ratkaisukeinonsa painottuivat itse ongelmatilanteeseen.

Oireenmääräämistekniikka. Oireenmääräämistekniikkaa pidetään ongelmatilanteiden ratkaisumenetelmänä, joka sotii eniten niin sanottua maalaisjärkeä vastaan. Tässä menetelmässä olennaista on kehoitus jatkaa häiriökäyttäytymistä, kuitenkin sillä tavalla, että käyttäytyminen tapahtuu eri syystä kuin aikaisemmin ja/tai eri aikaan ja/tai eri paikassa ja/tai jossain muuttuneessa muodossa. (Molnar & Lindquist 1994, 101.)

Yhteistyö tulee selvästi näkyviin oireenmääräämistekniikassa. Henkilöä voidaan pyytää käyttäytymään entiseen tapaan, mutta eri lailla. Näin ilmaistaan ”näkymättömästi”, että henkilöllä on hyvä syy toimia kyseisellä tavalla. Samalla viestitetään sanattomasti, että kouluelämässä yhdessäololla on tietyt säännöt. Jotta

tekniikan käyttö onnistuisi, tulisi ongelmakäyttäytymistä ajatella eri tavalla. Tämä ratkaisumenetelmä voi aiheuttaa muutoksen siihen, miten tulkitaan häiriökäyttäytymistä, itse käyttäytymistä tai molempia. (Molnar & Lindquist 1994, 116.)

Oireenmäärittämistekniikka vaatii käyttäjältään asennetta, jonka mukaan häiriökäyttäytyminen voi olla hyödyllinen tapa kyseisessä tilanteessa. Lisäksi nähdään, että oppilaalla on hyvä syy toimia niin kuin hän toimii. Oireenmäärittämistekniikassa yritetään ensin vakuutella oppilaalle, ettei ongelmakäyttäytymistä kannata jatkaa. Pitäisi yrittää keksiä tapoja, joilla ongelmakäyttäytymistä voitaisiin kuitenkin ylläpitää myönteisessä mielessä ja eri lailla. Näistä vaihtoehtoisista tavoista valitaan yksi tai useampi, jonka jälkeen oppilasta pyydetään jatkamaan toimintaansa samalla ja/mutta erilaisella tavalla. (Molnar & Lindquist 1994, 114.)

Oireenmäärittämistekniikan käyttöä tutkimukseen osallistuneet opettajat eivät ehkä ole edes ajatelleet, koska pyydetessä oppilasta jatkamaan häiriökäyttäytymistä opettaja ottaisi suuren riskin siinä, että tilanne saattaisi riistäytyä kokonaan käsistä. Oppilaiden häiriökäyttäytymistä on hankala nähdä hyödyllisenä missään tilanteessa, koska sillä katsotaan olevan negatiivinen vaikutus luokan ekosysteemin työrauhaan.

Kuuntelu ratkaisukeinona. Kokenut naisliikunnanopettaja käyttää häiriökäyttäytymistilanteiden ratkaisukeinona kuuntelua. Kuuntelemalla opettaja saa selville oppilaan tunteet ja kokemukset. Gordonin (1979) kirjassa todetaan, että opettajan kuuntelu auttaa oppilasta analysoimaan ja selvittämään omia tunteitaan sekä ongelmiaan. Usein opettajat luulevat, että heidän pitäisi pystyä auttamaan oppilasta sanallisesti, mutta tärkeintä on kuunnella keskittyneesti. (Gordon 1979, 48.) Joskus opettaja voi auttaa oppilasta kertomaan ongelmistaan jo pelkällä hyväksyvällä pään nyökkäyksellä, ymmärtävällä hymyllä tai jollakin muulla non-verbaalisella viestinnällä.

Haastateltu kokenut naisopettaja haluaa päästä ongelmatilanteissa eteenpäin käyttäen empaattista kuuntelua, joka mahdollistaa toisen ihmisen ymmärtämisen.

Kuuntelemalla oppilasta luodaan myönteinen oppimisilmapiiri sekä tuetaan oppilaan henkistä kasvua.

*”Jos voin kuunnella mitä hän kertoo minulle,
jos voin ymmärtää miltä se hänestä näyttää,
jos voin aistia millainen tunne sillä on hänelle,
saan laukaistuksi hänessä piilevät muutoksen
voimat”.*

Carl Rogers (Kalliopuska 1995, 12-14.)

”Ja sitte käydä kuuntelemaan, vaihtaa kuuntelulle. Kun ne on kuunnellu, niin sitte rakentamaan sitä tilannetta eteenpäin, että mikä se olis se meidän tapa, että me pysytään tätä työtä yhdessä tekemään.” (Kokenut naisopettaja)

On tärkeää, että oppilas kokee mielipiteensä tulleen kuulluksi ja huomioiduksi. Näin opettajan ja oppilaan yhteistyö helpottuu sekä ratkaisut ongelmiin löydetään kivuttomammin.

Ongelmatilanteiden selvittäminen. Kaikki haastatellut liikunnanopettajat selvittävät ongelmatilanteen henkilökohtaisesti häiriötilanteen aiheuttajan kanssa. Opettajat pyrkivät näin välttämään, etteivät oppilaan yksityiset asiat leviä muiden tietoisuuteen. Jos häiriökäyttäytyminen vaikuttaa koko ryhmän toimintaan, opettajat selvittävät tilanteen puhumalla kaikkien oppilaiden ollessa läsnä.

”Jos kovin henkilökohtaisista asioista pitää puhua siinä oppilaan kanssa, ni sitte pitää tietysti mennä sivummalle, että ne asiat ei sitte kuulu muille.” (Nuori miesopettaja)

”Jos koko porukka tekee hölmösti, esimerkiksi viime vuonna hiihtojen kans, että jos on kaksyt oppilasta ja kahella on sukset mukana, että siinä on kaheksantoista, joilla ei oo, niin sitte se on koko luokan asia.” (Nuori miesopettaja)

Opettajan täytyy osata kohdata oppilas yksilönä sekä kunnioittaa oppilasta ja hänen ainutkertaisuuttaan. Opettaja kohtaa päivän aikana useita oppilaita ja tavoitteena olisi, että jokaisesta kohtaamisesta jäisi molemmille osapuolille positiivinen tunne. Opettajan pitäisi osata pysähtyä ongelman tullessa kohdalle, pyrkiä ymmärtämään

ongelman syitä, tukea ja lohduttaa sekä löytää ratkaisuja yhdessä oppilaiden kanssa. Opettajan selvittäessä negatiivisia tilanteita, hänen täytyy tiedostaa omat tunteensa, etteivät henkilökohtaiset asiat kuten kiire tai ärtyneisyys hallitse ongelman ratkaisemista. (Hakala 1999, 38-40.)

Opettajien yhteistyö. Haastatelluilla opettajilla ei ole sovittuna yhteisiä toimintatapoja häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen koulun muiden opettajien kanssa. Nuoren naisliikunnanopettajan koululla opettajat ovat yhdessä keskustelleet, jos oppilaiden kanssa on ilmennyt häiriötilanteita. Opettaja kertoi, että koululle on suunnitteilla yhteiset säännöt, mutta vielä ne ovat ajatuksentasolla. Kokenut naisliikunnanopettaja painottaa toimintatavoissa persoonallisuutta ja henkilökohtaista toteutusta, joten tämän vuoksi opettajat eivät ole sopineet mitään yhteistä kaavaa häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen. Nuoren miesopettajan koulussa opettajat ovat yhdessä miettineet, miten oppilaita tulisi rangaista häiriköinnistä, mutta muita yhteisiä toimintatapoja opettajilla ei ole. Kokenut miesliikunnanopettaja uskoo, että opettajilla on suurin piirtein samat perustoimintatavat häiriökäyttäytymistilanteissa, mutta niitä ei ole kuitenkaan yhdessä mietitty.

Opettajien on varmasti vaikea sopia täysin yhteisiä toimintatapoja häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen, koska jokainen opettaja toimii henkilökohtaisella tavallaan ja reagoi omalla persoonallisuudellaan tilanteisiin. Tästä huolimatta keskustelu muiden samankaltaisia ongelmia omaavien opettajien kanssa saattaa tuoda uusia ratkaisumalleja ongelmatilanteissa toimimiseen (Lavay ym. 1997, 13). Jonkinlaiset yhteiset toimintamallit ongelmatilanteissa helpottavat opettajien työtä ja vähentävät myös luultavimmin oppilaiden häiritsevää käyttäytymistä.

Oppilashuoltoryhmä. Nykyään lähes kaikilla yläasteilla toimii oppilashuoltoryhmä, joka on tärkeä osa oppilashuoltoa. Se suunnittelee ja tekee päätöksiä oppilashuollon toimenpiteistä. Oppilashuollossa ovat mukana rehtori, kuraattori, psykologi, terveydenhoitaja, opinto-ohjaaja ja erityisopettaja. (Laaksonen & Wiegand 1990, 16.)

Terveydenhoitajan työtä pidetään koulussa tärkeänä. Terveydenhoitajalla on käytössään terveystietä, jonka avulla hän voi kertoa oppilaan terveydentilasta ja perhetaustasta muille oppilashuoltoryhmän jäsenille. Oppilailla on harvoin kielteisiä

tuntemuksia terveydenhoitajaa kohtaan ja heille on helpompi puhua ongelmista kuin koulun muulle henkilökunnalle. (Laaksonen & Wiegand 1990, 18.)

7 LIKUNNANOPETTAJAN TOIMINTAMALLEJA SISÄÄNPÄIN SUUNTAUTUNEISSA HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMISTILANTEISSA

Haastateltujen neljän liikunnanopettajan toimintaa häiriökäyttämistilanteissa selvitettiin erilaisiin ongelmatilanteisiin liittyvien väittämien ja esimerkkitapauksien avulla, jotka olivat osa haastattelurunkoa (liite 1). Opettajat kertoivat omat toimintamallinsa kuhunkin ongelmatapaukseen. Väittämät ja esimerkkitapaukset olivat jaoteltu sisäänpäin ja ulospäin suuntautuneisiin häiriökäyttämistilanteisiin. Haastateltavia painotettiin vastaamaan rehellisesti, miten itse toimisi kussakin ongelmatilanteessa.

Omiin oloihinsa vetäytynyt oppilas. Oppilas ei osallistu tunnin tehtäviin ja hän vetäytyy omiin oloihinsa kesken liikuntatunnin. Tällaisessa esimerkkitapauksessa nuoret liikunnanopettajat antoivat oppilaan olla rauhassa hetken aikaa ja seurasivat tilannetta. Nuori naisopettaja meni keskustelemaan oppilaan kanssa, kun oli laittanut muut oppilaat suorittamaan tehtävää. Keskustelemalla oppilaan kanssa opettaja pyrki selvittämään oppilaan mahdollisen syyn vetäytymiseen ja osallistumattomuuteen.

”Siinä vaiheessa, ettei se herätä liikaa huomiota, meen juttelemaan ja yritän kysyä, että onko kipeenä vai onko väsynyt tai jostain muusta syystä sitten mennyt sinne.”
(Nuori naisopettaja)

Nuoren miesopettajan mielestä ei kannata heti mennä oppilaan luokse, jos tietää hänen olevan huomionkipeä. Tilannetta seuraamalla myös nuori miesopettaja haluaa selvittää, miksi oppilas ei ole mukana tunnilla. Lopuksi opettaja yrittää ratkaista ongelman kysymällä oppilaalta syitä omiin oloihinsa vetäytymiseen ja keskustelemalla hänen kanssaan asiasta. Yleensä kyseessä on pieni ongelma, esimerkiksi kiista luokkatoverin kanssa, joka selviää vaihtamalla pari sanaa oppilaan kanssa.

Kokeneet liikunnanopettajat menevät suoraan syrjään vetäytyneen oppilaan luo selvittämään, mikä on syynä hänen osallistumattomuuteen. Kokenut naisopettaja haluaa selvittää perinpohjin, jos oppilaalla on vakavia ongelmia. Opettaja on valmis

käyttämään myös liikuntatuntien ulkopuolista aikaa oppilaan kanssa keskustelemiseen. Tämä kertoo kokeneen naisliikunnanopettajan halusta välittää oppilaasta ja olla hänen lähellänsä. Kokeneen miesopettajan mukaan oppilailla on harvoin sellaisia perusteita, etteivät he tulisi mukaan tunnin toimintaan. Joskus keskusteluissa tulee ilmi asioita, jotka ovat hänen mukaansa riittäviä syitä oppilaan syrjään vetäytymiseen.

Hiljainen ja yksinäinen oppilas. Seuraava esimerkkitapaus haastatelluille oli, että oppilaat eivät ota huomioon hiljaista ja yksinäistä oppilasta. Nuori naisliikunnanopettaja yrittää ryhmien muodostamistavoilla saada hiljaisen ja yksinäisen oppilaan muiden oppilaiden joukkoon. Sekä nuori että kokenut miesliikunnanopettaja käyttää toisten oppilaiden apua saadakseen hiljaisen oppilaan mukaan toimintaan.

”Oon sanonu ennen tuntia, jos tietää että siellä on muutama hyvä poika, jotka ottaa huomioon sen hiljaisen kaverin, niin vois sanoa, että ottakaas tää kaveri mukaan ens tunnilla siihen harjotukseen, että käynte pyytämässä sen siihen mukaan.” (Kokenut miesopettaja)

Kokenut naisliikunnanopettaja tukee sekä rohkaisee hiljaista ja yksinäistä oppilasta ottamaan itse kontaktia muihin oppilaisiin. Myös kokenut naisopettaja pyrkii ryhmien muodostamistavoilla välttämään tilanteita, joissa joku jää ryhmän ulkopuolelle.

”Semmosella tekniikalla, että ne tilanteet suunnitellaan niin, että jokainen on aina mukana.” (Kokenut naisopettaja)

Häiriökäyttäytymistä liikuntatunnilla voi aiheuttaa joukkueiden valintatilanne. Oppilas saattaa ryhtyä käyttäytymään ei-toivotulla tavalla, jos aina tulee valituksi viimeisenä. Noloon asemaan luokkatovereiden edessä joutunut oppilas pyrkii helposti vetäytymään toiminnasta tai alkaa pelleillä kesken liikuntatunnin. Opettaja voi välttää häiriökäyttäytymisen esiintymistä liikuntatunnilla totuttamalla oppilaita uusiin ja erilaisiin joukkueiden jakotapoihin. Joukkuejaon voi tehdä esimerkiksi liikunnanopettaja, sillä hän tietää parhaiten oppilaidensa motoriset taidot sekä

vuorovaikutustaidot. (Heikinaro-Johansson, French, Greenwood & Silliman-French 1999.) Fronsken & Birch (1995) mukaan aran oppilaan kannustaminen lähestymään itsenäisesti muita oppilaita, parantaa hänen vastuunotto-kykyään sekä vuorovaikutustaitojaan myös liikuntatuntien ulkopuolella.

Kaikilta liikunnanopettajilta kävi ilmi, että heillä on oppilaita kohtaan tietty auktoriteetti. Auktoriteetilla opettaja pystyy ohjaamaan oppilaita siten, ettei kukaan heistä jää yksin.

”Ihan määräämällä et ketkä tekee kenenki kaa jotain yhdessä.” (Nuori naisopettaja)
”Ettei muut oppilaat oo päättämässä siitä, kuka kuuluu mihinkin ryhmään.”
(Kokenut naisopettaja)

Poissaoleva ja ahdistunut oppilas. Haastateltavilta kysyttiin heidän toimintatapojaan tilanteessa, jossa oppilas on poissaoleva ja ahdistunut. Naisliikunnanopettajat lähestyvät oppilasta puhumalla ja kysymällä, onko hänellä jokin hätänä. Molempien naisliikunnanopettajien kokemusten mukaan kuuntelemalla oppilasta saadaan oppilaan ahdistuneisuuden syy selville.

”Aika monesti ne avautuvat siinä pikkuhiljaa ja haluaakin sitte ehkä puhuu jostain ongelmasta mikä niillä on, mikä ei liity välttämättä yhtään siihen opetettavaan aiheeseen.” (Kokenut naisopettaja)

Nuori miesliikunnanopettaja puuttuu harvoin oppilaan poissaolevaan ja ahdistuneeseen mielentilaan, koska hän ei aina tiedä, onko oppilas oikeasti ahdistunut vai pelkästään laiska. Oppilaan jäädessä paikalleen nuori miesopettaja pyrkii selvittämään tilanteen kyselemällä ja keskustelemalla sekä joskus myös tarjoamalla vaihtoehtotoimintaa.

”Joskus voi vaikka päästää kuntosalille omin päin tekemään, jos siellä ei oo ketään muita, että se voi mennä sinne yksikseen.” (Nuori miesopettaja)

Oppilaan ollessa ahdistunut kokenut miesliikunnanopettaja yrittää kaikin keinoin välttää hänen pakottamistaan tehtäviin. Opettaja kysyy oppilaalta itseltään

myöhemmin, mistä ahdistus johtuu. Hän voi ottaa yhteyttä myös luokanvalvojaan tai muuhun koulun henkilökuntaan, joiden kanssa oppilaan ongelmia pystytään selvittämään.

Haaveileva oppilas. Kaikki neljä liikunnanopettajaa herättelivät haaveilevaa ja omissa ajatuksissaan olevaa oppilasta lempeästi eivätkä pitäneet tällaista oppilaan toimintaa häiriökäyttäytymisenä. Opettajat suhtautuivat enemmänkin huumorilla haaveilevaa oppilasta kohtaan ja nuori miesliikunnanopettaja kokeilisi jotain erikoista keinoa oppilaan havahduttamiseksi.

”Joo sellaseen sata prosenttisuuteen ni maailmas ei koskaan pidä pyrkiä mun mielestä, meillä on erilaisii päiviä ja ne tulee huomioida.” (Kokenut naisopettaja)

”Pehmyt pallo jos on, niin sillä otsaan, niin ”mitä?” Herää siitä.” (Nuori miesopettaja)

”Pitää varmaan lempeästi herätellä. Se ei kuulosta kovin pahalta rikkeeltä.” (Kokenut miesopettaja)

Opettajan käyttäessä huumoria herätellessään haaveilevaa oppilasta, on muistettava varoa, ettei huumori nolaa oppilasta. Opettaja ei saisi kiinnittää huomiota haaveilevaan oppilaaseen liian voimakkaasti, koska tällöin muut oppilaat voisivat käyttää tilannetta negatiivisessa mielessä hyväkseen aiheuttaen haaveilevalle oppilaalle mielipahaa.

Sosiaalisesti sopeutumaton oppilas. Nuoren naisliikunnanopettajan huomatessa sosiaalisesti sopeutumattoman oppilaan, hän pyrkii ennaltaehkäisemään oppilaan syrjäytymistä ryhmäyttämällä hänet sellaisten oppilaiden joukkoon, jotka kykenevät toimimaan luontevasti sosiaalisesti sopeutumattoman oppilaan kanssa. Liikunnanopettajan tulisi yrittää huomioida tunneiltaan sopeutumattomat oppilaat, jolloin hän esimerkiksi jakamalla oppilaita ”oikeanlaisiin” ryhmiin, pystyisi helpottamaan sopeutumattoman oppilaan toimintaa ja olemista tunnilla.

Kokenut naisliikunnanopettaja on kokeillut sosiaalisesti sopeutumattoman oppilaan kanssa eriyttämistä. Opettaja kokee, että hänellä on paljon erilaisia mahdollisuuksia toimia ennaltaehkäisevästi sopeutumattoman oppilaan syrjäytymisen estämiseksi.

”Oon rakentanu ihan oman opetussuunnitelman semmoselle oppilaalle. Tavallisesti annan aikaa sekä tilaa, et en vaadi ihan niin paljoo ku hetkessä eikä muutenkaan mun mielestä, että ollaan semmoses zik zak singerin tahdissa ni ei se oo oikein ihmisten välistä asiaa...Et ne on niin moninaiset ne mahdollisuudet, mitä siin tehdään.” (Kokenut naisopettaja)

Molemmat miesliikunnanopettajat tunsivat sosiaalisesti sopeutumattoman oppilaan työskentelemistään kouluista, joten nykypäivän koulumaailmassa tällaisia oppilaita on varmasti paljon. Nuori miesliikunnanopettaja yrittää saada sosiaalisesti sopeutumattomaan oppilaaseen kontaktia keskustelemalla hänen kanssaan. Kokenut miesopettaja keskustelee oppilaan lisäksi myös luokanvalvojan ja erityisopettajan kanssa, koska hän kokee tilanteen vaikeaksi.

”Yrittää kuulostella sitä oppilasta. Yrittää saada siltä niitä toiveita ja vähä päästä sisälle siihen kaveriin. Tommosissa tapauksissa ei ehkä kannata niitä hirveen kovalla kädellä ruveta heitteleen, vaan yrittää pehmeillä keinoilla saada juttua sen oppilaan kanssa.” (Nuori miesopettaja)

”Tämmösten oppilaitten kanssa tahtoo liikunnassa käyä niin et he rupee olee pois aika paljon ja se on tietysti hankala tilanne.” (Kokenut miesopettaja)

Joissakin tapauksissa sosiaalisesti sopeutumattoman oppilaan liiallinen huomioiminen tunnin aikana saattaa herättää oppilaassa ärsyyntymisen tunteita, mikä voi johtaa poissaoloihin tai häiriökäyttäytymisen lisääntymiseen. Opettajan täytyy tarkasti miettiä, kuinka paljon ja miten sosiaalisesti sopeutumattomasta oppilasta tulisi huomioida. Tämä on opettajalle vaikea tehtävä, koska oppilasta täytyy kuitenkin jollakin tapaa sopeuttaa muun oppilasjoukon toimintaan mukaan ja koska sosiaalisesti sopeutumattoman oppilaan huomiontarve vaihtelee yksilöllisesti.

Liikunnanopettajien toimintamallien yhtäläisyydet. Kokeneiden ja vastavalmistuneiden liikunnanopettajien yhtäläisyyksinä sisäänpäin suuntautuneiden ongelmatilanteiden ratkaisuisissa ovat keskustelu, kysely ja kuuntelu. Kaikki opettajat haluavat myös aina ratkaista pulmatilanteen oppilaan kanssa. Molempien naisliikunnanopettajien toimintamalleihin kuuluu erilaisten ryhmien muodostamistapojen käyttö ja miesliikunnanopettajat puolestaan käyttävät toisten oppilaiden apua ongelmatilanteissa toi-

miessaan. Kaikkien haastateltujen liikunnanopettajien toimintaan kuuluu tietty auktoriteetti oppilaisiin nähden. Haastatteluissa kävi lisäksi ilmi, että kaikki opettajat käyttävät huumoria häiriökäyttäytymistilanteissa, joissa se on mahdollista.

Liikunnanopettajien toimintamallien erot. Tutkimus osoitti kokeneiden ja nuorten liikunnanopettajien toiminnassa olevan eroa siinä, kuinka nopeasti he puuttuvat oppilaan sisäänpäin suuntautuneeseen häiriökäyttäytymiseen. Oppilaan esimerkiksi vetäytyessä omiin oloihinsa, nuoret liikunnanopettajat antavat oppilaan olla hetken aikaa rauhassa seuraten tilannetta sivusta. Kokeneet opettajat puolestaan menevät heti omissa oloissaan olevan oppilaan luokse kysymään, mikä hänellä on hätänä. Erona on myös se, että kokenut miesopettaja mainitsi keskustelewansa ongelmatilanteista oppilaan lisäksi luokanvalvojan ja erityisopettajan kanssa, jota eivät nuoret liikunnanopettajat tehneet.

8 LIKUNNANOPETTAJAN TOIMINTAMALLEJA ULOSPÄIN SUUNTAUTUNEISSA HÄIRIÖKÄYTTÄYTYMISTILANTEISSA

Tutkimuksessa liikunnanopettajille tehtyjen haastattelujen perusteella ulospäin suuntautuneet häiriökäyttäytymistilanteet olivat opettajille tutumpia kuin sisäänpäin suuntautuneet häiriökäyttäytymistilanteet. Ulospäin suuntautuneisiin ongelmatilanteisiin on opettajien mielestä helpompi puuttua ja niihin on enemmän toimintamalleja. Kaikkia esitettyjä esimerkkitaapauksia (liite 1) ei jokaisen haastatellun opettajan kohdalle ole osunut, mutta he ovat vastanneet väittämiin siten, jos kyseinen tilanne kohdalle tulisi.

Näsäviisas oppilas. Haastatellut liikunnanopettajat eivät hyväksy, jos oppilas puuttuu opetukseen antamalla häiritseviä näsäviisaita kommentteja. Oppilaan kommentoimissa opetettavaa aihetta tai opettajan persoonaa opettajat käyttävät auktoriteettiasemaansa ja pysyvät tiukkoina. Kokenut naisopettaja yrittää aina kun mahdollista ohittamaan tilanteen kiinnittämättä siihen huomiota. Jos oppilaan näsäviisastelu kuitenkin jatkuu, opettaja lähettää oppilaille minä-viestin sekä vetoaa oppilaan ilmapiiiriä tuhoavaan käyttäytymiseen.

”No siinä vaiheessa voi kysyä, että haluuko oppilas tulla itse opettamaan kyseisen asian ja yleensä ei ole ollut halukas tulemaan ja sen jälkeen on ollut sitten hiljaa.”
(Nuori naisopettaja)

”Ei sen kummempaa, välttämättä ei tarvi ees selittää yhtään sen enempää, ku että nyt pidät suun kiinni ja nyt tehdään niinku minä sanon ja sillä selvä.” (Nuori miesopettaja)

”Jos ne opettajan persoonaan kohdistuu niin ainakin omalla kohalla sitte kynnys on aika matala, että mä en hirveen kauan semmosta niinku jaksa kuunnella.” (Kokenut miesopettaja)

”Se on semmosen minä-viestin lähettämisen paikka, että se ei tunnu musta mukavalta.” (Kokenut naisopettaja)

Kokenut naisopettaja ei puutu kaikkiin oppilaiden keskinäisiin riitoihin ja sanaharkkoihin. Kokenut naisopettaja pyrkii seuraamaan oppilaiden toimia sivusta, jotta oppi-

laat eivät saisi opettajasta sellaista kuvaa, että hän olisi jonkun puolella tai jotakin vastaan. Opettaja puuttuu oppilaiden väliseen tilanteeseen vain tarpeen vaatiessa.

”Jos tosissaan on niin ettei pärjää niin sillonhan siihen on mentävä ja yhes ruvettava puimaan sitä juttua että mitä on tapahtunut ja mitä tehään täst eteenpäin, mutta ei niinku silleen tätimäisestä saa hyysätäkään.” (Kokenut naisopettaja)

Kokeneiden liikunnanopettajien mukaan oppilaiden näsäviisaita kommentteja joutuu sietämään jonkin verran. Opettajat eivät koe oppilaiden viisastelua pahana asiana, jos se sanotaan positiivisessa mielessä.

”Kyllähän ne voi heitellä ja ne heittelee aika ihania juttuja meistä.” (Kokenut naisopettaja)

”Eikä se välttämättä oo niin kauheen paha asiakaan, koska monesti se on oppilaan reaktio johonkin.” (Kokenut miesopettaja)

Liikunnanopettaja tarvitsee työssään toimimiseen vahvan itsetunnon. Nykypäivänä koulumaailma ja oppilaiden puheet ovat ajoittain hyvinkin raakoja ja julmia. Hyvällä itsetunnolla opettaja selviää vaikeista tilanteista, jotka kohdistuvat esimerkiksi hänen omaan persoonaansa. Opettaja ei saa ottaa kaikkia oppilaan kommentteja henkilökohtaisesti, koska oppilas saattaa purkaa tuntemuksiaan, jotka eivät liity opettajaan millään lailla. Myös Ojala ja Uutela (1993, 26) toteavat, että itsetunnolla ihminen voi osoittaa, kuinka hyvin hän uskoo vastaavansa omia odotuksiaan sekä kuinka hyvinä hän pitää suorituksiaan ja ominaisuuksiaan.

Piikittelevä oppilas. Nuoren naisliikunnanopettajan tunneilla ei ole ollut toisten oppilaiden taitoja ja ulkonäköä piikitteleviä oppilaita. Nuori naisopettaja on päinvastoin kokenut, että oppilaat kannustavat ja kehuvat toinen toisiaan. Nuori naisopettaja ei haluaisi tehdä liian isoa numeroa piikittelystä, jos sitä ilmenisi hänen tunneillaan. Nuoren naisopettajan mukaan opettajan pitäisi osata hoitaa tilanne siten, ettei kukaan oppilaista tulisi loukatuksi.

Kokenut naisliikunnanopettaja ei salli ollenkaan piikittelyä oppilaiden välillä. Oppilaan arvostellessa toisen oppilaan taitoja tai ulkonäköä opettaja tekee selväksi

oppilaalle, ettei sellainen sovi ja vetoaa oppilaan tunteisiin. Oppilaan jatkaessa arvostelua opettaja ilmoittaa asiasta oppilaan vanhemmille ja tilanne selvitetään yhteisessä keskustelussa.

Nuoren miesopettajan huomatessa, että oppilas piikittelee toisen oppilaan taitoja tai ulkonäköä, hän ottaa oppilaan puhutteluun. Nuoren miesliikunnanopettajan mukaan tilanne selviää keskustelemalla oppilaan kanssa. Nuorelle miesopettajalle on tullut myös vastaan tilanteita, joissa oppilaat ovat itse huomanneet, kun oppilas on piikitellyt toista oppilasta ja puuttuneet piikittelyyn.

”Että se on tosi hyvä, jos oppilaat huomaa sen tilanteen. Että oppilas sanoo sillä lailla, että nyt olkaa hiljaa, että itekki voitte epäonnistua joskus.” (Nuori miesopettaja)

Oppilaan huomatessa piikittelytilanteen ja puuttuessa siihen, nuoren miesopettajan mukaan on silloin tärkeää antaa positiivista palautetta oppilaalle sekä kannustaa häntä.

”Joo että hyvä kommentti siellä, että ihan oikein sanoit. Kannattaa kannustaa, jos näkee, että joku uskaltaa olla niinku erilainen porukasta tai sanoo sen oman mielipiteensä siitä.” (Nuori miesopettaja)

Toisen oppilaan taitojen ja ulkonäön arvostelua tapahtuu yläasteella kokeneen miesliikunnanopettajan mukaan jonkin verran. Hänen mukaansa arvostelua ei pidä hyväksyä missään tapauksessa ja siihen tulee puuttua voimakkaasti kertomalla oppilaalle, mitä mieltä opettaja itse on asiasta. Kokeneella miesopettajalla ei ole arvostelutilanteisiin mitään yleispätevää ohjetta, mutta oppilaille pitää perustella, miksi piikittelyä ei sallita.

Sopimattomasti käyttäytyvä ja sääntöjä noudattamaton oppilas. Kaikki opettajat toimivat samalla tavalla tilanteessa, jossa oppilas käyttäytyy sopimattomasti eikä noudata annettuja ohjeita ja sääntöjä. Niin nuoret kuin kokeneetkin opettajat puuttuvat oppilaan käyttäytymiseen ensin huomauttamalla ja tarvittaessa laittamalla oppilas seuraamaan tuntia sivusta. Nuori naisopettaja yrittää myös vedota oppilaan

käyttäytymiseen kertomalla, kuinka se häiritsee opettajan työtä sekä muiden oppilaiden toimintaa. Kokenut naisopettaja on huomannut huumorinkäytön olevan joissakin tapauksissa tehokas keino lopettaa häiritsevän oppilaan toiminta.

”Nimellä mainitsee ja sanoo, että häiritset tai että sää nyt häiritset tuntia, oo hiljaa, suu kiinni.” (Nuori miesopettaja)

Liikunnanopettajat pyrkivät poistamaan oppilaan aiheuttaman työrauhahäiriötilanteen huomauttamalla häntä. He haluavat, että oppilailla on mahdollisuus osallistua tunnille sekä liikkua aktiivisesti. Opettajat välttävät oppilaan poistamista kokonaan tunnilta, koska heillä on vastuu oppilaasta liikuntatunnin ajan. Opettajan puuttuminen häiriköivän oppilaan käyttäytymiseen ei saisi kuitenkaan estää muiden oppilaiden toimintaa ja liikkumista. Oppilas pitäisi saada ymmärtämään häiritsevän käyttäytymisen vaikutukset muiden oppilaiden oppimisen estymiseen sekä tunnin etenemiseen ja ilmapiiriin.

Nuori naisliikunnanopettaja selvittää sääntöjä noudattamattomalle oppilaalle sekä koko ryhmälle yhteisellä keskustelulla, miksi asiat tehdään tietyllä tavalla. Yhteisessä keskustelussa nuori naisopettaja kysyy myös oppilaiden mielipidettä säännöistä. Nuori miesliikunnanopettaja käy säännöt läpi oppilaan kanssa, joka ei niitä noudata. Nuori miesopettaja opettaa oppilaat sellaiseen käytäntöön, että heidän on noudatettava koulussa olevia sääntöjä. Nuoren miesopettajan toiminnasta näkyy auktoriteettimaisuus opetuksessa.

”Sinä et oppilaana määräile, mitä täällä tehdään, vaan opettaja määrää ja sin pitää noudattaa näitä sääntöjä.” (Nuori miesopettaja)

Oppilas, joka ei noudata sääntöjä, on kokeneelle naisliikunnanopettajalle vieras tapaus. Hän ennaltaehkäisee tällaisten tilanteiden syntyä kertomalla oppilaille omat tapansa toimia liikunnanopettajan ammatissa. Hän myös perustelee oppilaille yhteisten sääntöjen merkityksen. Kokeneen miesliikunnanopettajan mukaan sääntöjä noudattamaton oppilas on raskas tapaus liikunnanopettajalle. Sääntöjä noudattamattoman oppilaan kanssa kokenut miesopettaja käyttää puhuttelua sekä muita koulun sääntöjen mukaisia keinoja kuten jälki-istuntoa ja yhteydenottoa kotiin.

Kokeneen miesliikunnanopettajan toiminta sääntöjä noudattamattoman oppilaan kanssa oli samantyyppinen kuin Fernandez-Balboan (1991) tutkimuksessa nuorten opettajien reaktiot häiriökäyttäytymistilanteissa. Tutkimuksessa opettajat reagoivat oppilaan häiriökäyttäytymiseen ensin sanallisella vuorovaikutuksella (keskustelu, varoitus, äänenkorottaminen). Seuraavaksi opettajat eristivät häiriköivän oppilaan esimerkiksi poistamalla hänet ryhmästä, istuttamalla syrjään tai poistamalla luokasta. Kolmantena reaktiona oppilaan häiriökäyttäytymiseen opettajilla oli ulkopuolinen kurinpidollinen toiminta kuten varoitus, muistutus, numeron alentaminen, rehtorin puhutteluun lähettäminen tai soitto kotiin vanhemmille. (Fernandez-Balboa 1991.)

Kesken liikuntatunnin poistuva oppilas. Haastateltujen liikunnanopettajien mielestä tilanne on hankala, jos oppilas lähtee kesken liikuntatunnin pukuhuoneeseen tai wc:hen ja tunnin jälkeen selviää, että oppilaiden tavaroita ja vaatteita on kadonnut. Nuoren naisliikunnanopettajan kohdalle tällaisia tapauksia ei ole sattunut, mutta hän selvittäisi asiaa keskustelemalla. Kokenut naisopettaja pitää liikuntatuntien ajan pukuhuoneen ovea lukossa, jottei kukaan pääse sinne ilman lupaa. Oppilaan poistuessa kesken tunnin kokenut naisopettaja menee perässä katsomaan, mitä oppilas tekee. Varastamistapausten ilmetessä hän keskusteleo asianosaisten kanssa ja yrittää ratkaista tilanteen.

”En tiä onko siihen kehittynyt nenä vuosien varrella, mutta sen huomaa aika äkkiä, jos joku lähtee. Tavallisesti mie meen perässä kattoon, että mitä siellä tapahtuu.”
(Kokenut naisopettaja)

Varastamistapauksissa nuori miesliikunnanopettaja ottaa oppilaan puhutteluun ja kyselee syitä tapahtuneeseen. Kokenut miesopettaja puolestaan ilmoittaa varastamistapauksesta rehtorille sekä asianomaisen oppilaan kotiin. Oppilas joutuu myös korvaamaan varastamansa tavarat tai vaatteet.

Liikunnanopettajat eivät lähde syyttämään ketään oppilasta turhaan elleivät he ole täysin varmoja asiasta. Keskustelemalla oppilaiden kanssa sekä toimimalla rauhallisesti ja asianmukaisella tavalla saattaa varastamistapaus ratketa itsestään.

”Kävin sitte jututtamassa yhtä niistä tytöistä ja sanoin, että mitä tiität siitä tilanteesta, ku sieltä varastettiin semmonen sormuskello. Hänen eleistään näki, että se tyttö ei ollu sitä varastanu, mutta sitte mie sanoin sille sen keskustelun päätteksi, että voit kuitenkin toisille kertoa, että se on tunnistettavissa oleva kello. Ja niinpä se sitte löyty kahden tunnin kuluttua jätettynä välitunnin aikana yhden toisen oppilaan laukkuun, joka oli kauhuissaan siitä, että luullaanko, että hän on nyt sen varastanu.”
(Kokenut naisopettaja)

Toisen omaisuuden varastaminen ei ole koskaan oikein. Vaikka varastamistapaukset ovat opettajille ikäviä selvittää, niin kuitenkin varastamiseen syyllistyneet oppilaat pitäisi saattaa vastuuseen teoistaan. Opettajien yhtenä kasvatustehtävänä on opettaa oppilaille, mikä on oikein ja mikä väärin. Tämä on kuitenkin vaikeaa, jos oppilaalle ei ole esimerkiksi kotona annettu malleja oikeasta ja väärästä toiminnasta.

Oppilaiden suihkussa käynti liikuntatunnin jälkeen. Nuori naisliikunnanopettaja ei valvo oppilaidensa suihkussa käyntiä liikuntatunnin jälkeen. Hän yrittää edistää oppilaiden suihkussa käyntiä keskustelemalla heidän kanssaan yleisistä hygienia-asioista sekä selittämällä, miksi suihkussa tulisi käydä liikkumisen jälkeen. Nuori opettaja kysyy oppilaalta myös syitä, jos hän ei peseydy. Oppilaalla voi olla esimerkiksi jokin sairaus tai joku muu syy, joka estää suihkussa käynnin.

Kokenut naisliikunnanopettaja kertoo oppilaille arviointikeskusteluissa, mitä hygieniasta huolehtiminen tarkoittaa. Hän selvittää oppilaille, että liikuntatunnin jälkeen suihkussa käynti on osa liikuntanumeroa. Kokenut naisopettaja ei valvo lainkaan oppilaiden peseytymistä liikuntatunnin loputtua, vaan vastuu on kokonaan oppilailla.

”En oo suostunu hellä- enkä suihkupoliisiksi.” (Kokenut naisopettaja)

Nuoren miesliikunnanopettajan mukaan vain pieni osa oppilaista peseytyy liikuntatunnin jälkeen. Nuori miesopettaja valvoo oppilaiden suihkussa käyntiä silloin, kun hänellä on siihen aikaa. Kuitenkaan hän ei mene seuraamaan vierestä, miten oppilas itsensä pesee. Nuori miesliikunnanopettaja kokee, että oppilaiden suihkussa käyntiä on vaikea valvoa, koska siihen kuluu paljon aikaa.

”Ettei välttämättä viitti mennä sinne suihkun viereen katsomaan, että nyt varmasti peset kaikki paikat. Että tuo on meidän koulussa ainaki jonkun sortin ongelma, että ne ei tajua käydä siellä suihkussa omin päin.” (Nuori miesopettaja)

”Menee kaikki välitunnit siihen, että jos joka tunnin jälkeen jää valvomaan niitä, niin se on vähä mahoton juttu.” (Nuori miesopettaja)

Kokenut miesliikunnanopettaja ei puutu oppilaidensa suihkussa käyntiin liikuntatunnin jälkeen. Oppilaiden tullessa yläasteelle kokenut miesopettaja kertoo heille, että peseytyminen kuuluu osana liikuntatuntiin. Opettajan kokemuksen mukaan vain harva käy suihkussa tunnin loputtua eikä monellakaan oppilaalla ole vaihtovaatteita mukana.

”Käytäntö yleisimmin on se, että oppilaat eivät ainakaan suihkussa asti käy.” (Kokenut miesopettaja)

Hygieniasta huolehtiminen on jokaisen henkilökohtainen asia. Oppilaille on opetettu, miten omasta puhtaudesta huolehditaan. Opettajat siirtävät vastuun peseytymisestä oppilaille, koska heillä ei ole mahdollisuutta eikä aikaa valvoa jokaisen oppilaan suihkussa käyntiä. Oppilaille pitäisi jo kotikasvatuksessa korostaa suihkussa käynnin tärkeyttä liikuntasuorituksen jälkeen. Yläasteikäisillä oppilailla on murrosikä, jolloin aikuiseksi kasvaminen on ilman opettajan valvontaakin vaikeaa. Opettajat ottavat oppilaiden murrosiän huomioon ja pyrkivät välttämään heidän pakottamistaan suihkussa käyntiin liikuntatunnin jälkeen. Joistakin oppilaista saattaa olla vaikeaa paljastaa aikuiseksi kehittymässä olevaa vartaloaan. Usein koulujen suihkutilat ovat puutteellisia eikä niissä ole tarpeeksi tilaa isolle koululuokalle. Tämän vuoksi opettajat eivät vaadi, että kaikki oppilaat peseytyisivät oppitunnin jälkeen.

Yliaktiivisesti käyttäytyvä oppilas. Nuoren naisliikunnanopettajan mukaan opettajan ei yleensä tarvitse puuttua yliaktiivisesti käyttäytyvän oppilaan häiritsevään toimintaan. Mikäli yliaktiivinen oppilas häiritsee käytöksellään toisia oppilaita, nämä puuttuvat tilanteeseen omatoimisesti huomauttamalla pelleilevää oppilasta huonosta käyttäytymisestä. Nuoren naisopettajan kokemuksen mukaan tällainen toiminta on tehokkaampaa kuin opettajan antama huomautus.

Kokenut naisopettaja käyttää yliaktiivisen oppilaan rauhoittamiseksi muutaman minuutin kestävästä aivojumppaa, johon osallistuu koko ryhmä. Aivojumpan harjoitukset yleensä auttavat lisäämään ryhmän keskittymiskykyä. Oppilaan jatkaessa yliaktiivista toimintaa kokenut naisopettaja laittaa hänet sivuun rauhoittumaan.

”Se oppilas, joka on hysteriaa lähellä ni se saa huilata, ihan oikeesti käydä levolle, jos se siihen kykenee.” (Kokenut naisopettaja)

Nuori miesliikunnanopettaja pyrkii nimeltä huomauttamalla saamaan oppilaan yliaktiivisen toiminnan rauhoittumaan. Oppilaan jatkaessa yliaktiivista käytöstä opettajan huomautuksesta riippumatta, nuori miesopettaja laittaa oppilaan salin reunalle istumaan ja menee keskustelemaan hänen kanssaan ei-toivotun käyttäytymisen lopettamiseksi. Myös kokenut miesliikunnanopettaja pyrkii poistamaan puhumalla yliaktiivisen oppilaan häiritsevän käytöksen, ottaen kuitenkin huomioon oppilaan taustat. Kokenut miesopettaja sallii oppilaiden tietyn vilkkauksen tunnin aikana eikä hänen mielestään oppilaiden toiminnalliseen aktiivisuuteen tarvitse puuttua, kunhan vilkkaus ei häiritse esimerkiksi ohjeiden antoa.

”Aika usein jossakin vaiheessa opettaja kuulee joko luokanvalvojalta tai muulta koulun henkilökunnalta, että kyseessä on oppilas, joka ei välttämättä ite kovin hyvin pysty hallitsemaan sitä käyttäytymistä, että toki silloin pitää suhtautua vähä toisella tapaa.” (Kokenut miesopettaja)

Näyttäisi siltä, että työkokemuksen myötä opettajat osaavat suhtautua yliaktiiviseen oppilaaseen paremmin ymmärtämällä hänen taustojaan ja mahdollisia oppimisvaikeuksiaan. Ahvenaisen ym. (1994, 101.) mukaan pitäisi myös pohtia lapsen kasvuympäristön yhteyttä käyttäytymiseen eikä vain tulkita yliaktiivisen lapsen ei-toivottua käyttäytymistä hänen rakenteellisista tekijöistä johtuviksi. Työn tuoman kokemuksen lisäksi opettajien olisi hyödyllistä hankkia tietoa oppilailla mahdollisesti ilmenevistä oppimisvaikeuksista, joka helpottaisi toimimista esimerkiksi yliaktiivisten oppilaiden kanssa.

Hankala oppilasjoukko. Nuoret liikunnanopettajat kohdatessaan hankalan oppilasjoukon, jotka haluavat aina olla samana joukkueena, hajottavat syntyneen ryhmän käyttämällä erilaisia joukkueenjakoja. Opettajat perustelevat oppilaille, miksi ryhmän jäseniä vaihdellaan. Nuori miesliikunnanopettaja laittaa sellaiset oppilaat seuraamaan tuntia sivusta, jotka eivät suostu tasapuoliseen joukkuejakoon.

”Yrittää vaan kertoa sillä ku on monesta eri ryhmästä ihmisiä että sillai oppii tuntemaan että sen takia pistetään vähän sekasin.” (Nuori naisopettaja)

”Perustelee sitte että jos ne vielä on jollain tavoin ylivoimainen, että muut ei pärjää, että siellä on hyvät pelaajat samassa joukkueessa. Että ei oo kiva pelata, jos ei oo tasaväkiset joukkueet.” (Nuori miesopettaja)

Haringin (1967) mukaan ryhmittelyllä tarkoitetaan erilaisiin opetustilanteisiin soveltuvia oppilasryhmien muodostamisia. Oppilasryhmät voidaan muodostaa pysyviksi tai tilannekohtaisiksi, homogeenisiksi tai heterogeenisiksi. Ryhmittelyllä pyritään rikastuttamaan järjestelmällistä opetusohjelmaa. (Runas (toim.)1991, 240-241.) Kokeneet liikunnanopettajat eivät hyväksy tietyn oppilasjoukon haluamaa ryhmäjakoja. Kokoneiden opettajien tunneilla ei tällaista ongelmaa ilmene, koska oppilaille on tehty selväksi, etteivät he voi valita joukkueitaan.

”Mie oon varmaan sitte despootti tai joku muu, mutta se ei oo mahdollista.” (Kokenut naisopettaja)

Oppilaiden on tärkeää jo kouluelämässä tiedostaa, ettei aina voi valita kenen kanssa ollaan tekemisissä. Aikuisiässä ihminen joutuu tulemaan toimeen hyvin erilaisten ihmisten kanssa ja toimimaan monimutkaisissakin ihmissuhteissa.

Epäolennaisiin asioihin keskittyvä oppilas. Nuori naisliikunnanopettaja kiinnittää oppilaaseen huomiota yksilönä, mikäli tämä keskittyy epäolennaisiin asioihin kesken tunnin. Nuori naisopettaja pyrkii saamaan oppilaan mukaan toimintaan ottaen kuitenkin huomioon sen, mihin oppilas kykenee osallistumaan. Nuoren miesopettajan huomatessa epäolennaisiin asioihin keskittyvän oppilaan, antaa opettaja hänen olla rauhassa tai käy ehkä kysymässä, onko oppilaalla jokin ongelma.

Nuori miesliikunnanopettaja ei pidä epäolennaisiin asioihin keskittyvää oppilasta vakavana ongelmana, vaan suhtautuu tällaiseen oppilaaseen huumorilla.

Kokeneen naisliikunnanopettajan tunneilla epäolennaisiin asioihin keskittyvän oppilaan rentouttamiseksi opettaja käyttää aivojumpan harjoituksia. Kokenut naisopettaja pyrkii ennaltaehkäisemään oppilaiden keskittymistä epäolennaisiin asioihin luomalla ilmapiirin oppimista tukevaksi. Kokeneen naisopettajan mukaan ryhmässä voi olla oppilaita, jotka ovat aina levottomia isossa ryhmässä. Oppilaiden keskittymistä vaikeuttaa myös opetustilanteiden ja opettajien vaihtuminen useasti päivän aikana. Oppilaalla ilmetessä useasti tarkkaavaisuudenhäiriöitä ja hänen ollessa kykenemätön yleisopetukseen, kokeneen naisopettajan mielestä silloin on syytä miettiä oppilaan siirtämistä erityisopetukseen.

Kokeneen miesliikunnanopettajan mukaan tarkkaavaisuudenhäiriöisen oppilaan käyttäytymisen syy on usein lääketieteellinen tai muuten määritelty. Kokenut miesopettaja ei salli oppilaan keskittymistä epäolennaisiin asioihin, mutta ottaa opetuksessaan ja toiminnassaan kuitenkin huomioon sen, jos oppilas ei voi mitään omalle käyttäytymiselleen.

Tarkkaavaisuudenhäiriö kuuluu ADHD-oireyhtymään, joka on lyhenne sanoista Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Tarkkaavaisuudenhäiriö voi ilmetä oppilaalla huomionkyvyn puutteena, lyhytjänteisyytenä, häiriöherkkyytenä, keskittymisongelmina, impulsiivisuutena, sääntöjen rikkomisena sekä oman toiminnan suunnittelun ja ohjaamisen vaikeutena. Ylivilkkaus ei aina liity ADHD-oireyhtymään. (Ahvenainen ym. 1994, 189.)

Oppilaan kielteisyys liikuntaa kohtaan. Oppilaalla ilmetessä yleistä kielteisyyttä tai vastahankaisuutta liikuntaa kohtaan, kaikki neljä haastateltua liikunnanopettajaa yrittivät selvittää tilanteen oppilaan kanssa keskustellen ja perustellen.

”Motivointia ja sitä että miks tätä tehään, mistä tykkää, sitten myös sitä pitää opettaa että sellastakin pitää tehdä, joka ei oo ihan sitä omaa feivorittia.” (Kokenut naisopettaja)

”Pitää taas kysyä, että mitä pitäis tehdä, että onko sulla niinku ehdotuksia. Että miten tää saatais tää homma menemään niin, että sää tykkäisit olla liikuntatunnilla mukana?” (Nuori miesopettaja)

”Sitte joskus joutuu tämmöselle oppilaalle perusteimaan, että minkä takia sitä liikuntaakin on ja minkä takia siellä pitäis suurin piirtein samoja asioita kaikkien tehdä.” (Kokenut miesopettaja)

Nuori naisliikunnanopettaja suunnittelee tuntien sisällöt yhdessä oppilaittensa kanssa ja tarjoaa heille paljon vaihtoehtoja tuntien aiheeksi. Myös Heikinaro-Johansson ja Kolkka (1998) toteavat artikkelissaan, että oppilaiden positiivinen käyttäytyminen ja oppiminen onnistuu paremmin liikuntatuntien huolellisella suunnittelulla. Samalle se auttaa opettajaa luomaan rohkaisevan ja kannustavan ilmapiirin tunneille. Lisäksi tunnit monipuolistuvat, ajankäyttö tarkoituksenmukaistuu eikä häiriökäyttäytymiselle jää aikaa. Häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisyyn kuuluu myös oppilaiden toiveiden kuuleminen ja huomioonottaminen, jolloin oppilaiden mielenkiinto säilyy. Tutkimuksissa on ilmennyt, että liikuntatuntien huolellinen suunnittelu oppilaiden tason mukaan on vähentänyt ei-toivottua käyttäytymistä. (Heikinaro-Johansson ym. 1998.)

”Oon ehdottanu jotain ja sit ollaan yhdessä käyty ne läpi ja sit on siinä vaiheessa saanu niinku sanoa et jos joku asia on semmonen mitä ei missään tapauksessa ni sit jos on hyvät perustelut niin sit se ollaan voitu vaihtaa johonkin muuhun.” (Nuori naisopettaja)

Rikkoutuneet liikuntavälineet. Koulun liikuntavälineitä tahallaan rikkovia oppilaita on haastattelujen perusteella harvassa. Naisliikunnanopettajien ja nuoren miesliikunnanopettajan kohdalle ei ole osunut oppilaita, jotka tahallaan olisivat rikkoneet koulun liikuntavälineitä. Kokeneen miesliikunnanopettajan tunneilla on kerran seitsemän vuoden aikana sattunut tapaus, jossa oppilas on selkeästi tahallaan rikkonut koulun liikuntavälineen. Kaikki haastatellut liikunnanopettajat joko uhkailevat maksattamalla tai maksattavat tahallaan rikotut liikuntavälineet. Joskus lievä uhkailu voi olla ihan paikallaankin, jolloin oppilaat oppivat arvostamaan koululle hankittuja välineitä ja ymmärtävät, etteivät ne ole ilmaisia.

Häiriökäyttäytymistilanteita, joihin liikunnanopettaja ei puutu. Nuori naisliikunnanopettaja ei aina puutu oppilaiden levottomuuteen, jos se ei aiheuta ongelmia tunnin aikana. Nuoren naisopettajan mielestä oppilaissa saa esiintyä pientä hilpeyttä ja iloisuutta. Liikuntatuntien positiivinen ja myönteinen ilmapiiri tulisi olla yksi liikuntatuntien tavoite, jolloin oppilaiden kiinnostus liikuntaa kohtaan säilyisi läpi elämän. Nuori miesliikunnanopettaja ei puutu oppilaan passiivisuuteen, jos hän tietää oppilaan olevan tunnilla vain pakosta.

”Että se on ite sanonu, että tää nyt ei häntä huvita tää liikunta, että hän nyt on täällä vaan, tekee sen minkä pystyy. Niin turha siihen on joka tunti käyttää energiaa, se hän vittuuntuu se kaveri vaan siinä, että toiki jaksaa häntä houkutella.” (Nuori miesopettaja)

Oppilaan reagointi häiriökäyttäytymistilanteeseen. Nuoren naisliikunnanopettajan kokemuksen mukaan liikunnasta innostuneet oppilaat turhautuvat, jos tunnilla ilmenee häiriökäyttäytymistä. Oppilaat puuttuvat tilanteeseen sanomalla siitä opettajalle sekä oppilaalle, joka häiritsee. Opettajan tulisi huomioida jollakin tapaa oppilaiden huomautus häiritsevästä oppilaasta. Jos opettaja ei tähän puutu, saattavat innokkaatkin oppilaat turhautua tai pahimmassa tapauksessa tulla passiivisiksi. Haastattelussa myös nuori miesopettaja kertoi, että oppilaat itse reagoivat toisten oppilaiden ongelmakäyttäytymiseen, mikäli opettaja ei puutu siihen.

”Jos tunti alkaa ja vislaa porukan siihen eteen ja on sitte ihan hiljaa ja jotkut siinä pulisee, voi mennä monta minuuttia niin siinä varmasti rupee jotkut sitte jo sanomaan, että hei nyt olkaa hiljaa.” (Nuori miesopettaja)

Kokeneen naisliikunnanopettajan mukaan jokainen oppilas reagoi häiriökäyttäytymistilanteisiin omalla persoonallisella tavallaan. Toiset oppilaat antavat häiriökäyttäytymisen toimia niin kuin haluaa ja toiset oppilaat puolestaan puuttuvat tilanteeseen antaen palautetta häiriönaiheuttajalle. Kokeneen miesopettajan kokemukset oppilaiden reagoimisesta häiriökäyttäytymiseen ovat hyvin samankaltaisia kuin muidenkin haastateltujen opettajien. Oppilaiden puuttuminen ongelmatilanteisiin riippuu paljon ryhmänkoostumuksesta. Ryhmän ollessa innokas liikkumaan, häiriköivien oppilaiden käyttäytyminen haittaa muiden oppilaiden toimintaa ja tällöin he mainitsevat huonos-

ta käyttäytymisestä. Jokin toinen ryhmä ei taas välttämättä puutu lainkaan joidenkin oppilaiden häiritsevään käyttäytymiseen, vaan häirintään reagointi jää opettajan tehtäväksi.

Liikunnanopettajien toimintamallien yhtäläisyydet. Ulospäin suuntautuneiden häiriökäyttäytymistilanteiden selvittämisessä yhtäläisyytenä liikunnanopettajilla oli, että he eivät esimerkiksi salli lainkaan oppilaiden näsäviisastelua ja piikittelyä, vaan käyttävät auktoriteettiasemaansa hyväksi. Kaikkien liikunnanopettajien yhteisenä toimintatapana ongelmatilanteissa on keskustelu oppilaan kanssa sekä huomauttaminen häiritsevästä käytöksestä ja vasta sen jälkeen oppilaan siirtäminen sivuun seuraamaan tuntia. Kukaan opettajista ei kuitenkaan laita häiritsevää oppilasta kokonaan pois tunnilta. Naisliikunnanopettajien yhteisenä ongelmanratkaisukeinona tuli esille oppilaan tunteisiin ja käyttäytymiseen vetoaminen sanallisesti. Liikunnanopettajat eivät valvo oppilaidensa suihkussa käyntiä, vaan ovat siirtäneet vastuun kokonaan oppilaille. Varastamistapauksissa opettajat pyrkivät välttämään oppilaan syyttämistä ilman varmoja todisteita.

Liikunnanopettajien toimintamallien erot. Liikunnanopettajien toiminnassa ulospäin suuntautuneissa häiriökäyttäytymistilanteissa ilmeni eroja. Nuori naisopettaja pyrkii kaikissa asioissa ottamaan huomioon oppilaiden mielipiteitä, kun taas muiden opettajien mielestä koulussa on tietyt säännöt, joita oppilaiden tulee noudattaa. Haastattelujen perusteella näyttäisi siltä, että kokeneella naisliikunnanopettajalla on käytössään enemmän erilaisia toimintamalleja häiriökäyttäytymistilanteiden selvittämiseen kuin muilla haastatelluilla opettajilla. Kokenut naisopettaja käytti ongelmatilanteissa esimerkiksi aivojumpan harjoitteita sekä minä-viestejä.

9 LIIKUNNANOPETTAJAN ENNALTAEHKÄISYKEINOT

Jotta liikunnanopettaja voisi keskittyä opettamiseen, joutuu hän nykyisin entistä enemmän kontrolloimaan ja ojentamaan oppilaiden käyttäytymistä. Joissakin tapauksissa opettaja saattaa olla oppilaalle ainoa aikuinen, joka asettaa rajoja ja toimii kasvattajana. Oppilaiden ei-toivottu käyttäytyminen ei välttämättä ole hallinnollinen tai organisointiin liittyvä ongelma, vaan selkeästi myös kasvatuksellinen ongelma. Liikunnanopettajalla täytyy olla taito arvioida oppilaiden käyttäytymistä, jotta hän kykenisi ehkäisemään ongelmakäyttäytymistä. Oppiminen kun ei onnistu, jos luokassa vallitsee kaaos. (Lavay, French & Henderson 1997, 14, 18.)

Ei-toivotun käyttäytymisen ehkäiseminen ja vähentäminen on kouluissa vaikeaa. Siihtä huolimatta opettajan pitäisi pyrkiä toimimaan ongelmakäyttäytymisen ennaltaehkäisijänä, jotta opiskelu ja oppiminen kouluissa onnistuisi. Ennaltaehkäisevä lähestymistapa on erityisen tärkeä myös liikunnanopettajan oman henkisen hyvinvoinnin kannalta. (Heikinaro-Johansson, French, Greenwood & Silliman-French 1999.) Eri-laisilla menetelmillä voidaan vaikuttaa oppilaiden käyttäytymiseen. Menetelmien avulla pystytään tukemaan ja vahvistamaan toivottua käyttäytymistä sekä samalla karsimaan ja vähentämään häiriökäyttäytymistä. Oppimisella voidaan vaikuttaa käyttäytymismalleihin, koska ne ovat opittuja eivätkä perittyjä malleja. (Jansma & French 1994, 367-386.) Menetelmillä pyritään siihen, että tapahtumia tarkastellaan siinä yhteydessä, missä ne esiintyvät ja huomio pyritään keskittämään yhteyksien ja osien välisiin suhteisiin yksilöllisten piirteiden asemesta. Tässä lähtökohtana on systeemiteoreettinen ajattelu. (Laaksonen & Wiegand 1989, 27; Naukkarinen 1999, 46.) Oppilaan vakaa kehitys mahdollistuu, kun koulussa ja tunneilla on hyvä työskenteilyilmapiiri sekä avoimet ja luottamukselliset ihmissuhteet. (Kemppinen & Rouvinen-Kemppinen 1998, 25-26.)

Yhteiset säännöt. Oppilaille on hyvä selvittää etukäteen, minkälaista käyttäytymistä heiltä odotetaan liikuntatunneilla. Yhteisten sääntöjen laatimisella pyritään ehkäisemään käytöshäiriöitä. Kun säännöt on positiivisia ja riittävän yksinkertaisia, on oppilailla mahdollisuus sitoutua noudattamaan niitä. Oppilaiden kanssa täytyy myös sopia yhteisesti siitä, mitä seuraa sääntöjen rikkomisesta. Tällainen sääntöihin

sitoutuminen on erityisen tehokasta luokilla, joissa häiriökäyttäytymistä esiintyy usein. (Heikinaro-Johansson ym. 1999.)

Haastatteluissa tuli ilmi, että nuoret liikunnanopettajat sopivat oppilaiden kanssa yhteiset säännöt. Oppilaiden ollessa tietoisia siitä, miten heidän tulee käyttäytyä ja toimia erilaisissa tilanteissa, nuorten opettajien mukaan tällä tavoin pystyy ennaltaehkäisemään häiriökäyttäytymisen syntyä. Yhteisillä säännöillä voidaan saada aikaiseksi turvallinen ja oppimista edistävä ilmapiiri, jossa oppilaat ovat tietoisia hyväksyttävästä käytöksestä.

”Pitää olla kaikki säännöt selvillä. Että mitä siellä tehdään siellä tunnilla. Syksyllä kun alotetaan liikuntatunnit, niin ne on aika hyvä käydä läpi ne jutut, että mitä tunnilla saa tehdä ja mitä ei.” (Nuori miesopettaja)

”Jos ruvetaan pelaamaan jotain peliä, nopee sääntö kertaus, salibandya jos pelaataan, niin kontaktit pitää olla pois, mailalla ei saa lyödä ja ynnä muuta.” (Nuori miesopettaja)

”Kaikki säännöt, että oppilaat kerää kaikki tavarat tunnin jälkeen.” (Nuori naisopettaja)

Kokeneet liikunnanopettajat eivät varsinaisesti sovi oppilaiden kanssa yhteisistä säännöistä, vaan oppilaille kerrotaan, mitä heiltä odotetaan ja millaisesta käyttäytymisestä sekä työskentelystä he opettajina pitävät. Kokenut naisliikunnanopettaja pyrkii ennaltaehkäisemään häiriökäyttäytymisen syntyä myös tutustuttamalla oppilaat toisiinsa mahdollisimman hyvin sekä opettamalla oppilaita sietämään ihmisten erilaisuutta. Erilaisten ihmisten hyväksyminen ja heidän kanssa toimeen tuleminen ovat edellytyksinä sille, että tulevaisuudessa kansainvälistymisen myötä oppilaista kehittyy ennakkoluulottomia sekä suvaitsevaisia kansalaisia.

Liikuntatuntien suunnittelu. Tuntien aloittaminen täsmällisesti vähentää myös ongelmakäyttäytymistä. Järjestelyiden sujuvuus ja odottamisen minimoiminen lisäävät aktiivista toimintaa tunneilla. Liikuntatilassa kiertely ja sijoittuminen häiriköivän oppilaan läheisyyteen antaa opettajalle mahdollisuuden puuttua ongelmatilanteeseen ja samalla jatkaa opetusta ilman keskeytystä. Opettajan on hyvä miettiä erilaisten rutiinien sisällyttämistä tunneille, jolloin erityisesti levottomat

oppilaat tietävät oikean toimintatavan ja pystyvät keskittymään paremmin opetukseen. (Heikinaro-Johansson ym. 1999.)

Nuoren naisliikunnanopettajan haastattelussa opettaja kertoi, että hän pyrkii ennaltaehkäisemään häiriökäyttäytymistilanteiden syntyä suunnittelemalla ja miettimällä tunnit sujuviksi. On tärkeää, ettei opettaja näytä epävarmuuttaan opetettavasta aiheesta, vaan pyrkii juuri huolellisella tunnin suunnittelulla poistamaan epävarmuuden tunteen itseltään. Opettajan epävarmuus saattaa heijastua oppilaiden käyttäytymiseen negatiivisesti. Oppilaat pysyvät paremmin motivoituneina liikuntatunnilla, kun tunnin aikana ei ole suurempia katkoksia toiminnassa.

Liikunnanopettajan tulisi kollegojensa kanssa jo opetussuunnitelma vaiheessa miettiä, miten tilat ja oppilasryhmät jaetaan. Tällä pystytään välttämään liikuntatiloissa häiriökäyttäytymistä, oppilaille on tarpeeksi tilaa liikkua ja häiritsevät tekijät vähentyvät. Liikuntatunneilla jaettu vastuu oppilaille, esimerkiksi apuopettajana toimiminen, lisää vuorovaikutusta oppilaiden kesken ja parantaa liikuntatunnin ilmapiiriä. Liikunnanopettajan käyttäessä apuopettajia, hänen tulisi antaa palautetta siitä, miten hyvin he ovat onnistuneet tehtävässään. Kuitenkin on muistettava, että liikunnanopettaja on vastuussa siitä, mitä tunnilla tapahtuu. (Heikinaro-Johansson & Kolkka 1998, 38-39, 46.)

Opettajan persoonallisuus. Persoonallisuudella tarkoitetaan ihmisten fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten toimintojen ainutkertaista kokonaisuutta. Identiteetti ja minuus -käsitteet merkitsevät ihmisen ydinolemusta tai ydinminää eli yksilön ainutlaatuisuutta. Puhuttaessa yksilöllisyydestä painotetaan ihmisen vastuuta oman elämänsä päämäärien asettajana ja toteuttajana. Opettajan persoonallisuus on laaja käsite, johon kuuluvat yksilön niin fyysiset kuin psyykkiset ominaisuudet. Kognitiiviset, affektiiviset ja motoriset tekijät ovat osa ihmisen persoonallisuutta. Opettajan opetustyön hyvänä pohjana ovat vahva itsetunto ja henkinen sekä ruumiillinen terveys. Yksilön persoonallisuuden piirteet muuttuvat iän, kokemuksen ja ympäristön myötä. (Viljanen 1992, 58; Dunderfelt, Laakso, Peltola & Vidjeskog 1995, 14-15.)

Tulevaisuuden työelämässä korostuvat ihmissuhdeosaaminen ja vuorovaikutustaidot. Ihmissuhdeosaamisella tarkoitetaan sitä, että ammattitaidon lisäksi työväliseen käytetään omaa persoonallisuutta. Silloin ammattiminän ja yksityisminän välillä ei ole selvää erottelua eikä se ole tarpeenkaan. Niin kasvatustyössä kuin muillakin ammattialoilla arvostetaan enenevässä määrin nykypäivänä yhteistyökykyisyyttä, muiden tasa-arvoista kohtaamista, toisia arvostavaa käyttäytymistä, empatiaa, keskustelu-, kysely- ja kuuntelutaitoja, taitoa joustaa ja uusiutua, kykyä tehdä päätöksiä sekä sitoutumista yhteiseen tavoitteeseen. Opettajan ihmissuhdeosaamisesta kertoo myös se, jos hän osaa pysähtyä ongelman kohdalle, pyrkii ymmärtämään ongelman syitä, tukee ja lohduttaa, etsii ratkaisuja yhdessä sekä sopii niistä. Ihmissuhdeosaamiseksi lasketaan lisäksi rajojen asettaminen, sopiminen oikeudenmukaisista seuraamuksista sekä myöhemmin mahdollisen uuden positiivisen käyttäytymisen huomioiminen ja siihen tarttuminen. (Hakala 1999, 34-35, 39.)

Kaikkien haastateltujen liikunnanopettajien mielestä opettajan persoonallisuudella on suuri merkitys häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisyssä. Liikunnanopettajat kokevat, että olemalla esimerkkinä ja hyvän aikuisen mallina oppilaiden häiriökäyttäytyminen vähenee. Opettajat ovat huomanneet oppilaista aidon välittämisen auttavan häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisyssä.

”Jos siellä on aina hirveen löysä meininki, että opettaja ei välitä, niin ihan varmasti siellä tulee jotain häsläköintiä, tulee rähinää ja tämmöstä. Kyllä opettaja omalla esimerkillään varmasti luo tosi paljon sitä tunti- ilmapiiriä.” (Nuori miesopettaja)

”Tehä tunneista semmosia, että siellä on niinku erilaisille ihmisille kohtuu hyvä olla.” (Kokenut naisopettaja)

”Olemalla sillai oikeella tavalla niitten oppilaiden niinku ajatuksissa mukana ja ymmärtämällä sitä, että niilläkin on kaikkea muutakin siinä koulussa eikä vaan se oma opetettava aine ja että kuuntelee niitä, jos niillä on jotain sanottavaa ennen tuntiä.” (Kokenut naisopettaja)

Oppilaalla saattaa esiintyä ei-toivottua käyttäytymistä myös opettajasta johtuvista syistä. Jos opettajalla on liian löysä ote opetukseen eikä hän tahdo saada oppilaita innostumaan, on oppilaiden vaikea ottaa opetusta tosissaan. Opettajan välinpitämättömyys oppilaita kohtaan huonontaa ilmapiiriä eikä oppiminen onnistu toivotulla taval-

la. Huolimaton tuntien suunnittelu ei anna vakuuttavaa kuvaa opettajasta ja se heijastuu myös oppilaiden käyttäytymiseen. Opettajan huumorintajuttomuus lisää osaltaan ei-toivottua käyttäytymistä tunneilla. Opettajan on siis oman auktoriteettinsa lisäksi pystyttävä olemaan oppilaiden henkisen ajattelun tasolla. Huumorin on kohdistuttava tilanteeseen, ei oppilaaseen. Oppilaat jaksavat keskittyä opetukseen, kun opettaja on itse aidosti innostunut ja motivoitunut aiheesta. Opettajan on muistettava pitää kiinni valitsemistaan kurinpitomenetelmistä ja toimittava oikeudenmukaisella sekä tasapuolisella tavalla. (Heikinaro-Johansson ym. 1999.)

Opettajan ennen liikuntatuntia mieltämät järjestelyt. Haastatteluissa liikunnanopettajat kertoivat, että he mieltivät etukäteen tietynlaisia järjestelyjä ongelmatilanteiden varalle. Yleisin opettajien käyttämä etukäteisjärjestely oli oppilaiden ryhmittelyn mieltäminen ennen tuntia. Ryhmittelemällä oppilaita sekä erilaisilla ryhmäjaolla opettajat saavat halutessaan tietyn oppilaan tai oppilasjoukon sinne minne haluaa. Opettajien mielestä oppilaita joutuu ja kannattaa ryhmitellä, jos luokalla on esimerkiksi rähinäkaksikko.

”Pistää niinku tietyt henkilöt ihan eri puolille salia, ettei ne suurin piirtein nääkkään toisiaan tunnin aikana ja tota, osa oli ehkä punttisalilla alhaalla ja osa salissa ylhäällä.” (Nuori naisopettaja)

”No, joskus just jos on siellä joku semmonen kahinapari, niin tietää sen, että laittaa ne samaan ryhmään tai eri ryhmään. Vähä niinku mieltii, että jos on harjoituksia, että pystyykö ne toimimaan yhdessä.” (Nuori miesopettaja)

10 LIIKUNNANOPETTAJIEN VALMIUDET

Liikuntatieteiden koulutus. Liikuntatieteiden koulutus on antanut haastatelluille neljälle liikunnanopettajalle jonkin verran valmiuksia ennaltaehkäistä häiriökäyttäytymistilanteiden syntyä. Nuoren naisliikunnanopettajan mukaan hän on saanut teoreettisia valmiuksia liikuntapsykologian kursseilta ongelmatilanteiden ennaltaehkäisyyn, mutta olisi kaivannut konkreettisempia käytännötilanteita opiskeluun.

Nuori miesliikunnanopettaja on kokenut saaneensa omasta koulutuksestaan organisointi- eli järjestelytaitoja, joiden avulla hän pystyy ennaltaehkäisemään oppilaiden häiriökäyttäytymistä. Nuori miesopettaja kertoi haastattelussa, että liikuntakasvatuksen laitokselle suoritetuissa opinnoissa ei tullut tietoja eikä taitoja kouluopetuksen kasvatuksellisesta puolesta, vaan opetus keskittyi mekaanisten taitojen harjoitteluun sekä opettamiseen. Nuoren miesopettajan mukaan OKL:n päättöharjoittelussa opettamisen kasvatuksellinen näkökulma on paljon isommassa roolissa kuin liikuntakasvatuksen laitoksella. Päättöharjoittelun aikana nuori miesopettaja ymmärsi, että liikuntatuntiin kuuluu muutakin kuin tekniikan ja taidon opettamista tai fyysisen kunnon kasvattamista.

”Että siinä mielessä tää päättöharjoittelu oli ihan ehdottomasti paljo parempi kuin liikunnan nämä perusopinnot. Että sieltä sai niinku enemmän vinkkejä ja toimintamalleja.” (Nuori miesopettaja)

Kokenut naisliikunnanopettaja on saanut itselleen liikuntatieteiden koulutuksesta fyysismotorisia taitoja, joilla hän on pystynyt säilyttämään oppilaiden arvostuksen. Hän siis kokee opettajan omilla liikuntataidoilla olevan merkitystä oppilaiden häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisyssä. Kokeneen miesliikunnanopettajan mukaan hänen saamastaan koulutuksesta on niin pitkä aika, ettei hän muista saaneensa sieltä valmiuksia oppilaiden häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisyyn.

Tutkimuksemme mukaan näyttäisi siltä, että liikuntatieteiden koulutus on kehittynyt tarkasteltaessa koulutuksen antamia valmiuksia häiriökäyttäytymistilanteisiin. Haastattelujen perusteella kokeneet liikunnanopettajat eivät ole saaneet liikunnanopettajan

koulutuksesta suoraan häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen koskevaa koulutusta. Nuoret liikunnanopettajat sen sijaan ovat saaneet teoreettisia valmiuksia sekä organisointi- ja järjestelytaitoja, joilla voidaan ennaltaehkäistä ongelmatilanteiden syntyä. Nykypäivänä oppilaiden häiriökäyttäytymiseen on kiinnitetty enemmän huomiota, joten opettajankoulutukseenkin on lisätty joitakin häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen valmiuksia antavia kursseja, kuten esimerkiksi vuorovaikutustaidot opetuksessa ja ohjauksessa -kurssi.

Liikunnanopettajien ehdotuksia nykyisen koulutuksen parantamiseksi. Nuoren naisliikunnanopettajan mielestä nykyiseen liikunnanopettajakoulutukseen pitäisi lisätä vuorovaikutustaitoja kehittäviä opintoja, jolloin tulevilla liikunnanopettajilla olisi paremmat valmiudet ja mahdollisuudet toimia sekä ennaltaehkäistä häiriökäyttäytymistilanteiden syntyä. Nuori naisopettaja toivoisi myös, että koulutukseen sisällytettäisiin enemmän sellaisia opetustilanteita, joissa olisi oikeita oppilaita mukana.

”Että on ihan oikeita lapsia, et ei vaan se, että itte esitetään jotain hankalaa henkilöä. Vaan että ne on ihan oikeesti niitä lapsia, koska ei tiää yhtään, miten ne suhtautuu sit sen jälkeen ku niille jostain asiasta vaikka sanonu.” (Nuori naisopettaja)

Nuori miesliikunnanopettaja kaipaisi liikunnanopettajakoulutukseen enemmän ihmisten keskinäisiin suhteisiin liittyviä vuorovaikutusopintoja. Nuori miesopettaja mainitsee haastattelussa Nuisku-koulutuksen, joka on hänen mielestään erittäin hyödyllinen sekä monipuolinen vuorovaikutuskurssi, jonka hän toivoisi olevan osana liikunnanopettajakoulutusta. Nuisku-koulutuksesta tulevat liikunnanopettajat saisivat erilaisia malleja vuorovaikutustilanteissa toimimiseen.

”Se oli yks parhaita kursseja, että siitä sai niinku niitä malleja. Ja just sillon, ku oli itelläki se konflikti sen yhden kaverin kans, niin kyllä mää niitä mietin ihan, että miten lähtee liikkeelle purkaa sitä juttua, ku ei oltu puheväleissä millään tavoin, että taisin käydä ihan noita kansioita läpi, että onko siellä niinku annettu malleja. Ja kyllä mää niitä sieltä käytin ja mun mielestä lopputulos oli tosi hyvä, että siitä oli hyötyä siitä kurssista.” (Nuori miesopettaja)

Kokenut naisliikunnanopettaja korostaa haastattelussa vuorovaikutustaitojen tärkeyttä ja niiden opetteluun lisäämistä koulutukseen. Hänen mukaansa vuorovaikutustaitojen välityksellä oppii ymmärtämään ihmisten erilaisuutta. Kokeneen naisopettajan mielestä liikunnanopettajan koulutukseen olisi hyvä lisätä yhteistyötaitoja kehittäviä kursseja, jolloin niistä olisi hyötyä toimittaessa eri opettajaryhmien kanssa tulevassa ammatissa. Kokenut naisliikunnanopettaja pitää tärkeinä erityispedagogiikan perustietoja ja toivoisikin näitä opintoja liikuntatieteiden koulutukseen. Hänen mukaansa myös elämyspedagogiikan opinnot auttaisivat tulevia opettajia häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisyssä.

Kokenut miesliikunnanopettaja toivoo liikuntatieteiden opintoihin lisättävän koulutusta koulussa esiintyviä erityistapauksia varten. Koulutuksessa voisi olla esimerkiksi kursseja, joissa käsiteltäisiin tarkemmin erityishuomiota kaipaavan oppilaan tarpeita sekä annettaisiin tietoja, miten heidän kanssaan tulisi toimia.

Työelämän tuomat valmiudet. Kaikki haastatellut liikunnanopettajat olivat sitä mieltä, että työelämä on lisännyt valmiuksia toimia häiriökäyttäytymistilanteissa. Kokemus auttaa ongelmatilanteista selviämässä ja opettaa puuttumaan aina jollakin tavoin oppilaan häiritsevään käyttäytymiseen. Nuoret liikunnanopettajat kokivat saaneensa työelämästä itsevarmuutta ongelmatilanteessa toimimiseen.

”Se on ehkä lisänny semmosta jonkunlaista itsevarmuutta, että tietää että lähes tilanteesta ku tilanteesta selviää jollain tavalla.” (Nuori miesopettaja)

”Ku on huomannut sen, että selviää tosi tiukastakin paikasta, niin kyllä se antaa itseluottamusta itelle, että selviää ihan niinku mistä vaan että.” (Nuori naisopettaja)

Haastateltujen opettajien täydenniskoulutus. Haastatelluista liikunnanopettajista vain kokenut naisopettaja oli hankkinut itselleen ongelmatilanteissa toimimiseen liittyvää täydenniskoulutusta työskentelyn ohella. Kokenut naisopettaja kertoi hankkineensa täydenniskoulutusta Nuisku-ohjaaja koulutuksella, jossa perehdytään erilaisiin vuorovaikutustaitoihin ja –tilanteisiin. Kokenut naisliikunnanopettaja on saanut paljon apua sekä toimintamalleja tavalliseen koulutyöhön opiskellessaan elämyspedagogiikan opintoja täydenniskoulutuksena.

11 TUTKIMUKSEN KASVATUKSELLINEN NÄKÖKULMA

Tutkimuksessamme selvitettiin liikunnanopettajien toimintamalleja erilaisissa häiriökäyttäytymistilanteissa. Tuloksista ilmeni, että haastatellut opettajat toimivat ongelmatilanteissa kasvatuksellisten periaatteiden mukaisesti. Haastatteluissa opettajat eivät maininneet suoraan käyttävänsä kasvatuksellista näkökulmaa häiriökäyttäytymistilanteissa toimiessaan. Kuitenkin vastauksista voi tulkita heidän toimivan kasvatuksellisten tavoitteiden suuntaisesti. Opettajat eivät välttämättä itsekään aina tiedosta toimivansa kasvatuksellisista lähtökohdista, vaikka ne sisältyisivätkin heidän opetusfilosofioihinsa.

Kasvatuksella katsotaan olevan kaksi tehtävää. Perinteisen kasvatustehtävän tarkoituksena on sopeuttaa yksilö yhteiskuntaan. Toinen kasvatuksellinen tehtävä tähtää yhteiskunnan uudistamiseen. Sopeuttamalla yksilö yhteiskuntaan tuetaan yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Samalla pyritään kehittämään ihmisen arvoja, asenteita ja ajattelua. Perinteisessä kasvatustehtävässä kasvattajan omalla esimerkillä on tärkeä merkitys. Lisäksi perinteiseen kasvatustehtävään kuuluu eettinen- ja moraalikasvatus. Yhteiskunnan uudistamiseen pyritään keskustelujen ja yhteisten päätösten avulla. Lisäksi tämän toisen kasvatuksellisen tehtävän tavoitteena on edistää suvaitsevaisuutta ja erilaisuuden hyväksymistä. (Airaksinen, Elo, Helkama & Wahlström 1993, 75, 88, 110-111.)

Haastateltujen liikunnanopettajien toiminnassa ongelmatilanteissa näkyy sekä perinteinen että uudistava kasvatustehtävä. Opettajien vastauksista ilmeni, että he ajattelevat olevansa koulussa oppilaita varten. Tämä kertoo siitä, että opettajat ymmärtävät vastuunsa oppilaiden kasvattamisesta sekä perinteitä kunnioittaviksi että uudistushaluisiksi kansalaisiksi.

”Mun mielestä aina koulussa pitää muistaa se, että me ollaan täällä sitä lasta varten ja yhdessä miettimässä, että mitä, minkälaisii tilanteita tai että miten päästään niinku eteenpäin.” (Kokenut naisopettaja)

Arvokasvatus näkyy haastateltujen liikunnanopettajien vuorovaikutuksellisessa toiminnassa oppilaiden kanssa. Empaattinen kuuntelu ja minä-viestien käyttäminen opetuksen osana edistää oppilaiden ajattelua sekä muokkaa arvoja ja asenteita. Tällä tavoin oppilaalla on mahdollisuus kehittyä sekä itseään että toisia ihmisiä kunnioittavaksi yhteiskunnan jäseneksi.

Arvokasvatus ei ole sattumanvaraista toimintaa, vaan kasvattajan tulisi pohtia tietoisesti arvojaan etukäteen eli sitä, mitä elämältään haluaa ja mitä ei. Arvovalintoja tehdessään kasvattajan tulisi huomioida, että oikean ja väärän käsitteet opitaan malleista. Näin ollen kasvattajan oma esimerkki muokkaa lapsen moraalialueita kokonaisuudessaan. (Airaksinen ym. 1993, 111; Aho & Laine 1997, 144; Kemppinen 2002, 1, 5.)

Opettajat käyttävät kasvatuksellisenä keinona ongelmatilanteiden ratkaisemisessa keskustelua oppilaiden kanssa, jolla pyritään edistämään oppilaiden kykyä toimia yhdessä ja tehdä yhteisiä päätöksiä. Opettajien perustellessa oppilaille erilaisia ratkaisumalleja ja päätöksiä ongelmatilanteisiin, autetaan oppilaita ymmärtämään, millainen toiminta on kussakin tilanteessa kaikkien osapuolten kannalta hyväksyttävää.

Aho ja Laine (1997) toteavat teoksessaan, että aikuisen kannattaa käydä keskustelua lasten kanssa erilaisista moraaliongelmissa. Kasvattajan tehtävänä ei tällöin ole arvostella tai vähätellä oppilasta, vaan kuunnella lasta samalla auttaen sekä ohjaten häntä eteenpäin. Kasvattajan keskustellessa lapsen kanssa, lapsi kokee olonsa turvalliseksi ja tärkeäksi. Oppilaan moraalikehitystä voidaan edistää pyytämällä häntä perustelemaan omaa käyttäytymistään sekä ratkaisujaan erilaisissa tilanteissa. Tällä tavoin lapsi tulee tietoiseksi omasta käyttäytymisestään sekä sen seurauksista. (Aho & Laine 1997, 140-141.)

Sivistyneen yhteiskunnan olemassaolon sekä ihmiskunnan säilymisen kannalta suvaitsevaisuus on välttämätöntä. Suvaitsevaisuuskasvatuksella pyritään puolustamaan aktiivista tasa-arvoisuutta ja oikeudenmukaisuutta rasismia, sotia ja väkivaltaa vastaan. Suvaitsevaisuuskasvatukseen liittyy erilaisia tunnetason tekijöitä. Yksi keskeinen tekijä on myötäelämisen kyky, jossa ymmärretään toisen hätä ja

kärsimys. Muita suvaitsevaisuuskasvatukseen liittyviä tunnetason tekijöitä ovat huoli koko ihmiskunnasta sekä yhteistoiminnasta, tasavertaisuudesta ja ystävyyydestä koettu ilo. Voidaan sanoa, että suvaitsevaisuuden sekä itsetunnon ja moraalin kasvattamisen kohteena on aina syvästi tunteva ihminen. (Wahlström 1996, 104.)

Haastattelujen mukaan opettajat opettavat suvaitsevaisuutta ja erilaisuuden sietämistä oppilailleen muun muassa käyttämällä erilaisia ryhmäjakoja. Suvaitsevaisuuskasvatuksella pyritään valmistamaan nuoria nyky-yhteiskunnan elämään, jossa ei aina voi valita, kenen kanssa on tekemisissä. Jo koulussa oppilaiden työskennellessä erilaisten ihmisten kanssa, heitä opetetaan hyväksymään jokainen ihminen omana ainutlaatuisena yksilönä. Opettajat puolestaan osoittavat arvostuksensa eriyttämällä opetustaan oppilaan tason mukaan, mistä oppilas huomaa olevansa arvokas omana itsenään.

Suvaitsevaisuuskasvatuksen ajatus saattaa tuntua itsestäänselvältä, ja siihen suhtautuminen yksinkertaiselta. Ihmiskunnan selviytymisen kannalta suvaitsevaisuus ja erilaisuuden hyväksyminen ovat kuitenkin välttämättömiä. Maailma kansainvälistyy ja kauppasuhteet laajenevat jatkuvasti eikä niitä voi enää muuksi muuttaa. Tämän vuoksi tulemme tulevaisuudessa kohtaamaan erilaisuutta yhä useammin ja yhä useammasta syystä. Kansainvälinen yhteistyö saa entistä merkittävemmän roolin, ja siksi meidän on opittava tuntemaan toisemme, kommunikoidaan, neuvottelemaan sekä työskentelemään yhdessä. Suvaitsevaisuuden edistämisen ehkä tärkein syy on väkivaltaisuuden estäminen. Väkivallan seurauksena ihmisten inhimillinen kärsimys on niin valtavaa ja jättää pitkäaikaisen jäljen, että sen estäminen tulisi olla kansakuntien yhteinen tehtävä. (Wahlström 1996, 102.)

Haastatteluista tuli esille, että liikunanopettajat ohjaavat omalla kasvatustyöllään oppilaitaan myös vastuullisuuteen. Vastuullisuuteen kasvattaminen näkyi esimerkiksi opettajien ottaessa oppilaat mukaan tuntien ja yhteisten sääntöjen suunnitteluun sekä erilaisiin järjestelytehtäviin. Lisäksi opettajat ohjasivat oppilaitaan ottamaan vastuuta teoistaan maksattamalla tahallisesti rikotut liikuntavälineet tekoon syyllistyneellä.

Normaalit arkipäivän tilanteet luovat pohjan vastuukasvattamiselle. Aina ei siis tarvitse olla kyseessä kiistatilanne tai sääntöjen rikkominen. Oppilaat kokevat elämänsä merkityksellisempänä ja kiinnostavampana, mikäli heille annetaan vastuuta teoistaan. Vastuullisuus antaa sisältöä ja tarkoitusta omalle olemiselle sekä luo yhteenkuuluvuuden tunnetta siihen ryhmään, johon kuulutaan. (Ahola & Hirvihuhta 2000, 10.)

12 POHDINTA

Tutkimuksemme tarkoitus oli selvittää haastattelujen ja ainekirjoitusten avulla neljän liikunnanopettajan toimintamalleja ja ennaltaehkäisykeinoja erilaisissa häiriökäyttäytymistilanteissa. Olimme myös kiinnostuneita liikunnanopettajan kasvatuksellista ajatuksista hänen toimiessaan ongelmatilanteissa. Lisäksi tarkoituksenamme oli saada selville, onko vastavalmistuneen ja kokeneen liikunnanopettajan toiminnassa eroja. Haastattelujen ja ainekirjoitusten avulla pyrimme kartoittamaan liikuntatieteiden koulutuksen ja työelämän antamia valmiuksia häiriökäyttäytymisessä toimimiseen ja sen ennaltaehkäisyyn. Tutkimus oli luonteeltaan laadullinen haastattelututkimus, jossa on kouluetnografisen tutkimuksen piirteitä.

Luotettavuustarkastelumme käsittelee koko tutkimusprosessia. Olemme tutkimuksemme keskeisiä tutkimusvälineitä. Meidän subjektiiviset näkemyksemme heijastuvat tutkimuksen joka vaiheeseen. Tulkintamme ovat muotoutuneet aikaisempien ohjaus- ja opetuskokemustemme sekä vanhojen liikunnanopettajiemme kautta. Lisäksi luotettavuuteen on vaikuttanut omalta osaltaan tutkijatriangulaatio, johon meidän ohella ovat kuuluneet työmme ohjaajat. Tekstin osuus on merkittävä luotettavuuden kriteeri ja sen pohjalta jokainen lukija voi arvioida työmme luotettavuutta.

Tulevassa ammatissamme liikunnanopettajina tarvitsemme tietoa, miten kohdata häiriökäyttäytymistilanteita. Kyseistä asiaa ei voi sivuuttaa, sillä ei-toivottua käyttäytymistä esiintyy nykypäivän koululaisten keskuudessa paljon ja sillä on väistämätön negatiivinen vaikutus koulun ilmapiiriin sekä oppimisympäristöön. Ongelmatilanteissa liikunnanopettajan tulisi pyrkiä keskustelemaan häiriön aiheuttaneen oppilaan kanssa sekä selvittämään ei-toivottuun käyttäytymiseen johtaneet tekijät.

Tutkimukseemme osallistuneet liikunnanopettajat kertoivat, ettei pelkkä auktoriteettinen opetustapa riitä selviytymään häiriökäyttäytymistilanteista. Auktoriteettinen opetustapa on raskas opettajan henkiselle hyvinvoinnille ja vähentää oppilaiden viihtyvyyttä liikuntatunneilla. Erilaisten ongelmanratkaisukeinojen avulla opettajat selviävät vaivattomammin pulmatilanteista. Ongelmanratkaisutekniikoiden olemassaolo ei kuitenkaan tarkoita, että olisi yksi ja oikea tapa selvittää häiriökäyttäytymistilanne.

Liikunnanopettajan on toimittava kunkin tilanteen vaatimalla tavalla ja osattava yhdistellä erilaisia ratkaisumalleja ottaen huomioon häiriökäyttäytymistilanteiden erilaisuuden ja oppilaiden yksilöllisyyden.

Sisäänpäin ja ulospäin suuntautuneissa häiriökäyttäytymistilanteissa kokeneiden ja vastavalmistuneiden liikunnanopettajien toiminnoista löytyi sekä yhtäläisyyksiä että eroja. Havaitsimme myös mies- ja naisopettajien välillä eroja. Ennen tutkimuksen tekemistä oletimme, että kokeneiden ja nuorten liikunnanopettajien toimintamalleista häiriökäyttäytymistilanteissa löytyisi enemmän eroavaisuuksia. Esioletuksemme oli, että kokeneilla liikunnanopettajilla työn tuoma kokemus näkyisi auktoriteettimaisina ratkaisumalleina ongelmatilanteissa. Vastavalmistuneiden liikunnanopettajien kohdalla ajattelimme etukäteen, että he käyttävät pulmatilanteiden ratkaisukeinona pääasiassa vuorovaikutustaitoja, jotka tulivatkin haastatteluissa vahvasti esille.

Liikuntatunneilla on tilanteita, joihin liikunnanopettajat eivät katso tarpeelliseksi puuttua. Tutkimuksemme mukaan liikunnanopettajat pyrkivät siirtämään vastuuta oppilaille. Opettajat haluavat, että oppilaat ottavat vastuuta omista toiminnoistaan ja vuorovaikutussuhteistaan. Liikuntatunnit ovat aktiivisen toiminnan aikaa ja joskus levottomiakin, silloin myös jotkut oppilaista saattavat puuttua liialliseen häiriköintiin. Pääosin haastatellut liikunnanopettajat kokevat selviävänsä vaikeistakin häiriökäyttäytymistilanteista ja tarpeen vaatiessa ottavat yhteyttä oppilashuoltoryhmän jäseniin.

Kukaan haastatelluista opettajista ei kokenut häiriökäyttäytymistilanteita ylitsepääsemättömiksi. Nuoren naisliikunnanopettajan mukaan tietämällä oppilaan taustat, opettajan on helpompaa toimia ongelmatapauksissa lempeämmin oppilaan taustat huomioiden. Nuori naisopettaja ei käyttäisi ongelmatilanteissa toimiessaan väkivaltaa, huutamista, syyttämistä ja haukkumista. Kokeneen naisopettajan mielestä opettajaksi oppimiseen kuuluu ristiriitatilanteiden sietäminen. Häiriökäyttäytymistilanteisiin pitää puuttua, vaikka ei aina tietäisi, miten olisi järkevintä toimia.

Nuori miesliikunnanopettaja kokee häiriökäyttäytymistilanteet haasteellisina, mutta kokee kuitenkin pärjäävänsä niissä. Hän toimii ongelmatilanteissa aina tilanteen

vaatimalla tavalla ja luottaa siihen, että hänen toimintansa on paras mahdollinen sillä hetkellä. Tilanteiden selvittämiseen nuori miesopettaja ei käyttäisi oppilasta vahingoittavaa fyysistä kiinnikäymistä. Opettajan mielestä oppilaiden häiriökäyttäytymistilanteet tuovat vaihtelua liikuntatunneille.

”Kyllähän ne tottakai häiritsee sitä tunnin toimintaa, mutta jos mitään häiriökäyttäytymistä ei olisi, että kaikki menis just niinku on miettiny, oppilaat toimii koko ajan, siellä ei tuu mitään soraääniä. Niin aika tylsää työtä olisi. Rupeis varmaan kyllästyttämään se homma, mutta ku siellä on joku sähläri aina välissä, niin siinä tulee semmosta vaihtelua sitte. Että musta ihan mukavaa, ku häiriköitä on aina välillä.” (Nuori miesopettaja)

Opettajan puuttuessa häiriökäyttäytymiseen, on se myös aina kasvatuksellinen tilanne. Oppilaat saavat opettajan toiminnasta kasvatuksellisen mallin, joka siirtyy mahdollisesti heidän omaan elämäänsä ja toimintaansa. Opettajan antama malli saattaa heijastua jopa niin kauas tulevaisuuteen, että oppilaat kasvattavat omia lapsiaan kyseisen mallin mukaisesti. Tämän vuoksi opettajien olisikin tärkeää pohtia omia ongelmatilanteisiin liittyviä kasvatuksellisia arvoja ja asenteita.

Tutkimukseen osallistuneet liikunnanopettajat käyttävät pääasiassa häiriökäyttäytymistilanteiden ratkaisukeinoina keskusteluja oppilaiden kanssa. Tällä opettajat pyrkivät kehittämään oppilaiden sosiaalisia taitoja sekä ohjaamaan heitä toimimaan yhteiskunnan käyttäytymisnormien mukaisesti, kuten esimerkiksi huomioimaan toisia, sietämään ja hyväksymään erilaisuutta sekä ottamaan vastuuta teoistaan. Keskusteluilla opettajat ja oppilaat harjoittelevat empaattista suhtautumista toisiin ihmisiin, johon vahvasti liittyvät arvot ja asenteet.

Oppilaiden häiriökäyttäytymistä ei kuitenkaan millään keinoin saada kokonaan poistettua liikuntatunneilta, vaan opettajien on se hyväksyttävä tietyissä rajoissa osana koulun arkipäivää. Ongelmatilanteet tulisikin nähdä kasvatuksellisina tapahtumina, joissa oppilaille voidaan antaa valmiuksia toimia tulevaisuudessa erilaisissa, joskus myös hankalissa, tilanteissa. Tärkeää oppilaiden ja opettajien kouluviihtyvyyden sekä hyvinvoinnin kannalta on yhteistyön toimiminen kodin ja koulun sekä opettajien kesken. Samansuuntaiset kasvatukselliset näkökulmat kotien ja koulun kasvattajien

kesken edistävät oppilaiden henkistä kasvua. Näitä kasvatuksellisia näkökulmia on mahdollista pohtia esimerkiksi koulujen vanhempainilloissa. Opettajat ja vanhemmat voivat yhdessä sopia tavoitteista, joiden mukaisesti oppilaita pyritään kasvattamaan. Kasvatustavoitteisiin voidaan sisällyttää muun muassa arvo- ja suvaitsevaisuusnäkökulmia. Myös koulujen sisäiset arvokeskustelut luovat pohjan yhteisille kasvatustavoitteille.

Liikuntatieteiden opettajakoulutuksessa pitäisi kiinnittää huomiota ja panostaa häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisyyn. Oikeanlaisilla häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisykeinoilla voidaan parantaa koulun ilmapiiriä, oppimisympäristöä ja sosiaalisia suhteita. Liikunnanopettajat voivat aktiivisella toiminnalla ja huolellisella tuntien suunnittelulla saada oppilaat innostumaan liikunnasta ja nauttimaan siitä, jolloin oppilaiden ei-toivottu käyttäytyminen vähentyy. Onnistuneilla liikuntatunneilla voidaan saada aikaiseksi positiivisia vaikutuksia oppilaiden psyykkiseen, fyysiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin, jotka puolestaan heijastuvat oppilaiden käyttäytymiseen.

Suunniteltaessa liikuntatieteiden opettajakoulutuksen kehittämistä, tulisi mielestämme siihen lisätä monipuolisemmin vuorovaikutuksellisia ja erityispedagogisia opintoja. Myös tutkimukseen osallistuneet neljä liikunnanopettajaa olivat sitä mieltä, etteivät he olleet saaneet koulutuksesta riittävästi häiriökäyttäytymistilanteista selviämiseen liittyviä tietoja ja taitoja. Omien opiskeluvuosien jälkeen mielestämme liikuntatieteiden opettajakoulutus painottaa liikaa opiskelijan fyysisten taitojen kehittämistä sen sijaan, että keskittyisi monipuolisemmin luokan ekosysteemisten vuorovaikutustilanteiden harjoitteluun. Liikuntatieteiden opettajakoulutukseen voisi jo alkuvaiheessa sisällyttää keskusteluja ja pohdintaa kasvatuksellisesta näkökulmasta, esimerkiksi yhdessä miettien, millaisia mahdollisuuksia heillä on kasvattaa oppilaitaan ongelmatilanteiden kautta. Häiriökäyttäytymisen ennaltaehkäisy on tärkeää myös opettajan henkisen hyvinvoinnin ja työssä jaksamisen kannalta.

Koulun oppimisympäristö on moniulotteinen, jossa yksilöiden toiminnat vaikuttavat toinen toisiinsa. Laajan ympäristönsä vuoksi tutkimusaiheita ja -kohteita on useita. Jatkotutkimuksena voisi esimerkiksi selvittää oppilaiden kokemuksia häiriökäyttäytymisestä. Miten oppilaiden mielestä opettajan tulisi toimia erilaisissa ongelmatilan-

teissa? Minkä oppilaat kokevat häiritseväksi käyttäytymiseksi? Mitkä keinot olisivat oppilaiden mielestä tehokkaimpia ei-toivotun käyttäytymisen ennaltaehkäisyssä?

Lisätutkimuksen voisi kohdistaa myös eri aineenopettajien häiriökäyttäytymistilanteiden toimintatapojen ja ennaltaehkäisykeinojen vertailuun. Onko olemassa yhteisiä toimintamalleja tai keinoja välttää ei-toivotun käyttäytymisen esiintymistä oppilaiden keskuudessa? Onko eri aineenopettajien välillä eroja siinä, mitä he pitävät häiritsevänä käyttäytymisenä? Eroaako eri aineenopettajien koulutus siinä, millaisia valmiuksia opettajat saavat häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen ja sen ennaltaehkäisyyn? Liikuntatieteiden aineenopettajakoulutus sisältää jo ensimmäisestä opiskeluvuodesta lähtien pedagogisia ja didaktisia opintoja, jotka antavat tuleville liikunnanopettajille opettamiseen liittyviä ohjeita ja valmiuksia. Vertailevaa tutkimusta voitaisiin tehdä liikunnanopettajien ja muiden aineiden aineenopettajien kesken; näkyvätkö liikuntatieteiden opettajakoulutuksen pedagogiset ja didaktiset opinnot opettajan toiminnassa ja ennaltaehkäisyssä ongelmatilanteissa?

Kansainvälistyminen ja pakolaisuus muokkaavat omalta osaltaan kouluympäristöä. Eri kulttuurien sekoittuminen vaikuttaa niin opettajien kuin oppilaidenkin työskentelyyn. Jatkotutkimusaiheena voisi olla kansainvälisyyden ja pakolaisuuden tuomien muutosten tutkiminen koulumaailmassa. Onko kulttuurien sekoittuminen koulussa lisääntynyt tai muuttanut oppilaiden häiriökäyttäytymistä? Millä tavoin nykypäivän opettajat toteuttavat suvaitsevaisuuskasvatusta koulussa ja ovatko oppilaat suvaitsevaisempia kuin esimerkiksi kymmenen vuotta sitten?

Pro gradu –tutkielmamme tekeminen oli haastavaa, mutta antoisaa aikaa. Välillä ongelmia aiheuttivat muut opiskelukiireet, työt sekä yhteisen ajan löytäminen työskentelylle. Loppujen lopuksi olemme molemmin puolisella joustamisella päässeet tähän pisteeseen ja viimeisiin kappaleisiin. Tämän tutkimuksen kautta olemme saaneet paljon teoretietoa häiriökäyttäytymisestä ja siihen liittyvistä kysymyksistä. Koemme saaneemme hyödyllistä tietoa kirjallisuudesta sekä haastatelluilta liikunnanopettajilta esiin tulleista toimintamalleista ja ennaltaehkäisykeinoista ongelmatilanteissa. Tuntemme olevamme nyt valmiimpia siirtymään työelämään lasten ja nuorten pariin. Tämän tutkimuksen tekemisen lisäksi olemme saaneet päättöharjoitteluvuodesta valmiuksia toimia ja ennaltaehkäistä

häiriökäyttäytymistä. Päätösharjoitteluvuoden aikana olemme miettineet opetuksen kasvatuksellisia lähtökohtia, ja löysimmekin paljon yhtäläisyyksiä omista sekä tutkimukseemme osallistuneiden opettajien kasvatuksellisista toimintamalleista häiriökäyttäytymistilanteissa. Näemme tärkeänä, että opettaja kykenee ratkaisemaan ongelmatilanteet keskustelujen ja muiden vuorovaikutustaitojen avulla, esimerkiksi vetoamalla tunteisiin sekä lähettämällä minä-viestejä.

Oman persoonan vaikutus opetus- ja kasvatustyöhömme on mielestämme merkittävä. Ennen työelämään siirtymistä on syytä selvittää itselle tärkeät arvot ja asenteet, sillä ne heijastuvat omassa työskentelyssä ja vaikuttavat samalla oppilaisiin. Mielestämme koulun tehtävänä on tarjota oppilaille sellaiset valmiudet ja lähtökohdat, joilla he pärjäävät muuttuvassa nyky-yhteiskunnassa ja pystyvät vastaamaan sen tarjoamiin haasteisiin. Haluamme tulevana liikunnan- ja terveystiedonopettajina tehdä yhteistä matkaa oppilaidemme kanssa – tarjota ”matkaeväitä” ja toimia suunnannäyttäjinä kohti tulevaisuutta.

LÄHTEET

- Aho, S. & Laine, K. 1997. Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keuruu: Otava.
- Ahola, T. & Hirvihuhta, H. 2000. Vääryydestä vastuuseen. Miten ohjata lapset ja nuoret ottamaan vastuu teoistaan? Helsinki: Painorauma Oy.
- Ahvenainen, O., Ikonen, O. & Koro, J. 1994. Erityispedagogiikka 2. Erityiskasvatuksen käytäntö. Juva: WSOY.
- Airaksinen, T., Elo, P., Helkama, K. & Wahlström, B. 1993. Hyvän opetus. Arvot, arvokeskustelu ja eettinen kasvatus koulussa. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Arajärvi, T. 1992. Tasapainoinen koululainen. Juva: WSOY.
- Bronfenbrenner, U. 1981. Sosialisatiotutkimus. Teoksessa K. Lüscher (toim.) Psykologia. Espoo: Weilin+Göös, 189-193.
- Bronfenbrenner, U. 1979. The ecology of human development. Experiments by nature and design. Cambridge: Harvard University Press. Teoksessa O. Ahvenainen, O. Ikonen & J. Koro. 1994. Erityispedagogiikka 2. Erityiskasvatuksen käytäntö. Juva: WSOY. 102.
- Brunell, V. & Kupari, P. 1993. Peruskoulu oppimisympäristönä. Peruskoulun arviointi 90-tutkimuksen tuloksia. Jyväskylä: Kirjapaino Oma.
- Cooper, P. & Upton, G. 1990a. An ecosystemic approach to emotional and behavioural difficulties in school. Educational Psychology 10, 301-321.
- Dunderfelt, T., Laakso, J., Peltola, R. & Vidjeskog, J. 1995. Psykologia 5. Porvoo: WSOY.

Eskola, J. 1991. Eläytymismenetelmien käyttö sosiaalitutkimuksessa – tekninen opas aloittelijoille. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen työraportteja B: 33/1991.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 2. painos. Tampere: Vastapaino.

Fernandez-Balboa, J.M. 1991. Beliefs, interactive thoughts, and actions of physical education student teachers regarding pupil misbehaviors. *Journal of Teaching in physical education*. 11, 59-78.

Fronske, H. & Birch, N. 1995. Overcoming roadblocks to communication. *Strategies*, 8 (8), 22-25.

Gordon, T. 1979. Viisas opettaja. Helsinki: Tammi.

Graham, G. 1992. Teaching children physical education: Becoming a master teacher. Champaign, IL: Human Kinetics.

Grineski, S. & Bynum, R. 1996. Same old stuff: All I really need to learn, I didn't learn in PE. *Journal of Physical Education, Recreation, And Dance*, 67 (3), 60-61.

Hakala, L. 1999. Liikunta ja oppiminen. Mitä merkitystä on kuperkeikalla? Jyväskylä: Gummerus.

Heikinaro-Johansson, P., French, R., Greenwood, M., & Silliman-French, L. 1999. Liikunnanopettaja, oppilas ja ongelmakäyttäytyminen. Otollinen ilmapiiri syntyy viestinnällä ja vuorovaikutuksella. *Liikunta ja tiede* 3, 22-26.

Heikinaro-Johansson, P. & Kolkka, T. 1998. Koululiikuntaa kaikille. Soveltavan liikunnanopetuksen opas. Opetushallituksen julkaisu.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. 5. Painos. Tampere: Tammer-paino.
- Jansma, P. & French, R. 1994. Special Physical Education: Physical Activity, Sports and Recreation. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Kalliopuska, M. 1995. Sosiaaliset taidot. Helsinki: Edita.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1994. Aggressiivinen lapsi. Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. Keuruu: Otava.
- Kemppinen, P. 2002. Kasvatusvisualisointi. Asenteiden, arvojen ja produktiivisuuden muokkaaminen. Osa 2. Vantaa: Kannustusvalmennus P. & K. Oy.
- Kemppinen, P. & Rouvinen-Kemppinen, K. 1998. Vuorovaikutuksen aarrearkku. Vinkkejä kasvattajille. Vantaa: Kannustusvalmennus P. & K.
- Kloehn, E. 1979. Käyttäytymishäiriöt - uusi lastentauti? Keuruu: Otava.
- Koppinen, A. & Ojanen, S. 1980. Pelkääkö lapsesi koulua? Koulupelko tutkimuksen valossa. Helsinki: Otava.
- Koro, J. 1991. Käyttäytymishäiriöiset lapset. Teoksessa R. Runsas (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Jyväskylä: Gummerus. 453-473.
- Laakso, K. 1992. Kouluvaikeuksien ennustaminen. Jyväskylä: JKL:n yliopiston monistuskeskus and Sisäsuomi Oy.
- Laaksonen, P. & Wiegand, E. 1989. Oppilasko ongelma? Oppilashuolto koulun systeemeissä. Jyväskylä: Gummerus.
- Ladonlahti, T., Naukkarinen, A. & Vehmas, S. 1998. Poikkeava vai erityinen? Eri-tispedagogiikan monet ulottuvuudet. Juva: WSOY.

Lavay, B., French, R. & Henderson, H. 1997. Positive behavior management strategies for physical educators. Champaign, IL. Human Kinetics.

Luukkainen, O. (toim.) 1994. Hyväksi opettajaksi. Kasvu ja kasvattaminen. Juva: WSOY.

Merton, R.K., Fiske, M. & Kendall, P.L. 1956. The focused interview. A manual of problems and procedures. Glencoe, IL: Free Press. Teoksessa Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino. 47.

Molnar, A. & Lindquist, B. 1994. Tavoitteena työrauha. Juva: WSOY.

Mäkelä, K. (toim.) 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Painokaari Oy.

Naukkarinen, A. 1999. Tasapainoilua kurinalaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä. Jyväskylä: JKL University Printing House and ER-Paino Ky.

Ojala, T. & Uutela, A. 1993. Rakentava vuorovaikutus. Porvoo: WSOY.

Robson, C. 1995. Real world research. A resource for social scientists and practitioner-researchers. Oxford: Blackwell. Teoksessa Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino. 47.

Runsas, R. (toim.) 1991. Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Jyväskylä: Gummerus.

Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Suomen kaupunkiliitto. 1980. Kasvuvuosien psyykkinen kehitys. Painotyö: Lehtikanta Oy.

Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1995. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Rauma: Kirjapaino West Point Oy.

Taipale, V. 1992. Lasten mielenterveystyö. Juva: WSOY.

Viljanen, E. 1992. Koulumestarin koulutus. Jyväskylä: Gummerus.

Wahlström, R. 1996. Suvaitsevaisuuteen kasvattaminen. Juva: WSOY.

Taustatiedot:

- 1) Nimi
- 2) Syntymävuosi
- 3) Koulutus ja sivuaineopinnot sekä valmistumisvuosi
- 4) Koulu, jossa työskentelet
- 5) Keskimääräinen työaikasi viikossa
- 6) Opetatko tyttöjä vai poikia, vai molempia?

Esiintyvyys:

- 7) Kuinka usein häiriökäyttäytymistilanteita esiintyy liikuntatunneilla? (Onko se päivittäinen ongelma? Vai kenties joka tunti?)
- 8) Onko häiriökäyttäytyminen yleensä sisäänpäin suuntautunutta eli henkistä häiriökäyttäytymistä kuten ahdistuneisuutta, jännittyneisyyttä ja sopeutumattomuutta vai ulospäin suuntautunutta eli fyysistä häiriökäyttäytymistä kuten levottomuutta ja aggressiivisuutta?
- 9) Vaikuttaako häiriökäyttäytyminen tunnin kulkuun ja ilmapiiriin? Miten?
- 10) Onko eri luokka-asteiden (seiska-, kasi-, ja ysiluokkien) häiriökäyttäytymisen esiintyvyydessä eroja?

Millaista häiriökäyttäytymistä?

- 11) Mikä mielestäsi on häiriökäyttäytymistä?
- 12) Millaisia häiriökäyttäytymistilanteita on kohdallesi osunut?
- 13) Mihin häiriökäyttäytyminen yleensä kohdistuu? (opettajaan? toisiin oppilaisiin? välineisiin?)
- 14) Mitä ajattelet häiriökäyttäytymisestä? Onko se normaalia, että sitä esiintyy koulutunneilla? Missä rajoissa se on normaalia?

15) Mistä luulet häiriökäyttäytymisen johtuvan? (koti? kasvatus? säännöt? motivaatio? ympäristö? motoriikka? kokemukset? sosiaaliset ongelmat?)

Kokeneille opettajille: Onko mielestäsi oppilaiden häiriökäyttäytyminen liikuntatunneilla muuttunut vuosien varrella? Jos on, niin miten?

Toiminta

16) Jos kohdallasi on osunut häiriökäyttäytymistilanteita, niin miten olet toiminut niissä? Näkyykö oma opetusfilosofiasi toiminnassasi? Kertoisitko jonkun esimerkin? Puhutko ja selvitätkö ongelmatilanteen yhteisesti koko luokan kanssa vai pelkästään häiriötilanteen aiheuttajan kanssa?

17) Tässä on muutamia esimerkkejä häiriökäyttäytymistilanteista. Kerro lyhyesti, miten itse toimisit kussakin esimerkkitapauksessa. Näihin väittämiin ei ole oikeaa tai väärää vastausta.

- a) Oppilas käyttäytyy sopimattomasti eikä noudata annettuja ohjeita ja sääntöjä. (Esimerkiksi oppilas alkaa kesken palloilutunnin heitellä palloja ympäriinsä ja samalla aiheuttaa työrauhahäiriötilanteen.)
- b) Oppilas vetäytyy omiin oloihonsa kesken liikuntatunnin eikä osallistu tunnin tehtäviin. (Esimerkiksi oppilas menee istumaan salin vierustalle tai lähtee pukuhuoneeseen.)
- c) Oppilaat eivät ota huomioon yksinäistä hiljaista oppilasta. (Esimerkiksi sama oppilas jää usein pelien ulkopuolelle eikä hänelle koskaan syötetä palloa.)
- d) Oppilas lähtee kesken liikuntatunnin pukuhuoneeseen/wc:hen ja samalla varastaa tai piilottaa toisten vaatteita/tavaroita.
- e) Oppilas puuttuu opettajan opetukseen häiritsevästi antaen ”näsäviisaita” kommentteja, jotka kohdistuvat esimerkiksi opetettavaan aiheeseen tai opettajan persoonaan.
- f) Oppilas piikittelee toisen oppilaan taitoja ja ulkonäköä. (Esimerkiksi, jos oppilas on taitava tai heikompi jossain lajissa, hän saa siitä huomauttelua osakseen.)
- g) Oppilas ei suostu liikuntatunnin jälkeen käymään suihkussa ja pitää samoja hikisiä vaatteita koko päivän.

- h) Oppilas rikkoo tahallaan koulun välineitä. (Esimerkiksi oppilas repii patjojen täytteitä tai hakkaa mailaa lattiaan.)
- i) Oppilas käyttäytyy yliaktiivisesti, pelleilee häiriten opetusta eikä keskity harjoitteisiin. (Esimerkiksi oppilas naurattaa ja kertoo vitsejä toisille oppilaille tai esittää jotain roolihahmoa.)
- j) Tietty oppilasjoukko ei suostu opettajan ehdottamaan ryhmäjakoon, vaan haluaa olla aina samana joukkueena.
- k) Oppilas vaikuttaa poissaolevalta ja ahdistuneelta. Hänessä on huomattavissa selvää jännittyneisyyttä. (Esimerkiksi telinevoimistelussa oppilas ei suostu suorittamaan liikkeitä, vaan piiloutuu toisten taakse.)
- l) Oppilas haluaa aina toimia mielensä mukaisesti eikä välitä yhteisistä säännöistä. (Esimerkiksi opettajan korjatessa oppilasta, oppilas käyttäytyy umakkaasti eikä kuuntele neuvoja.)
- m) Oppilas haaveilee ja on omissa ajatuksissaan. (Esimerkiksi opettaja joutuu toistamaan annetun instruktioon useampaan kertaan, koska oppilas ei sisästänyt tehtävänantoa.)
- n) Oppilas keskittyy epäolennaisiin asioihin ja hänellä ilmenee tarkkaavaisuudenhäiriöitä. (Esimerkiksi oppilas kikattaa opettajan antaessa instruktiota tai kesken toiminnan.)
- o) Oppilaalla ilmenee yleistä kielteisyyttä tai vastahankaisuutta liikuntaa kohtaan. (Esimerkiksi oppilas ei halua vaihtaa liikuntavaatteita tai ylipäättään osallistua tunnille.)
- p) Oppilas on sosiaalisesti sopeutumaton. (Esimerkiksi hänellä tulee heti tunnin alussa riitaa muiden oppilaiden kanssa eikä ole kiinnostunut sopimaan asioista.)

- 18) Tuleeko mieleesi sellaisia häiriökäyttäytymistilanteita, joihin ei mielestäsi tarvitse puuttua?
- 19) Miten muut oppilaat reagoivat, jos heidän tunneilla ilmenee häiriökäyttäytymistä? Puuttuvatko he esimerkiksi jotenkin ongelmatilanteeseen?
- 20) Onko sinusta vaikea toimia häiriökäyttäytymistilanteissa? Koetko sen ylivoimaiseksi?
- 21) Oletteko yhdessä muiden opettajien kanssa miettineet yhteisiä toimintatapoja häiriökäyttäytymistilanteisiin? Jos olette, niin millaisia?

Ennaltaehkäisy

- 22) onko sinulla jotain keinoja, miten ennaltaehkäiset häiriökäyttäytymistilanteiden syntyä? Auttavatko esimerkiksi yhteiset säännöt?
- 23) Pystytkö omalla toiminnallasi ennaltaehkäisemään häiriökäyttäytymistilanteiden syntyä? Pystyykö opettaja omalla persoonallisuudellaan ennaltaehkäisemään häiriökäyttäytymistä?
- 24) Mietitkö etukäteen jotain järjestelyjä ongelmatilanteiden varalle? Millaisia järjestelyjä? (Oppilaiden sijoittelua, joukkuejakoa, välineiden antamista oppilaille?)

Valmiudet/koulutus

- 25) Onko oma koulutuksesi antanut sinulle valmiuksia häiriökäyttäytymistilanteissa toimimiseen? Millaisia?
- 26) Oletko saanut koulutuksestasi valmiuksia ennaltaehkäistä häiriökäyttäytymistä? Mitä valmiuksia?
- 27) Millaista koulutusta liikunnanopettajan koulutukseen mielestäsi pitäisi lisätä, jotta opettajalla olisi paremmat valmiudet ja mahdollisuudet toimia häiriökäyttäytymistilanteissa sekä ennaltaehkäistä sen syntyä?
- 28) Oletko hankkinut muuta täydennyskoulutusta liittyen häiriökäyttäytymiseen? Jos olet, millaisia valmiuksia olet mielestäsi saanut?
- 29) Onko työelämä lisännyt valmiuksia toimia häiriökäyttäytymistilanteissa? Auttaako kokemus?

Ainekirjoitus

Liite 2

Kirjoita essee/aine (1-2 sivua)

Aiheesta:

”Vaikein/mieleenpainuvin häiriökäyttäytymistilanne, jonka olen liikunnanopettajana kohdannut. Miten toimin ja selvisin?”

(Laitatko myös esseeseen alkuun syntymävuotesi ja sukupuolesi sekä palauta essee oheisessa kuoressa 15.2.2002 mennessä. KIITOS!)

Kevättä odotellen,

Annika ja Mira